

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΖΑΧΑΡΟΥΛΑΣ ΚΟΥΡΟΥ
(Α.Μ.: 1012202103022)

Θέμα: «Η εκπαιδευτική δράση του βόρειου παρευξείνιου ελληνισμού και οι σκαπανείς του (1830-1922)»

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Φωτεινή Πέρρα

Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου

Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2024

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	2
Εισαγωγή	3
Α΄ Κεφάλαιο	
Ο βόρειος Παρευξείνιος ελληνισμός	6
1.1. Η μετακίνηση και η εγκατάσταση των Ελλήνων της Αζοφικής Θάλασσας.....	6
1.2. Η ταυτότητα και η γλώσσα των Ελλήνων της Αζοφικής.....	14
1.3. Ο ελληνισμός στο 19 ^ο και στις αρχές του 20 ^{ου} αιώνα.....	17
1.4. Ο ελληνισμός της Παρευξείνιας ζώνης στο τέλος του 20 ^{ου} αιώνα	24
Β΄ Κεφάλαιο	
Η οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος στη βόρεια παρευξείνια ζώνη.....	30
2.1. Η οργάνωση των σχολείων στη Ρωσία	30
2.2. Τα σχολικά εγχειρίδια	35
2.3. Τα βιβλία για ενήλικες	39
Γ΄ Κεφάλαιο	
Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Μαριούπολη	45
3.1 Τα σχολεία.....	45
3.2. Το πανεπιστήμιο της Μαριούπολης: Η πορεία του από την ίδρυση έως σήμερα	51
Επίλογος.....	57
Πηγές και Βιβλιογραφία	59
Παράρτημα.....	63
Περίληψη	67

Πρόλογος

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία με θέμα «Η εκπαιδευτική δράση του βόρειου παρευξείνιου ελληνισμού και οι σκαπανείς του (1830-1922)», εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία: Νέες θεωρήσεις και Προοπτικές» του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών, που εδρεύει στην Καλαμάτα κατά το Ακαδημαϊκό έτος 2022-2023.

Η εργασία εκπονήθηκε υπό την επίβλεψη της κα. Φωτεινής Πέρρα, η οποία είναι Επίκουρος Καθηγήτρια επί θητεία στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου και συγκεκριμένα στο Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών, έχοντας ως συνεπιβλέποντες καθηγητές τον κ. Χρήστου Θανάση, καθηγητή της Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, ο οποίος είναι υπεύθυνος και για το παρόν Μεταπτυχιακό πρόγραμμα και τον κ. Μιχαηλίδη Ιάκωβο, καθηγητή Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη του ελληνικού εκπαιδευτικού πολιτισμού και η αναφορά σε λόγιους που βοήθησαν στην διαμόρφωσή του, που αναπτύχθηκε στην περιοχή του βόρειου παρευξείνιου ελληνισμού κατά την περίοδο 1830-1922. Αρχικά αναφέρονται οι διαδικασίες της μετακίνησης και εγκατάστασης των Ελλήνων της Αζοφικής και κατόπιν εστιάζεται η χρήση της ελληνικής γλώσσας στην εκπαίδευση της Μαριούπολης καθώς και η προσπάθεια συγκρότησης και διάδοσης της ελληνικής γλώσσας και πολιτισμού. Εν συνεχεία, γίνεται αναφορά στην οργάνωση των σχολείων στη Ρωσία και στην ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Μαριούπολη. Επίσης, αποτυπώνονται οι προσπάθειες έκδοσης και διαμόρφωσης τόσο σχολικών εγχειριδίων, όσο και βιβλίων για ενήλικες. Τέλος, παρατίθενται οι σχολικές μονάδες και η πορεία του πανεπιστημίου της Μαριούπολης από το έτος ίδρυσής του έως σήμερα.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους συνεισέφεραν στην συγγραφή της εργασίας αυτής. Επίσης, την επιβλέπουσα καθηγήτρια κα. Πέρρα Φωτεινή για τις κατευθυντήριες γραμμές και κριτικές επισημάνσεις της, ώστε να ολοκληρωθεί η εκπόνηση της παρούσας εργασίας.

Εισαγωγή

Ο βόρειος παρευξείνιος ελληνισμός περιλαμβάνει τις περιοχές της Μαριούπολης που βρίσκεται στη νοτιανατολική Ουκρανία, το Ροστόφ της Ρωσίας, το Ταϊγάνιο και την Οδησσό της Ρωσίας. Οι προαναφερθείσες περιοχές υπάγονται στο σημείο που απλώνεται η Αζοφική θάλασσα. Τον 19^ο αιώνα, κατά τον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1828-1829, και μετά κατά τον Κριμαϊκό πόλεμο του 1856-1866 και μετά τον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1876-1878, σε αυτές τις περιοχές κατέφυγαν Έλληνες. Κατά τη διάρκεια των διωγμών των ετών 1916-1923 περίπου 200.000 μετέβησαν στον Καύκασο, κυρίως στη Ρωσία και τη Γεωργία.

Στις αρχές του 19ου αιώνα υπήρχαν στην Μαριούπολη τελωνείο, δύο ιδιωτικά παρθεναγωγεία, λιμεναρχείο, θρησκευτικό και εκκλησιαστικό σχολείο της κομητείας. Αργότερα, στη δεκαετία του 1850 ο πληθυσμός σημείωσε αύξηση σε 4.600, η πόλη είχε 120 καταστήματα και επιπλέον 15 κελάρια κρασιού. Ύστερα από αυτές τις εξελίξεις, το 1869, Πρόξενοι και Αντιπρόξενοι της Πρωσίας, της Νορβηγίας της Σουηδίας, της Αυστροουγγαρίας, της Ιταλίας, των Ρωμαϊκών Κρατών και της Γαλλίας ίδρυσαν τα γραφεία αντιπροσωπείας τους στη Μαριούπολη.

Σχετικά με την εκπαίδευση του ελληνισμού στις περιοχές αυτές οργανώθηκε άμεσα με σκοπό τη διατήρηση και μετάδοση του ελληνικού στοιχείου. Αναπτύχθηκαν εκπαιδευτήρια οργανώνοντας εκπαιδευτικό πρόγραμμα για όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, με σκοπό να διδάξουν την ελληνική γλώσσα ως δεύτερη ξένη γλώσσα. Πάντοτε υπήρχαν εγκατεστημένοι ελληνικοί πληθυσμοί στη Ρωσία και τον Καύκασο. Η αστική τάξη του Πόντου πριν το 1922 γνώριζε τη νεοελληνική γλώσσα δια μέσου της διδασκαλίας στα σχολεία. Οι περισσότεροι Έλληνες της Γεωργίας και του Καυκάσου μιλούσαν Ποντιακά.

Όμως, για τις ανάγκες των ελληνοποντίων της ΕΣΣΔ κατά τη δεκαετία του 1920 και 1930, έγινε η συγγραφή Γραμματική της Ποντιακής διαλέκτου με γραφή φωνητική. Οι περισσότεροι Έλληνες Πόντιοι εκτός Ελλάδας έχουν εγκατασταθεί στη Ρωσία και κυρίως στη Μαύρη θάλασσα και στον Καύκασο. Οι διαφοροποιήσεις του ποντιακού λαού διακρίθηκαν με βάση τον τόπο εγκατάστασης και την οικονομική τους κατάσταση που διαμόρφωσε την πολιτική και ιδεολογική τους ταυτότητα.

Η ελληνική γλώσσα δεν είχε άμεση συσχέτιση με την ταυτότητα, όπως παρατηρήθηκε με τα ταταρόφωνα ελληνικά χωριά της Μαριούπολης. Οι Έλληνες, όμως, επιζητούσαν τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας αναδεικνύοντας την

ελληνικότητά τους. Η προσπάθεια που έκαναν για να μάθουν την ελληνική γλώσσα συνδεόταν εγγύτατα με την προσπάθεια της διατήρησης του ελληνικού τους στοιχείου, όπως θα επιβεβαιωθεί και παρακάτω. Το ελληνικό στοιχείο αποτελεί σύμβολο και η γλώσσα συμβολίζει τόσο τη συλλογική μνήμη όσο και την προγονική εστία. Η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας συνδέεται με τον συναισθηματικό τους τομέα και τη θεωρούν αναπόσπαστο στοιχείο της ταυτότητάς τους. Η εκπαίδευση βασίστηκε στην διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας με την καθαρεύουσα και τη δημοτική μορφή της, αλλά και στη ρωσική και στη διάλεκτο που μιλούσαν σε κάθε χωριό.

Η καθημερινή οικογενειακή γλώσσα ήταν τα ρουμέικα, τα μαριουπολίτικα ή τα ουρούμικα. Η ρουμέικη και η ουρούμικη διάλεκτος ήταν χαμηλού κύρους και τη μιλούσαν κυρίως οι Έλληνες της Αζοφικής, ενώ η γλώσσα της Ρωσίας και της Ουκρανίας ήταν υψηλότερου κύρους και τη μιλούσαν οι επαγγελματίες. Η γλώσσα διδασκαλίας ήταν η ελληνική στην καθαρεύουσα ή στη δημοτική μορφή της και στόχευε στην καλλιέργεια των επικοινωνιακών δεξιοτήτων και στη διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας των Ελλήνων της Αζοφικής.

Κατά γενική ομολογία, οι Έλληνες νιώθουν περήφανοι για την ταυτότητά τους και την καταγωγή τους. Στις μέρες μας, η εκμάθηση της Κοινής Νεοελληνικής γλώσσας είναι χρήσιμη για ωφελιμιστικούς λόγους και όχι για θέματα ταυτότητας. Επίσης, σημειώνεται ενεργή συμμετοχή σε εθνικές γιορτές και εκδηλώσεις. Ο ρόλος των δασκάλων διαδραμάτισε και εξακολουθεί ακόμη και στις μέρες μας να έχει καθοριστικό και ουσιαστικό ρόλο στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η ανάγκη του εκπαιδευτικού προσωπικού για διαρκής επιμόρφωση και η υποδοχή της πολυγλωσσίας επέφερε άμεσα και θετικά αποτελέσματα στην εκπαίδευση και τη διδασκαλία.

Δεν πρέπει να παραλειφθεί η αναφορά στον ρόλο των γονέων και γενικότερα στο θεσμό της οικογένειας. Οι γονείς, επιθυμούσαν τα παιδιά τους να μάθουν να μιλούν ελληνικά και να συνδράμουν ουσιαστικά στην οργάνωση των μαθημάτων, στη δημιουργία προγράμματος και εκπαιδευτικών σχολικών μονάδων.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στον βόρειο Παρευξείνιο ελληνισμό σχετικά με τη μετακίνηση και την εγκατάσταση των Ελλήνων της Αζοφικής. Αναφέρονται επίσης, στοιχεία που οδήγησαν στη διαμόρφωση της ταυτότητας και της γλώσσας των Ελλήνων της Αζοφικής και πως διαπλάστηκε ο ελληνισμός τον 19^ο αιώνα έως και το τέλος του 20^{ου} αιώνα. Στη συνέχεια, στο δεύτερο κεφάλαιο

αναφέρονται οι προσπάθειες που έγιναν για την οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος στη βόρεια παρευξείνια ζώνη. Ειδικότερα, θα αναλυθεί η οργάνωση των σχολείων στη Ρωσία, η διαμόρφωση και η χρήση των σχολικών εγχειριδίων, αλλά και τα βιβλία που κυκλοφόρησαν για ενήλικες. Τέλος, στο τρίτο κεφάλαιο θα αναφερθεί ειδικότερα η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Μαριούπολη και οι προσπάθειες συγκρότησης του Πανεπιστημίου της Μαριούπολης και η πορεία του έως σήμερα.

Α΄ Κεφάλαιο

Ο βόρειος Παρευξείνιος ελληνισμός

1.1. Η μετακίνηση και η εγκατάσταση των Ελλήνων της Αζοφικής Θάλασσας

Η παρουσία των Ελλήνων στην Αζοφική και ιδιαίτερα στη Μαριούπολη είναι μακραίωνη διαμορφωμένη από τη μετακίνησή τους που εκτείνεται από την περιοχή της Κριμαίας έως των παραλίων της Αζοφικής θάλασσας. Η παρουσία των Ελλήνων στην Αζοφική θάλασσα έχει ιστορική σημασία¹. Σχετικά με την καταγωγή τους είναι μακρινοί απόγονοι των πρώτων Ελλήνων αποίκων του 8^{ου}-6^{ου} αιώνα π.Χ. Έκτοτε ήταν σε συνεχή δημιουργική επαφή με τους λαούς των γύρω περιοχών και ήταν πιο ενδυναμωμένοι, διότι όλες οι μετακινήσεις που έγιναν ανά τους αιώνες από τους λαούς της βυζαντινής περιόδου (Γότθοι, Ούνοι, Άβαροι, Χαζάροι) και τους Τατάρους που κατάφεραν να κατακτήσουν την Κριμαία τον 13^ο αιώνα δεν κατάφεραν να τους αφομοιώσουν. Μετοίκησαν στο τέλος του 1778 στην ευρύτερη περιοχή της Αζοφικής λόγω της πνευματικής, εθνικής και θρησκευτικής έντασης που ζούσαν στο μωαμεθανικό Χανάτο της Κριμαίας, αν και τα πρόσφατα έτη η άποψη αυτή φιλονικείται και υποστηρίζεται περισσότερο ότι η μετακίνηση έγινε για λόγους εξυπηρέτησης των ρωσικών συμφερόντων. Η φυγή των Χριστιανών Ελλήνων αποδίδεται από τους μελετητές σε πρωτοβουλία της Ρωσίας αλλά και από τις σκληρές καταπιέσεις εκ μέρους των Τατάρων. Η Ρωσία επιθυμούσε την οικονομική ενίσχυση των συμφερόντων της με στόχο την εξάπλωση της αγοράς και την έξοδο στον Εύξεινο Πόντο, η οποία ενίσχυε την παρουσία της μέσω της Αζοφικής συνδεόμενη με τη Μεσόγειο. Με τη συνθήκη Κιουτσούκ- Καϊναρτζή, το 1774 εντάχθηκε στη Ρωσική Αυτοκρατορία η βόρεια Αζοφική με άμεσο και βασικό στόχο την οικονομική επιτάχυνση και τη δημογραφική της ανάπτυξη. Επιπρόσθετα, με την εφαρμογή της εποικιστικής πολιτικής οι ελληνορθόδοξοι πληθυσμοί τοποθετούνται σε μια ευάλωτη συνοριακή επαρχία².

¹ Οι Έλληνες αλιείς, έμποροι και ναυτικοί έχουν επιδείξει μακρά παράδοση και δραστηριότητα στην περιοχή. Από την αρχαιότητα, οι Έλληνες ήταν ενεργοί στην περιοχή της Μαύρης και της Αζοφικής Θάλασσας. Η Τραπεζούντα, για παράδειγμα, ήταν ένας σημαντικός εμπορικός και πολιτιστικός κόμβος για τους Έλληνες. Επίσης, οι Έλληνες αλιείς εκτελούσαν την αλιευτική τους δραστηριότητα στην περιοχή, ενώ πολλοί Έλληνες ναυτικοί πλέουν στα ύδατα της Αζοφικής Θάλασσας.

² Ε. Σιφναίου – Τ. Χαρλαύτη, *Το Ταϊγάνιο των Ελλήνων: Ελληνική επιχειρηματικότητα στην παραμεθόριο του διεθνούς εμπορίου*, Αθήνα 2015, σ. 44-52

Πρωτεργάτης της μετανάστευσης αναφέρεται από τις πηγές ο μητροπολίτης Ιγνάτιος. Οι ανώτερες εκκλησιαστικές αρχές και ο κλήρος προωθούσαν τη μετακίνηση καθώς αποτελούσαν τη κοινωνική και θρησκευτική ηγεσία της ελληνικής κοινότητας. Με τη μετακίνηση αυτή διέκριναν το ανατρεπτικό χτύπημα της μισητής Πύλης και τη δυνατότητα της εθνικοπολιτιστικής αναγέννησης του Ελληνικού λαού οραματιζόμενοι την εθνική απελευθερωτική κίνηση στην Ελλάδα. Η δυσαρέσκεια των Ελλήνων και η έντονη αντίδρασή τους έκανε πολύ δύσκολη την απόφαση της μετανάστευσης. Η πολιτική αστάθεια στο Χανάτο της Κριμαίας με τις συνεχείς απειλές πολέμων, τις γεωπολιτικές διαμάχες μεταξύ Ρωσικής και Οθωμανικής αυτοκρατορίας και γενικότερα οι κοινωνικές αντιθέσεις που υπήρχαν δημιουργούσαν έντονο αίσθημα ανασφάλειας, με αποτέλεσμα να δυσκολεύονται να αποφασίσουν να μετακινηθούν, αλλά και το γεγονός ότι η διοίκηση της Κριμαίας είχε απαγορεύσει τη μετοίκηση ήταν ένας ακόμη λόγος. Η Αικατερίνη Β΄ έδωσε ορισμένες υποσχέσεις για μελλοντική αυτονομία όπως η βοήθεια από την κυβέρνηση κατά την εγκατάστασή τους στο νέο μέρος, απαλλαγή από τη στρατιωτική θητεία για τους άνδρες, απαλλαγή από την καταβολή φόρων για δέκα έτη και κάλυψη των εσόδων για την δημιουργία μιας νεοσύστατης πόλης.

Η μετανάστευση των Ελλήνων πραγματοποιείται οργανωμένα από το 1778, αφού πρώτα έγινε η έκδοση γραπτής έκθεσης για την οργάνωση της μετακίνησης. Το ρωσικό κράτος θα αναλάμβανε όλα τα έξοδα για τη μετακίνησή τους. Σχετικά με τον αριθμό των μεταναστών δεν έχει καθοριστεί ακόμα, διότι οι πηγές παρουσιάζουν ανακριβή και ανόμοια στοιχεία. Γνωρίζουμε όμως, ότι ήταν πάνω από 30.000 χριστιανοί, οι οποίοι εγκατέλειψαν την Κριμαία με την καθοδήγηση του Ρώσου στρατάρχη Αλέξανδρου Σουβόροφ και με επικεφαλής τον μητροπολίτη Ιγνάτιο. Από αυτούς 18.395 ήταν Έλληνες και 11.605 ήταν Γεωργιανοί, Αρμένιοι και Βλάχοι³.

Όλη η επιχείρηση μετακίνησης δεν ήταν εύκολη, οργανωμένη, ούτε μια απλή διαδικασία. Παρά τη χρηματοδότηση για τη διαδικασία της μετακίνησης η οργάνωση αποδείχθηκε ελλιπής και δεν άργησαν να φανούν τα σοβαρά προβλήματα που προέκυψαν. Η εγκατάστασή τους στο νέο μέρος έγινε μετά από πολλές περιπλανήσεις, στερήσεις και μεγάλη ταλαιπωρία. Υπήρξαν και ανθρώπινες απώλειες, τις οποίες οι ιστορικοί υπολογίζουν γύρω στις 4.000 από ασθένειες, πείνα και αρρώστιες. Η κυβέρνηση της Ρωσίας δεν πραγματοποίησε τις πρώτες της

³ Κ. Φωτιάδης, *Ο Ελληνισμός της Κριμαίας. Μαριούπολη: Δικαίωμα στη μνήμη*, Αθήνα 1990, σ. 12-16

υποσχέσεις αναφορικά με την αποζημίωση και την εγκατάστασή τους, διότι τους οδήγησε σε ήδη κατοικημένες περιοχές, με αποτέλεσμα να περάσουν πολύ δύσκολο χειμώνα στα χωριά και στα αγροκτήματα. Αφού πέρασαν και δεύτερο χειμώνα σε καταλύματα, ο μητροπολίτης Ιγνάτιος παρακάλεσε να χορηγηθούν εκτάσεις στους Έλληνες που ζούσαν στα παράλια της Αζοφικής το 1779. Τότε, θεμελίωσαν εκεί τη Μαριούπολη και είκοσι ένα ή είκοσι τέσσερα χωριά, σε έναν τόπο που έως τότε ήταν μέρος νομαδικών λαών. Οι λιγστοί κάτοικοι αποζημιώθηκαν και έπειτα μετακινήθηκαν σε άλλες περιοχές⁴.

Οι Έλληνες βρέθηκαν αντιμέτωποι με πολλά προβλήματα, ιδιαίτερα κατά τα πρώτα χρόνια. Προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν τις νέες κλιματολογικές συνθήκες, τις δυσκολίες και να καλλιεργήσουν εδάφη που τους παραχωρήθηκαν, αλλά δεν τα κατάφεραν, με συνέπεια να προκαλούνται συγκρούσεις και ταραχές. Το 1783, αφού έγινε η αυτονόμηση της χερσονήσου από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, πολλοί επιδίωξαν να επιστρέψουν στην Κριμαία, λόγω των δυσχερών συνθηκών διαβίωσης. Μέχρι τότε όμως, κατάφεραν να χτίσουν μια πόλη αρκετά μεγάλη έχοντας κατά νου τα δεδομένα της εποχής και της περιοχής⁵. Σύμφωνα με μετρήσεις που έγιναν το 1781 βρέθηκαν στη Μαριούπολη 596 σπίτια και 2.725 κατοίκους. Χαρακτηρίζεται ως πόλη με αρκετό πληθυσμό κρίνοντας από το γειτονικό Τανγκαρόγκ (Ταϊγάνιο), στο οποίο κατοικούσαν μόνο 187 άτομα. Με το πέρασμα του χρόνου ο πληθυσμός αυξανόταν διαρκώς με αποτέλεσμα το 1793 κατοικούσαν στην πόλη και τα περίχωρα 6.456 άνδρες και 5.647 γυναίκες, σύμφωνα με πληροφορίες του Γερμανού φιλοσόφου Peter Pallas που επισκέφτηκε την εν λόγω περιοχή τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Γενικότερα όμως, σχετικά με τις δημογραφικές αλλαγές που υπάρχουν δεν μπορούμε να έχουμε σαφή και ολοκληρωμένη εικόνα, διότι υπάρχει όγκος απώλειας πολλών εγγράφων, παρά τις πλούσιες ιστορικές πηγές. Αυτό που μπορεί να αναφερθεί με βεβαιότητα είναι ότι παρατηρείται διαρκής αύξηση του πληθυσμού θέτοντας ως παράδειγμα, το 1816 υπήρχαν 11.500 κάτοικοι, ενώ το 1914 ο πληθυσμός κυμαίνεται από 20.000- 30.000 κατοίκους⁶.

Σχετικά με την όψη της πόλης χαρακτηρίζεται ως φτωχή με σπίτια μικρά και εύθραυστα, διότι κατασκευάστηκαν με βιασύνη και προχειρότητα. Τα σπίτια ήταν

⁴ Κ. Μπαλαμπάνωφ, *Το Πανεπιστήμιο Ανθρωπιστικών Σπουδών Μαριούπολης ως στήριγμα της ανάπτυξης του Ελληνισμού στην Ουκρανία, Κύπρος 2006*, σ. 52- 60

⁵ Α. Καρπόζηλος, *Οι Έλληνες της Μαριούπολης (Ζντάνοφ) και η διάλεκτός τους*, χ.τ. 1985, σ. 97-111

⁶ Κ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 25-32

από πλίνθο ή πέτρα με κάθετους δρόμους και σειρές ξύλινων πάγκων. Όσοι μελετούν τη μορφή των παραδοσιακών ελληνικών σπιτιών της Αζοφικής παρατηρούν και επισημαίνουν ότι τα σπίτια των Ελλήνων δεν είχαν ουδεμία οικειότητα με τα σπίτια των υπόλοιπων πολιτισμών της Αζοφικής. Δηλαδή, είχαν χαρακτήρα ελληνικό με ρίζες Κριμαϊκές, που διατηρήθηκε έως και τον 20^ο αιώνα. Εκτός από το χτίσιμο των σπιτιών, οι Έλληνες δεν παρέλειψαν το χτίσιμο ναών για να τιμήσουν τους Αγίους που λατρεύονταν και γιορτάζονταν στην Κριμαία. Η θρησκευτική ευλάβεια του ελληνικού πληθυσμού ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την εκκλησία αν κρίνουμε από το συμβάν κατά το οποίο ο ελληνικός λαός κατέληξε από την Κριμαία στην Αζοφική με την συντροφιά της εικόνας της «Θεοτόκου Οδηγήτριας». Από την αρχή της εγκατάστασής τους λειτούργησαν στην πόλη αλλά και στα χωριά 23 εκκλησίες με 45 ιερείς. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η όψη της Μαριούπολης αλλάζει και γίνεται αρκετά όμορφη με καθαρούς δρόμους και σχεδόν σε όλους υπήρχε φως, δεν διέθετε όμως μεγαλοπρεπή κτίρια. Σε κάθε περίπτωση πρόσφερε τα απαραίτητα για μια αξιοπρεπή διαβίωση των κατοίκων της⁷.

Η ενασχόληση των κατοίκων στις νέες περιοχές στηριζόταν στην γεωργία και την κτηνοτροφία. Χάρη στις γνώσεις που είχαν βοήθησαν στην ανάπτυξη της βιοτεχνίας και του εμπορίου. Γενικότερα, η οικονομία στηριζόταν στις μικρές επιχειρήσεις, οι οποίες επεξεργάζονταν και πωλούσαν αγροτικά προϊόντα για να καλυφθούν οι ανάγκες του αγροτικού πληθυσμού. Οι Έλληνες έμποροι σχεδόν αμέσως άνοιξαν εργαστήρια κατεργασίας ψαριών, τα οποία ήταν ιδιαίτερα επικερδή, με αποτέλεσμα το εμπόριο και η αλιεία ψαριών να αποτελεί την κύρια ενασχόλησή τους και τη βασική πηγή εισοδημάτων τους, ιδιαίτερα από το μέσο του 19^{ου} αιώνα. Ασχολούνταν επίσης με το εμπόριο διάφορων προϊόντων, όπως σιτάρι, δημητριακά, μαλλί, άνθρακας κ.α. Δραστηριοποιούνταν και στις παροχές υπηρεσιών με την εργασιακή τους ενασχόληση σε εστιατόρια, ζαχαροπλαστεία, πανδοχεία, ξενοδοχεία, καταστήματα λιανικής πώλησης κ.α. τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο η βιομηχανική ανάπτυξη στη Ρωσία γενικότερα και στη Μαριούπολη ειδικότερα κινείται με βραδύ ρυθμό, αλλά ξεχωρίζει η παραγωγή τούβλων και κεραμιδιών δίνοντας ελπίδες για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους. Συμπερασματικά, η Μαριούπολη άρχισε σταδιακά να μετατρέπεται σε μεγάλη πόλη- λιμάνι και σε

⁷ Σ. Νοβικοβά, *Η οικονομική ανάπτυξη της Μαριούπολης τον 19ο αιώνα, στο Οι Έλληνες της Αζοφικής 18ος-αρχές 20ου αιώνα*, Αθήνα 2015, σ. 23 – 42

εμποροβιομηχανικό κέντρο της βόρειας Αζοφικής, χάρη στη δραστηριοποίηση των Ελλήνων της περιοχής⁸.

Οι Έλληνες είχαν κάποια προνόμια, τα οποία ήταν καθοριστικά για την εξέλιξή τους. Στη Μαριούπολη που διαμορφώθηκε μια αυτόνομη διοικητική περιφέρεια με αυτονομία πολιτική και κοινωνική για τον πληθυσμό των Ελλήνων, την ίδια περίοδο που η Ελλάδα ήταν υπό την κατοχή των Τούρκων. Το ελληνικό δικαστήριο είχε εκλεχθεί ως όργανο διοίκησης της Μαριούπολης ως και το 1869 και εκπλήρωνε αστυνομικές, διοικητικές και δικαστικές λειτουργίες της ελληνικής κοινωνίας.

Η κρατική πολιτική της Ρωσίας αρχίζει να μεταβάλλεται μετά την στρατιωτική ήττα στον Κριμαϊκό πόλεμο, το 1859 και επικεντρώνεται στην εκβιομηχάνιση της τοποθεσίας, στην ομογενοποίηση του πληθυσμού που είχε εγκατασταθεί και κατοικούσε στα βυζαντινά εδάφη και επικεντρώθηκε στην κατάργηση της αυτονομίας για την ελληνική περιφέρεια, με αποτέλεσμα να επιφέρει πολλές αλλαγές στη ζωή των Ελλήνων και την εγκατάσταση πληθυσμών από άλλες εθνότητες. Το 1869 καταργείται το ελληνικό δικαστήριο ως συνέπεια την απώλεια αυτονομίας των Ελλήνων.

Όταν το 1855 βομβαρδίστηκε η Μαριούπολη, κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου, οι Έλληνες της Αζοφικής εξέφρασαν μια εθνική συνείδηση διττού τύπου, κυρίως ελληνική συνδυασμένη όμως με ρωσικά εθνικά πατριωτικά αισθήματα, χωρίς να θεωρούν αυτή τη στάση ως αντιφατική. Μετά την απώλεια αυτονομίας ακολούθησε μεταβατική περίοδος και οι επόμενες γενιές που μεγάλωσαν στα τέλη του 19^{ου} αι. με αρχές του 20^{ου} αιώνα έδειχναν ότι έχουν αφομοιωθεί. Όμως, οι τοπικές αγροτικές κοινωνίες αποτέλεσαν μειονότητα λόγω του συντηρητισμού τους. Παρόλο που οι ελληνόφωνοι χωρικοί ήταν συντηρητικοί δεν μπόρεσαν να επηρεάσουν την τάση αφομοίωσης της νέας γενιάς⁹. Ως συνέπεια ήταν να χάσουν ολοκληρωτικά την ελληνική τους ταυτότητα κατά την αφομοίωση. Η εθνική τους ιδιαιτερότητα όμως διατηρήθηκε χάρη στην αίσθηση εντοπιότητας. Για παράδειγμα, κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα οι περισσότεροι κάτοικοι των πόλεων Νιέζιν και Οδησσού γύρισαν στην Ελλάδα, αφού οι τοπικές εθνικές αυτοδιοικήσεις διαλύθηκαν.

⁸ Σ. Νοβικοβά, *ό. π.*, σ. 112 – 128

⁹ Σ. Δημόπουλος, *Το εθνικό ζήτημα στη ΕΣΣΔ την περίοδο του Μεσοπολέμου. Το παράδειγμα των ελληνικών κοινοτήτων της Αζοφικής (Διδακτορική διατριβή)*, Αθήνα 2007, σ. 37 – 54

Όμως, οι Έλληνες της Μαριούπολης δεν ακολούθησαν την ίδια πορεία, ούτε οι Έλληνες των γύρω περιοχών.

Προσπαθούσαν εν παντί τρόπο να διατηρήσουν την εθνική τους ταυτότητα, παρόλο που είχαν ξεχάσει τη γραφή τους, καθώς οι διάλεκτοι είχαν προφορικό χαρακτήρα. Πολλοί Έλληνες έθεσαν τη ζωή τους και σε κίνδυνο αναλαμβάνοντας το εκκλησιαστικό έργο προκειμένου να διασωθεί και να διαδοθεί ο Ελληνισμός. Το 1907 ιδρύθηκε σχολείο και εκκλησία στη Μαριούπολη έγινε προσπάθεια διατήρησης και διάδοσης του ελληνικού πολιτισμού και λίγα χρόνια αργότερα, το 1912- 1913 με τη στρατιωτική νίκη της Ελλάδας στους Βαλκανικούς πολέμους αφυπνίστηκε η εθνική τους συνείδηση και τονώθηκαν αισθήματα περηφάνειας για την ελληνική τους καταγωγή. Το 1917 ιδρύεται ο Σύνδεσμος Ελλήνων της Ρωσίας σε συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στο Ταϊγάνιο αποτελώντας σημάδι εθνικής ανασυγκρότησης ενισχύοντας ταυτόχρονα την αυτονομία και την ελληνική ταυτότητά τους. Σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και η αποδοχή της εθνικής συγγένειας που είχαν οι κάτοικοι της Ρωσίας με ελληνική εθνική επίγνωση, ανεξαρτήτως της ομιλούμενης διαλέκτου¹⁰. Σε κάθε περίπτωση επιζητούσαν υποστήριξη και βοήθεια από το ελληνικό έδαφος με σκοπό τη διατήρηση της κοινής καταγωγής, θρησκείας καθώς επίσης και συγγένειας¹¹.

Κατά την περίοδο της Σοβιετικής Ένωσης, οι Έλληνες βρέθηκαν σε ιδιαίτερα δύσκολη θέση, καθώς τα δεδομένα της προηγούμενης περιόδου ανατράπηκαν λόγω της πολιτικής μεταβολής απειλώντας ξανά την διαφορετικότητα των Ελλήνων. Αποφάσισαν να οργανωθούν από μόνοι τους κλονίζοντας την εμπιστοσύνη του σοβιετικού καθεστώτος προς τους Έλληνες. Ο εμφύλιος πόλεμος που ακολούθησε μεταξύ Μπολσεβίκων και αντεπαναστατών προκάλεσε πολλά δεινά, με αποτέλεσμα να προκληθεί απόλυτη υλική καταστροφή στη Μαριούπολη, πολλοί σφαγιάστηκαν και ήλπιζαν σε μια βοήθεια από την κυβέρνηση του Βενιζέλου, η οποία δεν έφτασε ποτέ. Στο πλαίσιο της διεθνούς επέμβασης εναντίον των Μπολσεβίκων το ελληνικό εκστρατευτικό σώμα συμμετέχει στην Ουκρανία, το 1919, με αποτέλεσμα να επιδεινώσει την κατάσταση. Η Ελλάδα και η Ρωσία ήρθαν αντιμέτωπες σε αντίπαλα στρατιωτικά, ιδεολογικά και πολιτικά στρατόπεδα οδηγώντας στη διαφθορά και στη μείωση των σχέσεων της Ομογένειας με την ιστορική της πατρίδα. Για μια ακόμη

¹⁰ Ελληνόφωνοι, Αρμενόφωνοι, Τουρκόφωνοι, Ταταρόφωνοι

¹¹ Σ. Δημόπουλος, *ό. π.*

φορά οι Έλληνες βρίσκονται απροστάτευτοι λόγω της αδιαφορίας της ελληνικής κυβέρνησης να πραγματοποιήσει οποιαδήποτε προσπάθεια για να τους προστατεύσει¹².

Στην μακραίωνη παραμονή τους διακρίνονται διαφοροποιήσεις που σχετίζονται με μεταπτώσεις και αλλαγές στη φιλοξενούμενη χώρα. Οι Έλληνες της Μαριούπολης και των χωρών της Αζοφικής διακρίνονται για πρώτη φορά για την ενεργό συμμετοχή τους στις πολιτικές καταστάσεις που οδήγησαν στην Οκτωβριανή επανάσταση που με τη σειρά της οδήγησε στην δημιουργία της Σοβιετικής Ένωσης. Το ελληνικό και ποντιακό στοιχείο στη Ρωσία, ανατολικά στη Μαριούπολη ενδυνάμωνε στην προσπάθεια διαμόρφωσης της εθνικής τους ταυτότητας. Η πιο δύσκολη περίοδος καταγράφηκε κατά τη διάρκεια της Σοβιετικής Ένωσης, διότι η πολιτική μεταβολή οδήγησε ξανά στην ενδυνάμωση της απειλούμενης διαφορετικότητας και διαμόρφωση της ταυτότητας των Ελλήνων, αφού είχε προηγηθεί η ενίσχυση της εθνικής τους συνείδησης και αυτοπεποίθησης εξαιτίας των θετικών εξελίξεων, τόσο της νίκης των Βαλκανικών πολέμων, όσο και του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου¹³.

Η ανάγκη της οργάνωσης που προέκυψε για τους Έλληνες κλόνισε την εμπιστοσύνη του Σοβιετικού καθεστώτος, σε σημείο να θεωρούνται οι Έλληνες πολιτικά επικίνδυνοι. Ο εμφύλιος πόλεμος¹⁴ προκάλεσε συγκρούσεις και οι Μαριουπολίτες διχάστηκαν με αποτέλεσμα να υποστούν πολλά δεινά επιδεινώνοντας την στάση τους με συμμετοχή του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος στην Ουκρανία, το 1919, στο πλαίσιο διεθνούς επέμβασης κατά των μπολσεβίκων. Εφόσον η Ελλάδα και η Ρωσία ήρθαν σε αντίπαλα πολιτικά και ιδεολογικά στρατόπεδα όρισε αρχικά τη μείωση και εν τέλει την οριστική παύση των σχέσεων της Ομογένειας και της ιστορικής της πατρίδα. Για μια επιπλέον φορά, οι Έλληνες βρίσκονται απροστάτευτοι στο έλεος της ελληνικής κυβέρνησης, η οποία εκδήλωνε αδιαφορία για την πορεία τους χωρίς να λάβει καμία εθνική απόφαση για να τους σώσει. Η κατάσταση αυτή άρχισε να βελτιώνεται το 1920-1921 εδραιώνοντας οριστικά το νέο καθεστώς και να εφαρμόσει νέας πολιτικής για τις μειονότητες. Εγκαινιάστηκε μια

¹² N. Petsalis-Diomidis, *Hellenism in Southern Russia and the Ukrainian Campaign: Their effect on the Pontus Question (1919)*, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 3 – 42

¹³ Κ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 24 – 31

¹⁴ Μπολσεβίκων και αντιεπαναστατών

νέα περίοδος για τους Έλληνες της Αζοφικής, ενδυνάμωσης των πολιτισμικών στοιχείων τους με οργανωμένη κρατική βοήθεια¹⁵.

Μετά την οριστική εδραίωση του νέου καθεστώτος, η κατάσταση άρχισε σταδιακά να βελτιώνεται, και ειδικά μετά το 1920-1921. Σχετικά με τις μειονότητες, εφαρμόστηκε νέα πολιτική με στόχο την ενίσχυση του ελληνικού πληθυσμού αποτελώντας την αρχή μιας νέας περιόδου για τους Έλληνες της Αζοφικής. Ενδυναμώθηκαν τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά τους με ουσιαστική αρωγή από το κράτος. Η τακτική αυτή οδήγησε σε ολιγόχρονη εθνική αναγέννηση του ελληνισμού, όπως συνέβη και στα τέλη του 18^{ου} αιώνα από τη τσαρική Ρωσία.

Έπειτα από τις διώξεις και για πάρα πολλά χρόνια δεν εκφράστηκε κανένα ενδιαφέρον για την ιστορία του ελληνισμού της Αζοφικής, πλην μερικών Ουκρανών γλωσσολόγων. Ουκ ολίγες φορές έχει ασκηθεί έντονη κριτική σχετικά με την εγκατάλειψη της Ομογένειας και αποχή και ολική αμέλεια του ελληνικού κράτους για τα δεινά που υπέστησαν οι Έλληνες της Αζοφικής. Όταν η Ελλάδα εντάχθηκε στο αντίπαλο πλευρό της ΕΣΣΔ, αναγκάστηκε να διακόψει τις διπλωματικές σχέσεις με τη Σοβιετική Ένωση, με αποτέλεσμα να επέλθει η ολοκληρωτική παύση των σχέσεών της με τους ομογενείς. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι ομογενείς κατάφεραν να εξουδετερώσουν πολλά στοιχεία που λειτουργούσαν εναντίον τους, παρά τις δύσκολες συγκυρίες που είχαν να αντιμετωπίσουν. Η δυναμικότητά τους, η εργατικότητα και η ικανότητα προσαρμογής και αντοχής σε αντίξοες συνθήκες ήταν τα βασικότερα χαρακτηριστικά τους. Για τους λόγους αυτούς έγιναν αποδεκτοί και από τις υπόλοιπες εθνότητες. Διατήρησαν φιλική στάση χωρίς να εμπλακούν ούτε σε πολιτικές, ούτε σε εθνικές αλλά ούτε και σε κοινωνικές διαμάχες. Με όπλα τη μνήμη και την πολιτισμική δύναμή τους διατήρησαν την ταυτότητά τους και τις καλές σχέσεις με τις άλλες εθνότητες χωρίς να δημιουργηθούν εντάσεις και παρεξηγήσεις κατά τη διαβίωσή τους με άλλους πληθυσμούς¹⁶.

¹⁵ Β. Αγτζίδης, *Το τραύμα και οι πολιτικές της μνήμης, ενδεικτικές όψεις των συμβολικών πολέμων για την Ιστορία και τη Μνήμη*, Αθήνα 2010, σ. 117 – 213

¹⁶ Δ. Καλαμbrέζος, (2015). *Ο ελληνισμός και οι εξελίξεις στη Ρωσία και στις άλλες χώρες της τ. ΕΣΣΔ μετά το 1991. Κρίσεις, ελληνικές παρεμβάσεις, προοπτικές (Διδακτορική διατριβή)*, Αθήνα 2015, σ. 128 – 140

1.2. Η ταυτότητα και η ελληνική γλώσσα της Αζοφικής

Ο όρος «εθνική ταυτότητα» διαμορφώνεται με βάση τον αυτοπροσδιορισμό και ετεροπροσδιορισμό. Συγκεκριμένα, αφορά τους Έλληνες της Διασποράς για το πώς θεωρούν οι ίδιοι τον εαυτό τους και με ποιόν τρόπο τους βλέπουν οι υπόλοιποι σε σχέση τόσο με τη χώρα εισδοχής και διαβίωσης και με την μητροπολιτική Ελλάδα. Οι Έλληνες της Διασποράς αποτελούν μια «συναισθηματική και ιδεολογική κοινότητα» με τους Ελλαδίτες στοχεύοντας στην οικοδόμηση «κοινής εθνοπολιτισμικής ταυτότητας». Η ταυτότητα αυτή κυριαρχείται από την ελληνικότητά της κοντά στην ελλαδική νόρμα και με ελλαδοκεντρικό προσανατολισμό. Αφορά την πίστη στην ελληνική καταγωγή, αλλά και σε πιο αντικειμενικά στοιχεία, όπως τα ήθη, οι παραδόσεις, τα έθιμα, η γλώσσα, τα πολιτιστικά και τα στοιχεία πολιτισμού¹⁷. Σε αυτήν την κατηγορία εντάσσεται και ο ελληνισμός της Μαριούπολης. Η ελληνικότητα της Αζοφικής προκύπτει από την αρχαία ελληνική γραμματεία και ο αυτοπροσδιορισμός είναι αποτέλεσμα μιας μακρόχρονης ιστορικής πορείας.

Ο αυτοπροσδιορισμός προκύπτει από την παραδοχή του «πολιτισμικού ελάχιστου», διότι μέσα από την ελληνόγλωσση εκπαίδευση προσπαθούν να εμπλουτίσουν τα πολιτισμικά τους στοιχεία στην ενσωμάτωση γλωσσικών και πολιτισμικών στοιχείων της σύγχρονης Ελλάδας στον δικό τους πολιτισμό. Ο πολιτισμός των Ελλήνων της Αζοφικής ήταν αξιόλογος, διέφερε από τον ελλαδικό, αλλά είχε στοιχεία κυρίως ελληνικά αλλά και άλλα από γηγενείς πληθυσμούς με ελληνική συνείδηση και θετική στάση στον ελληνισμό. Σε κάθε περίπτωση κατάφεραν να διατηρήσουν την συνείδησή τους και να τη μεταδώσουν από γενιά σε γενιά¹⁸.

Τόσο στη μεταναστευτική όσο και στην ιστορική διασπορά διαμορφώνεται η ταυτότητα της μειονότητας μέσω της διάδρασης με το πολιτισμικό θεμέλιο που υπάρχει στη χώρα παραμονής και περιλαμβάνει αποδείξεις γεωγραφικής προέλευσης, χρονικών ορίων αλλά και συνδυασμού γλωσσικού και πολιτισμικού κεφαλαίου. Άλλωστε ως διαπολιτισμική ταυτότητα του ομογενή ορίζεται η ικανότητά του να

¹⁷ Μ. Δαμανάκης, *Εθνοπολιτισμική Ταυτότητα και Εκπαίδευση στην Ελληνική Διασπορά. Ελληνόγλωσση Εκπαίδευση στο Εξωτερικό. Εισήγηση στο Πανελλήνιο- Πανομογενειακό Συνέδριο*, Ρέθυμνο 1998, σ. 36-47

¹⁸ Μ. Δαμανάκης, *Θεωρητική προσέγγιση της κοινωνικοποίησης των ελληνοπαίδων της διασποράς. Προλεγόμενα Αναλυτικού Προγράμματος για την Ελληνόγλωσση Εκπαίδευση στη Διασπορά*, Ρέθυμνο 2001, σ. 14

αξιοποιεί δύο εθνοπολιτισμικά πλαίσια και δύο γλώσσες δίχως αυτή η κατάσταση να θεωρείται λανθασμένη. Ακόμη και σήμερα υπάρχει ανάγκη να εστιάζεται η πολιτισμική ομοιότητα των ομογενών με τους συμπολίτες τους και όχι τα διαφορετικά χαρακτηριστικά τους, λόγω της παγκοσμιοποίησης¹⁹.

Ως αναφορά στη γλώσσα ορίζεται ένα σύστημα στοιχείων με ορισμένους κανόνες σχετικά με τη δομή, τη σύνταξη και τη μορφολογία και λειτουργεί με τον ίδιο τρόπο για τον χρήστη ανεξαρτήτως από το που βρίσκεται. Όμως, λειτουργεί ως συνθετικό στοιχείο νεοελληνικής ταυτότητας με διαφορετικό τρόπο στην Ελλάδα (μονόγλωσσο περιβάλλον) απ' ό,τι στη διασπορά (δίγλωσσο περιβάλλον). Ειδικότερα, αναφερόμενοι στη διαπολιτισμική εκπαίδευση ειδικότερα και στη Διασπορά γενικότερα κυριαρχεί ο όρος της διγλωσσίας, ο οποίος δηλώνει τη γλώσσα των μελών της διασποράς και της γλώσσας της χώρας που διαμένουν. Η χρήση διαφορετικών γλωσσών στην ίδια κοινωνία (διγλωσσία) αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό των Ελλήνων της Αζοφικής και παρατηρείται ότι η μια γλώσσα είναι υψηλού κύρους ή πλειονοτική γλώσσα και η άλλη χαμηλού κύρους ή μειονοτική²⁰. Αυτό ορίζεται με την κατάσταση της οικογένειας και την χώρα υποδοχής.

Οι Έλληνες που κατοικούσαν στην Μαριούπολη χωρίζονταν σε δύο κοινότητες σχετικά με τη γλώσσα: οι ελληνόφωνοι και οι ταταρόφωνοι Έλληνες της Κριμαίας. Οι Ταταρόφωνοι αφομοιώθηκαν από τους Τατάρους δίχως να αποβάλλουν τη θρησκευτική και εθνική τους συνείδηση διατηρώντας τα ελληνικά χαρακτηριστικά τους. Για τους ταταρόφωνους Έλληνες επικράτησε η ονομασία «Ουρούμοι», «Ελληνο-ταταρ» ή «Μπαζαριώτες», από την ταταρική ονομασία της Μαριούπολης Μπαζάρ, εν αντιθέσει με τους ελληνόφωνους οι οποίοι αποκαλούνται «Ρουμαίοι» και «Τάτοι». Χαρακτηριστικό είναι ότι οι υπόλοιπες εθνότητες σε εκείνη την περιοχή ονομάζουν τους Έλληνες, ελληνόφωνους και ταταρόφωνους, «grjek», «grjekí» όρος που χρησιμοποιείται ως υπερώνυμο σε δύο γλωσσικές κοινότητες. Γίνεται, επιπλέον και ο διαχωρισμός σε «grjekota'tari» και «grjekoru'mei» ή «grjeko'elini, ορολογίες που συναντιούνται και στη σύγχρονη βιβλιογραφία ρωσικής γλώσσας. Το βασικό εθνώνυμο αυτοπροσδιορισμού, σε αντιδιαστολή με τους «άλλους» Έλληνες, είναι το εθνώνυμο Azon'grjek / A'zon'skije Grjeki =Έλληνες της Αζοφικής. Η πλειονότητα

¹⁹ Μ. Δαμανάκης, *ό. π.*, σ. 14 – 17

²⁰ Μ. Δαμανάκης – Ε. Σκούρτου, *Ζητήματα Ορολογίας σχετικά με τη διγλωσσία και δίγλωσση εκπαίδευση*, στο: Μ. Βάμβουκας – Α. Χατζηδάκη, *Μάθηση και Διδασκαλία της Ελληνικής ως Μητρικής και ως Δεύτερης Γλώσσας*, Ρέθυμνο 2000, σ. 88 – 98

των Ελλήνων στην εκεί περιοχή μιλούσε και συνεχίζει να μιλάει ως ένα βαθμό ορισμένες διαλέκτους, τα «ρουμέικα». Οι γλωσσολόγοι χρησιμοποιούν αυτόν τον όρο ακόμη και στις μέρες μας, όταν μνημονεύουν τις διαλέκτους της Ελλάδας της περιοχής (συνολικά πέντε με υποκατηγορίες και ιδιώματα τοπικά), παρόλο που υπάρχουν και διαφορετικές θέσεις όπως για παράδειγμα η ονομασία «ταυρορουμέικη» διάλεκτος (Ταύρια: αρχαίο τοπωνύμιο της Κριμαίας και ρομ > ρουμ: Ρωμαίος > Ρουμαίος, κάτοικος της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Η διάλεκτος της Μαριούπολης έχει κοινές ρίζες με τα ιδιώματα της Βόρειας Ελλάδας και την διάλεκτο του Πόντου (άλλωστε σε εκείνο το μέρος εγκαταστάθηκαν και Έλληνες του Πόντου ύστερα από τον 19ο αιώνα), διατηρώντας τα περισσότερα αρχαϊκά χαρακτηριστικά και με έντονη επηρροή αρκετά από ξένα στοιχεία στη γλώσσα εξαιτίας της συνύπαρξής της, στην ιστορία της, με σειρά γλωσσών²¹. Οι υπόλοιποι με ελληνική καταγωγή μιλούν, όπως προαναφέρθηκε, μια ταταρική διάλεκτο την ουρούμικη²². Η γλώσσα, στην παρούσα φάση, δεν αποτελεί ένδειξη διαφοροποίησης και όλοι έχουν την αίσθηση ότι είναι μέλη της ίδιας ομάδας, αυτοαποκαλούνται ως Έλληνες, έχουν κοινή θρησκεία²³ και κοινή ελληνική εθνική συνείδηση. Στον εκπαιδευτικό τομέα οι μαθητές ήταν δίγλωσσοι και πολλές φορές γίνονταν πολύγλωσσοι μιλώντας τη ρουμέικη ή ουρούμικη διάλεκτο, τη ρωσική ή ουκρανική γλώσσα, την καθαρεύουσα ή τη δημοτική εκδοχή της γλώσσας. Η διττή χρήση των διαλέκτων και της Κοινής Ελληνικής γλώσσας αλλά και η επηρροή των ντόπιων γλωσσών καθιστούσαν τη διγλωσσία ένα απaráλλακτο φαινόμενο.

Οι αλλαγές που επέφεραν οι κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές συνθήκες η διάλεκτος αντικαταστάθηκε από τη ρωσική γλώσσα. Την περίοδο εκείνη η μεγάλη συγκέντρωση Ελλήνων στην περιοχή και ιδιαίτερα στα χωριά, τα ελληνικά περιοδικά και οι εφημερίδες που κυκλοφορούσαν και οι ντόπιοι Έλληνες που έγραφαν στη διάλεκτο συνέβαλαν στην κάλυψη διαλέκτων του γενικότερου φάσματος των λειτουργιών μιας βιώσιμης γλωσσικής ποικιλίας. Αργότερα, οι καταπιέσεις που δέχονταν για να είναι η γλώσσα της Ρωσίας κοινή γλώσσα των πολιτών όλων, με μικτούς γάμους να πολλαπλασιάζονται, άρχισε να περιορίζεται και η χρήση των διαλέκτων για οικογενειακή επικοινωνία και στα έργα ντόπιων συγγραφέων, με

²¹ ταταρικές και τουρκικές διαλέκτους στην Κριμαία και σλαβικές γλώσσες, ρωσική και ουκρανική, στην Αζοφική

²² με τέσσερις υποδιαλέκτους της τουρκικής γλώσσας

²³ χριστιανοί ορθόδοξοι

αποτέλεσμα να οδηγηθούν σε απομόνωση. Την ίδια περίοδο, η χρήση της Νέας Ελληνικής κυλούσε με ταχείς ρυθμούς και ήταν αναπόφευκτη η συρρίκνωση της διαλέκτου. Στο τέλος του 1980 και ιδίως από την χρονιά που ιδρύθηκε η αυτόνομη Δημοκρατία της Ουκρανίας (1991 και εξής), η γλώσσα της Αζοφικής που μιλούσαν οι Έλληνες διαμορφώθηκε σε μεγάλο βαθμό λόγω των σημαντικών αλλαγών που διαδραματίστηκαν στους περισσότερους τομείς της ζωής. Καθώς αυξανόνταν η επικοινωνία με την Ελλάδα, διαπίστωσαν πως η διάλεκτος δεν ενίσχυε την επαφή με τους Ελλαδίτες καθιστώντας την εκμάθησή της περιττή σε πρακτικό επίπεδο. Ως αποτέλεσμα σε αντίθεση με την έντονη επιθυμία των Ελλήνων να σωθεί η τοπική γλώσσα διαμορφώνοντας ταυτόχρονα την απόκτηση γνώσεων της Νέας Ελληνικής, έκανε αμέσως κατανοητό ότι η προσχώρηση της «ιστορικής πατρίδας» πραγματοποιούταν εν τέλει μόνο με την εκμάθηση της Νεοελληνικής γλώσσας, οπότε και άρχισε η επίσημη διδασκαλία της. Η μετέπειτα γενιά του ελληνικού έθνους περιορίστηκε στην διδασκαλία της Νεοελληνικής Γλώσσας, η οποία έγινε πλεονέκτημα για λόγους επικοινωνίας και επιμόρφωσης αποτελώντας παράλληλα και βασικό προνόμιο της εθνικής ταυτότητας.

Η γλώσσα της διασποράς δεν αποτελεί την κυρίαρχη γλώσσα, δηλαδή δεν χρησιμοποιείται στη διοίκηση, την οικονομία ή την πολιτική, αλλά περιορίζεται στη χρήση της οικογενειακής ενδοεπικοινωνίας και σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να γίνει η γλώσσα της εκπαίδευσης. Για τους λόγους αυτούς, το ενδιαφέρον για τη Μαριουπολίτικη διάλεκτο μειώθηκε ραγδαία και σταδιακά υποχώρησε, παρόλο που έγιναν πολλές προσπάθειες για την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος. Η Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων Ουκρανίας έχει αναλάβει πολλές φορές πρωτοβουλία καταβάλλοντας ουσιαστικές προσπάθειες της μελέτης και της διάσωσης των διαλέκτων της ελληνικής γλώσσας στην περιοχή²⁴.

1.3. Ο ελληνισμός στο 19^ο και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

Ο ελληνικός παράγοντας επιβεβαιώνεται επίσημα κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου από τους Τούρκους και από τις δυνάμεις της Αντάντ. Οι Ρώσοι εισέρχονται στην Τραπεζούντα στις 18 Απριλίου 1916, υποδέχονται τον μητροπολίτη

²⁴ Εξέδωσαν λεξικά και λογοτεχνικά έργα ντόπιων ποιητών και συγγραφέων, ενθάρρυναν σχετικές γλωσσικές σπουδές και μελέτες σε επίπεδο πανεπιστημίου και ελληνικές θεατρικές παραστάσεις χρησιμοποιώντας της νέα διάλεκτο

και νιώθουν ελεύθεροι έπειτα από 455 χρόνια εκμετάλλευσης των Τούρκων και υποταγής. Οι Έλληνες νιώθουν δυναμικότεροι και η ζωή τους σταδιακά βελτιώνεται²⁵.

Αρχίζουν να δημιουργούνται επιτροπές Λαϊκών αντιπροσώπων με έντονη παρουσία Ελλήνων. Κύριος χώρος τους είναι η περιφέρεια του Καρς, αναλαμβάνοντας διακυβέρνηση τέσσερις κομμισάριοι²⁶, με καταγωγή από Αρμενία, Ρωσία, Ελλάδα και ένας Μουσουλμάνος. Μια από τις σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις σχετικά με την ελληνική κοινωνία είναι η κρατικοποίηση των σχολείων που ελέγχονταν από εκκλησιαστικούς φορείς επί τσάρου. Τα ελληνικά σχολεία αποτελούν ξεχωριστή ενότητα.

Αναφορικά με τη δημογραφική εικόνα του πληθυσμού των Ελλήνων της Ρωσικής αυτοκρατορίας παρουσιάζεται εμφανώς διαφορετική συγκριτικά με τις προηγούμενες ιστορικές περιόδους. Βάσει δεδομένων της ρωσικής απογραφής του 1897, ο ελληνικός πληθυσμός ανερχόταν σε 207.563 κατοίκους. Από αυτούς οι 105.169 διέμεναν στις χώρες του Καυκάσου, 101.945 στην Κεντρική Ευρωπαϊκή Ρωσία και οι υπόλοιποι 449 διέμεναν σε περιοχές της Σιβηρίας, της Κεντρικής Ασίας και των διοικητικών ενοτήτων που αντιστοιχούν στις βαλτικές χώρες και στη σημερινή Λευκορωσία. Το ελληνικό στοιχείο ορισμένων ρωσικών πόλεων όπως του Χαρκόβου, του Κιέβου, αλλά και τα Ελισαβετούπολης της Ουκρανίας, αλλά και γενικότερων ελληνικών αποικιών συρρικνώνεται έντονα. Αυτή η αλλαγή αποδίδεται είτε στη μετακίνηση των Ελλήνων προς τα αναπτυσσόμενα εμπορικά κέντρα είτε στην αφομοίωση του εκρωσισμού²⁷.

Στη «Νέα Ρωσία», στις ελληνικές εστίες παρουσιάζεται σταθερή μείωση πληθυσμού και οικονομικής αδυναμίας προς τα τέλη του 19^{ου} αι. και στις αρχές του 20^{ου} αι. η μείωση αυτή οφείλεται τόσο στην εθνική, πολιτική και κοινωνική ενσωμάτωση των παλιότερων μετοίκων όσο και σε παράγοντες που είχαν αρχίσει ήδη από τα μέσα του 19^{ου} αι. να επηρεάζουν το εξωτερικό εμπόριο²⁸.

²⁵ Β. Αγτζίδης, *Ποντιακός Ελληνισμός από την γενοκτονία και το Σταλινισμό στην Περεστρόικα*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 293- 295

²⁶ Ο όρος "κομμισάριοι" αναφέρεται συνήθως σε μέλη ή υποστηρικτές του κομμουνιστικού κινήματος. Ιστορικά, οι κομμισάριοι ήταν αξιωματούχοι που διορίζονταν από το κομμουνιστικό κόμμα για να εποπτεύουν και να διοικούν σημαντικές περιοχές ή τομείς σε κράτη που ήταν υπό κομμουνιστικό καθεστώς.

²⁷ Ι. Χασιώτης, *Οι Έλληνες της Ρωσίας και της Σοβιετικής Ένωσης. Μετοικεσίες και εκτοπισμοί. Οργάνωση και Ιδεολογία*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 127-129

²⁸ Ι. Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 129

Την άνοιξη του 1917, κατόπιν της αποχώρησης των Ρώσων, 150.000 Έλληνες φεύγουν από τον Πόντο και τον Καύκασο υπό τον φόβο για τις σφαγές των Τούρκων, με αποτέλεσμα να καταφύγουν 80.000-100.000 Έλληνες σε Ρωσία, Κριμαία και Γεωργία, ενώ όσοι μένουν αντιμετωπίζουν τις τούρκικες σφαγές και λεηλασίες από τους Τούρκους. Προτείνεται στους νέους να μην κατατάσσονται εθελοντές στα συντάγματα της ελληνικής μεραρχίας του Καυκάσου. Από την άλλη, οι στρατιωτικοί επιμένουν και ασκούν πίεση στο ελληνικό στράτευμα να μείνει και να οργανώσει την άμυνά του.

Ως αποτέλεσμα όλων όσων αναφέρθηκαν, δεκάδες χιλιάδες Πόντιοι γίνονται πρόσφυγες και ενεργοποιούνται οι ελληνικές κοινότητες της Ρωσίας, οι οποίες αναλαμβάνουν το βαρύ έργο της περίθαλψης των προσφύγων. Τον Ιούλιο του 1918 γίνεται συνέδριο Ποντίων στη Ρωσία, τον Καύκασο και τον Πόντο, με διακήρυξη της ανεξαρτησίας του Πόντου, εκλέγονται ποντιακά σωματεία και επταμελές συμβούλιο. Με την αποτυχία της Τουρκίας αναζωπυρώθηκαν οι ελπίδες των Ελλήνων της Ρωσίας για να λύσουν το ελληνικό πρόβλημα στη Μαύρη Θάλασσα. Ο ελληνισμός της περιοχής κινητοποιείται σταδιακά από την προοπτική δημιουργίας της ελληνικής δημοκρατίας του Πόντου και τις αυξημένες πιθανότητες για την επίκτηση δικαιωμάτων αυτονομίας.²⁹

Οι διαρκείς συγκρούσεις με τους Τούρκους και ο φόβος που κυριαρχούσε για τις σφαγές ανάγκασαν τους Έλληνες του Καυκάσου να εγκαταλείψουν τις εστίες τους. Οι πρόσφυγες της τελευταίας εξόδου του Καρς οδηγήθηκαν στο Βατούμ, με στόχο να μη διακόψουν την πορεία τους και να πορευτούν προς την Ελλάδα. Κατόπιν, συγκεντρώθηκαν στα δύο λιμάνια, στο Νοβοροσίκ και στο Βατούμι, αναμένοντας την αναχώρησή τους προς τα ελληνικά εδάφη. Οι περισσότεροι έπεσαν θύματα των οργανωμένων κυκλωμάτων των Γεωργιανών³⁰. Λόγω προβλημάτων πείνας, ασθeneιών και λοιμού, οι πρόσφυγες πίεζαν εν παντί τρόπο τις σοβιετικές αρχές για την αναχώρησή τους εκφράζοντας την επιθυμία τους για μετανάστευση στην Ελλάδα με την ελπίδα ότι θα είναι καλύτερη η κατάσταση. Η μεταφορά προσφύγων άρχισε σταδιακά στο τέλος του 1921, αλλά τα ελάχιστα πλοία που ήταν διαθέσιμα, δεν κατάφεραν να λύσουν το πρόβλημα, με αποτέλεσμα αριθμός χιλιάδων προσφύγων να μένουν πίσω.

²⁹ Β. Αγτζίδης, *ό. π.*, σ. 59 - 61

³⁰ Α. Παπαδόπουλος, *Αναμνήσεις και νοσταλγήματα από τον αλησμόνητό μας Πόντο Τραπεζούντα-Ματσούκα-Αργυρούπολη*, Έδεσσα 1962, σ. 91 - 92

Ύστερα από την κατάκτηση της Υπερκαυκασίας από του Ρώσους (1828-1878) τέθηκε σε εφαρμογή ένα νέο εποικιστικό πρόγραμμα με στόχο την οικονομική ανάπτυξη, κοινωνική και εθνολογική μεταμόρφωση των καυκασιανικών κτήσεων του Τσάρου. Το αποτέλεσμα του προγράμματος ήταν μαζικές μετοικεσίες ελληνικών πληθυσμών από τον Πόντο, οι οποίες δικαιολογούνταν λόγω των άθλιων συνθηκών στις ανατολικές επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το 1897, στην πρώτη επίσημη καταγραφή οι Έλληνες υπολογίζονταν σε 85.000³¹.

Το Μάρτιο του 1917, κατά τη διάρκεια της επανάστασης στη Ρωσία, οι Έλληνες έχουν κυρίαρχο και καθοριστικό ρόλο, γεγονός που αναγνωρίζεται από την Αντάντ αλλά και από τις τούρκικες δυνάμεις. Η παρουσία των Ελλήνων είναι χαρακτηριστική και στις επιτροπές αντιπροσώπων που δημιουργούνται. Ο ποντιακός λαός, κατά τον 20^ο αιώνα εξακολουθεί να συντηρεί τον πολιτισμό του γενικότερα, τη θρησκεία, τη γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμά του ειδικότερα. Καθοριστικότερο ρόλο έπαιξε η προσαρμογή τους στα νέα εδάφη χάρη στη φυσική και ψυχική αντοχή τους. Προσαρμόστηκαν στις δύσκολες περιβαλλοντικές και εργασιακές συνθήκες. Για την επιβίωσή τους κρίθηκε απαραίτητη η μετανάστευση στις γύρω περιοχές του Πόντου για να βρουν εργασία και να κατοχυρώσουν τα απαραίτητα μέσα της επιβίωσής τους, καθώς το ορεινό έδαφος δεν ήταν ικανό να θρέψει όλους τους κατοίκους.

Σήμερα ζουν πάνω από 500.000 Έλληνες σε Δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Βάσει της απογραφής του 1989 για τη ρωσική ομοσπονδία αριθμούνται 81.000 Έλληνες, για την Ουκρανία 104.000, για τη Γεωργία 100.000³² σχετικά με τους Έλληνες του Καζακιστάν 49.930, για το Ουζμπεκιστάν 7.500, για την Κιρζιγία 2.007, για το Τουρκμεκιστάν 445, για την Αρμενία 7.400 και για το Τατζικιστάν 590 άτομα. Οι παραπάνω αναφορές γίνονται για τις περιοχές των εκτοπίσεων.

Η κατάλυση του πολιτειακού και κοινωνικού καθεστώτος της ρωσικής αυτοκρατορίας προκάλεσε τα αντίθετα από τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Επήλθε μαζική καταφυγή σημαντικού μέρους του ελληνικού πληθυσμού της σοβιετούμενης Ρωσίας από την Ουκρανία και τη νότια Ρωσία και αργότερα, το 1920 από την Υπερκαυκασία. Οι παλιννοστήσεις συνεχίστηκαν για μεγάλο χρονικό διάστημα,

³¹ Κ. Φωτιάδης, *Ο ελληνισμός της Ρωσίας και της Σοβιετικής Ένωσης*, Αθήνα 1999, σ. 40-52

³² Με τάσεις συρρίκνωσης αλλά και παλιννόστησης

μέχρι και μια μέρα πριν ξεκινήσει ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος έχοντας ποιοτικές και δημογραφικές συνέπειες. Ως αποτέλεσμα υπήρξε η δημιουργία μιας νέας ελίτ από Έλληνες κομμουνιστές διανοούμενους που αναδύεται αμέσως μετά την επανάσταση ορίζοντας ως έργο της την προσαρμογή πολιτικών και πολιτιστικών θεμάτων των Ελλήνων στην κομμουνιστική κοσμοθεωρία³³.

Με το πέρασμα στη δεκαετία του 1920 ο ελληνισμός των περιοχών της Ρωσίας μειώθηκε αισθητά και το κενό καλύφθηκε από κομμουνιστές διανοούμενους με απώτερο στόχο να βοηθήσουν στη μόρφωση του λαού με τη νέα αυτή κυρίαρχη ιδεολογία στη χώρα. Με τον τρόπο αυτό αναπτύχθηκε η σοβιετοποιημένη εκπαίδευση των Ελλήνων μαζί και ο πολιτισμός του ελληνικού στοιχείου της Σοβιετικής Ρωσίας. οι δάσκαλοι της περιόδου εκείνης προσπάθησαν να επικεντρωθούν στη διάδοση του ελληνικού στοιχείου.

Σχετικά με την κατανομή της σοβιετικής εξουσίας και τη θέση των Ελλήνων τους είχε επιτραπεί η διεκδίκηση κρατικών θέσεων σε επίπεδο περιφέρειας, λόγω του μικρού δημογραφικού μεγέθους και της γεωγραφικής πολυδιάσπασης του πληθυσμού των Ελλήνων της ΕΣΣΔ. Παραδειγματικά, από τους 246 εκπροσώπους των Σοβιέτ της Αμπχαζίας, οι 17 είχαν ελληνική καταγωγή έναντι του πληθυσμού της Αυτόνομης Δημοκρατίας. Ο ελληνικός πληθυσμός άρχισε σταδιακά να κερδίζει θέσεις τόσο στην εξουσία όσο και στην εθνική σύνθεση διαφόρων υπηρεσιών, με αποτέλεσμα ο αριθμός των Ελλήνων υπαλλήλων να αυξηθεί από 5,97% σε 6,8%³⁴.

Κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1920 εμφανίζονται ανησυχητικές τάσεις σε μικρές περιοχές σχετικά με τους εθνικούς διαχωρισμούς, χωρίς όμως να οξυνθούν ιδιαίτερα τα προβλήματα διότι θεωρήθηκε πως οι εθνικές αυτές μειονότητες ήταν αναγκαίες και χρήσιμες για ένα δημοκρατικό καθεστώς. Η πνευματική και κομματική ηγεσία αυτής της περιόδου επικεντρώθηκε στη διάδοση και στην επιβολή της κομμουνιστικής θεωρίας μέσω του τύπου, θεατρικών και λογοτεχνικών δραστηριοτήτων. Ειδικότερα, οι Έλληνες συγγραφείς της ΕΣΣΔ είχαν ταλέντο στη συγγραφή θεατρικών έργων όπου και διακρίθηκαν.

Το 1928 άρχισε η λειτουργία του ελληνικού τυπογραφείου στο Ροστόφ της Ρωσίας αποτελώντας τον σημαντικότερο πυρήνα διάδοσης του τύπου, με την έκδοση της εφημερίδας *Κομμουνιστις* που μπορεί να θεωρηθεί συνέχεια των εκδόσεων

³³ Ι. Χασιώτης, Α. Ξανθοπούλου & Β. Αγιτζίδης, *Οι Έλληνες της Ρωσίας και της Σοβιετικής Ένωσης. Μετοικεσίες και εκτοπισμοί, οργάνωση και ιδεολογία*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 685

³⁴ Ι. Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 348

Σπάρτακος και απέκτησε σε σύντομο χρονικό διάστημα τη μεγαλύτερη κυκλοφορία όλων των ελληνικών εκδόσεων της Σοβιετικής Ένωσης. Εκτός από την έκδοση εφημερίδας ανέλαβαν και την έκδοση βιβλίων γενικότερου περιεχομένου π.χ. φιλολογικού και πολιτικού. Η βασικότερη αποστολή όμως του «εκδοτικού» *Κομμουνιστής* ήταν η έκδοση εκπαιδευτικών εγχειριδίων και βοηθημάτων απαραίτητων για τη λειτουργία των ελληνικών σχολείων της Σοβιετικής Ένωσης.

Βασικά στελέχη του «εκδοτικού» *Κομμουνιστής* ήταν μια ομάδα νέων ατόμων που οραματίζονταν να επιλύσουν με κάποιο τρόπο το γλωσσικό και εκπαιδευτικό πρόβλημα του Ελληνισμού της Σοβιετικής Ένωσης. Γενικός υπεύθυνος του «εκδοτικού» ήταν ο Χριστόφορος Κατσάλοφ (Κατσαλίδης) και βασικά στελέχη αποτελούσαν οι Κων. Τοπχαράς (Κανονίδης), Δ. Ν. Σαβώφ, Γ. Φουλίδης, Ιω. Φωτιάδης, Γ. Κανονίδης, Δ. Κανονίδης Α. Κόκινος (Ερυθριάδης) Θ. Γρηγοριάδης, Πετρίδης κ.α.³⁵.

Τα βιβλία για τη γλωσσική διδασκαλία, τα αναγνωστικά και τα ανθολόγια είχαν γραφτεί από Έλληνες, ενώ για τα άλλα μαθήματα γίνονταν μεταφράσεις από τα ρωσικά σχολικά εγχειρίδια. Τα λογοτεχνικά βιβλία στηρίζονταν σε μεταφρασμένα έργα της ρωσικής και σε έκδοση πρωτότυπων έργων. Οι μεταφράσεις πραγματοποιούνταν σε απλή δημοτική και στην ποντιακή διάλεκτο, ώστε να είναι απλά και κατανοητά για το αναγνωστικό κοινό. Στις μεταφράσεις ξεχώρισε ο Ι. Φωτιάδης με μετάφραση στην απλή δημοτική γλώσσα. Οι νέοι λογοτέχνες κυκλοφορούσαν νέα πρωτότυπα έργα όπως το *Φιλολογικόν Σζαβαχλάεμαν* (Φιλολογική Αυγή), *Φιλολογικόν Σιλογι* και *Αλμαναχ Νέον Ζοι*³⁶. Η παραγωγικότερη πενταετία του «εκδοτικού» *Κομμουνιστής* ήταν το διάστημα 1929-1933 και αποτέλεσε περίοδο ακμής σημειώνοντας την έκδοση 546 βιβλίων. Το 1936 μεταφέρθηκε στην Κρίμσκαγια, η οποία εξελίχθηκε σε «πρωτεύουσα» της ελληνικής περιοχής και αξίζει να σημειωθεί ότι παρατηρήθηκε σημαντική μείωση στον αριθμό των έργων που εκδίδονταν³⁷.

Το δεύτερο μεγάλο εκδοτικό κέντρο των Ελλήνων της Σοβιετικής Ρωσίας ήταν ο *Κολεχτιβιστής*, που οργανώθηκε στο Ντονμπάς (Donbas) με την ένταξή του στον ουκρανικό κρατικό εκδοτικό οργανισμό για τις εθνικές μειονότητες. Στην αρχή

³⁵ Α. Καρποζήλος – Μ. Καρποζήλου, *Τα ελληνοποντιακά βιβλία στη Σοβιετική Ένωση. Το εκδοτικό Κομμουνιστής στο Ροστόβ του Δον, ΑΠ, 42 (1988-1989), σ. 59*

³⁶ Α. Καρποζήλος – Μ. Καρποζήλου, *ό. π.*, σ. 70

³⁷ Α. Καρποζήλος – Μ. Καρποζήλου, *ό. π.*, σ. 238

της δεκαετίας του 1930 άρχισε να παρουσιάζει ελληνικά βιβλία στην απλή δημοτική και στο σαρτανιώτικο ιδίωμα της διαλέκτου της Μαριούπολης. Ασχολήθηκε επίσης με την έκδοση σχολικών και εκπαιδευτικών εγχειριδίων των οποίων την επιμέλεια είχε αναλάβει ο δάσκαλος Αμφικτύων Δημητρίου, αλλά και λογοτεχνικών κειμένων που εκδίδονταν από τον ίδιο «εκδοτικό» όπως η Φιλολογική *Νεότητα* και ο παιδικός *Πιονέρος*. Γενικότερος στόχος της ομάδας ήταν η σταδιακή εξοικείωση του ελληνισμού με τη μητρική γλώσσα.

Σχετικά με τις αντιθέσεις για την καθιέρωση ή μη της φωνητικής γραφής προκλήθηκαν και ζητήματα για την καθιέρωση ή μη της ποντιακής διαλέκτου. Επικράτησε εν τέλει, η ομάδα όσων υποστήριζαν τη δημοτική και ήταν όσοι είχαν συσπειρωθεί γύρω από τους συνεργάτες της εφημερίδας *Κομμουνιστής*. Με το μέρος τους συντάχθηκε η «Κεντρική Επιτροπή του Νέου Αλφαβήτου» που συγκροτήθηκε για τη μελέτη του γλωσσικού προβλήματος από Έλληνες διανοούμενους αλλά και Ρώσους ελληνιστές. Η επιτροπή επηρεαζόταν από το γενικότερο μεταρρυθμιστικό κλίμα αλλά και από τους ριζοσπάστες Έλληνες διανοούμενους που αποφάσισαν την καθιέρωση του 20γράμματος αλφαβήτου αλλά και την επικράτηση της δημοτικής αντί της καθαρεύουσας.

Οι Έλληνες της Μαριούπολης κατάφεραν να μείνουν στο βόρειο μέρος του Εύξεινου Πόντου και να διαμορφώσουν τον δικό τους ιδιαίτερο, μοντέρνο πολιτισμό. Προσωπικότητες που ξεχώρισαν ήταν ο Άγιος Ιγνάτιος της Μαριούπολης, ο Φεοκτίστ (Θεόκτιστος) Χαρταχάι και ο Γκεόργκι (Γεώργιος) Τσελπάνοφ. Ο Ιγνάτιος γεννήθηκε στην Κύθνο το 1716 και μικρός σε ηλικία παρουσιάστηκε στο Άγιον Όρος όπου και έγινε μοναχός στη μονή Βατοπεδίου. Το 1780 δημιουργήθηκε στη Μαριούπολη η ελληνική κοινότητα από τον μητροπολίτη Ιγνάτιο και ένα μέρος του ποιμνίου του. Από το 1807 έως το 1859 οι Έλληνες της Μαριούπολης μπορούσαν να ζουν διαμορφώνοντας τον δικό τους ιδιαίτερο πολιτισμό, χωρίς να έχουν πολλές συναλλαγές με τους λαούς της Αζοφικής. Από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αι. η ρωσική γλώσσα χρησιμοποιούνταν όλο και περισσότερο από τους Έλληνες συνδυαστικά με τις διαλέκτους της εκάστοτε περιοχής. Ο Φεοκτίστ (Θεόκτιστος) Χαρταχάι γεννήθηκε στο ελληνικό χωριό Τσερντακλί το 1836 και ολοκλήρωσε τις σπουδές του στο Πανεπιστήμιο στο Κίεβο, Χάρκοβο και Αγία Πετρούπολη. Μαζί με τους Έλληνες της Μαριούπολης κατάφεραν να ξεπεράσουν τα εμπόδια σχετικά με τις γλωσσικές ιδιαιτερότητες και αποτέλεσε έναν από τους βασικούς διοργανωτές του εκπαιδευτικού συστήματος της μέσης εκπαίδευσης. Ασχολήθηκε επίσης, με τη

συγγραφή και τη δημοσίευση επιστημονικών άρθρων σχετικά με το πως μπορεί να διδαχθεί η ρωσική γλώσσα στα λαϊκά σχολεία. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Φεοκτίστ (Θεόκτιστος) Χαρταχάι εκτιμούσε ιδιαίτερα τον μητροπολίτη Ιγνάτιο. Τέλος, ο Γκεόργκι (Γεώργιος) Τσελάνοφ υπήρξε μαθητής του Φεοκτίστ (Θεόκτιστος) Χαρταχάι και διαδραμάτισε ουσιαστικό ρόλο στην τσαρική Ρωσία και κατά τη σοβιετική περίοδο. Σπούδασε στα πανεπιστήμια της Οδησσού και του Κιέβου. Ασχολήθηκε με την παιδαγωγική και επιστημονική κατάρτισή του και ειδικεύοταν στη φιλοσοφία, ψυχολογία και λογική και θεωρείται ένας από τους ιδρυτές της πειραματικής ψυχολογίας στη Ρωσία και τη Σοβιετική Ένωση, ενώ το 1912 ίδρυσε στη Μόσχα το Ινστιτούτο Ψυχολογίας προσαρμοσμένο στα ευρωπαϊκά πρότυπα³⁸.

1.4. Ο ελληνισμός της Παρευξείνιας ζώνης στο τέλος του 20^{ου} αιώνα

Από τη δεκαετία του 1970 και ειδικότερα το δεύτερο μισό του αιώνα η Σοβιετική Ένωση διανύει μια κρίσιμη περίοδο, λόγω της αδυναμίας του μπρεζνιεφικού καθεστώτος να συμβαδίσει με τις τεχνολογικές εξελίξεις και να επιτύχει την τεχνολογική ανασυγκρότηση των παραγωγικών δυνάμεων αλλά και στην μείωση της παραγωγικότητας. Η κρίση γινόταν οξύτερη εξαιτίας του ανταγωνισμού της ΕΣΣΔ με τις ΗΠΑ αλλά και με τις δυτικές περιοχές γενικότερα, εξαιτίας της αδυναμίας της σοβιετικής κοινωνίας και οικονομίας να συμβαδίσει με τις τεχνολογικές εξελίξεις που αναπτύσσονταν ραγδαία στον δυτικό κόσμο. Η κατάσταση που δημιουργήθηκε μεταξύ προοδευτικών και συντηρητικών δημιούργησε πόλωση στην κοινωνία και την εξέλιξή της.

Ο Γκορμπατσόφ, ως αξιωματούχος του ΚΚΣΕ με την άνοδό του στην ηγεσία του κόμματος και μέχρι να αναλάβει τα καθήκοντά του ως πρόεδρος της ΕΣΣΔ τον Μάιο του 1989 έκανε μια επανάσταση αληθινή και συνάμα ειρηνική με απώτερο στόχο τη θεμελιακή «αναδόμηση» (perestroika) και τον εκδημοκρατισμό του σοβιετικού συστήματος σε κρατικό, οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο έχοντας ως βασική αρχή τη «διαφάνεια» (glasnost) σε όλα τα επίπεδα. Η ιδεολογία του ήταν βασισμένη στον «σοσιαλιστικό πλουραλισμό», όπως ο ίδιος αποκαλούσε.

³⁸ Β. Τσενκελίδης, *Οι Έλληνες που δόξασαν τη Μαριούπολη: Ο ποιμενάρχης που ίδρυσε την πρώτη κοινότητα, οι διανοούμενοι του 19^{ου} αιώνα*, 1.4.2022, διαθέσιμο στο: <https://www.pontosnews.gr/684804/istoria/oi-ellines-poy-doxasan-ti-marioupoli-tsenkelidis-a-meros/?fbclid=IwAR1edzLWLGML94Y9eJVgEP91HSzBqkYXKbXAhA3NK0dcVyOS5jdO-rIds9g> , ημερομηνία προσπέλασης 20.8.2023

Αφορούσε την αντικατάσταση της μπρεζνιεφικής ορθοδοξίας με μια νέα πολιτική αντίληψη για τον σοσιαλισμό. Ο σοσιαλιστικός αυτός πλουραλισμός θεωρήθηκε ισοδύναμος με τον «εθνικό πλουραλισμό».

Όπως θα αναφερθεί και παρακάτω με περισσότερες λεπτομέρειες, η κατάσταση που διαμορφώθηκε ώθησε στον σχηματισμό των εθνικών και πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων τους. Οι Έλληνες προσπάθησαν να ενισχύσουν το δικαίωμα της διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας σε συνέχεια της προσπάθειας που είχε ξεκινήσει από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, αρχής γενομένης από τη Γεωργία στα χρόνια της φιλελεύθερης κατάστασης, όταν ήταν πρόεδρος ο Σεβαρντνάτζε (Edward A. Sevardnadze- 1928). Τότε, προσπάθησαν να διδάξουν την ελληνική γλώσσα σε σχολεία της Γεωργιανικής Δημοκρατίας.

Μια ομάδα Ελλήνων έκανε σοβαρή προσπάθεια και άνοιξε το 1979 φροντιστήριο ειδικό για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας που απευθυνόταν όχι μόνο σε επιστήμονες, αλλά και σε απλούς εργάτες. Τα μαθήματα που διδάχτηκαν αρχικά ήταν αρχαία ιστορία αλλά και Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας και μάλιστα τόλμησαν να γιορτάσουν και τις εθνικές γιορτές. Αργότερα, έγινε δεκτό το αίτημα από τις γεωργιανές αρχές να διδάξουν την ελληνική γλώσσα σε σχολεία του δημοσίου ως μάθημα επιλογής. Δάσκαλοι για την ελληνική γλώσσα προσλήφθηκαν όσοι δάσκαλοι είχαν επιβιώσει από τις σταλινικές εκκαθαρίσεις. Η γεωργιανική ηγεσία δεν ήταν με το μέρος των Ελλήνων, λόγω των απαιτήσεών τους και λόγω του γεγονότος ότι δεν τους ακολούθησαν και οι υπόλοιπες περιοχές και ειδικότερα η Νότια Ρωσία, αλλά αντιθέτως οι τοπικές αρχές τήρησαν αρνητική στάση.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1980 άρχισε μια προσπάθεια στη Θεσσαλονίκη από μια ομάδα διανοούμενων που ίδρυσαν την άτυπη «Επιτροπή για την Αποκατάσταση των Δικαιωμάτων του Ελληνισμού του Πόντου που κατοικεί στην ΕΣΣΔ». Από το 1981 και εξής αρχίζει να διδάσκεται η ελληνική γλώσσα στα σχολεία με πρωτεργάτες τον Β. Σοκολιούκ και τη Μαρίνα Λβόβνα- Ρίτοβα, η οποία συνέγραψε τα σχολικά εγχειρίδια της ελληνικής γλώσσας, οργάνωνε και πιστοποιούσε σεμινάρια ελληνομάθειας σε όσους ήθελαν να διδάξουν την ελληνική γλώσσα³⁹. Το 1985 υπέβαλαν στους διεθνείς οργανισμούς συνοπτικό υπόμνημα με βασικό αίτημα την αποκατάσταση των Δικαιωμάτων των Ελλήνων της Σοβιετικής

---

³⁹ Κ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 151

Ένωσης. Την ίδια χρονιά πραγματοποιείται στη Θεσσαλονίκη το πρώτο Παγκόσμιο Συνέδριο του Ποντιακού Ελληνισμού, δίχως την παρουσία εκπροσώπων της Σοβιετικής Ένωσης. Επίσης, την ίδια χρονική περίοδο έκαναν για πρώτη φορά εμφάνιση στην Ελλάδα δημοσιεύματα που βασικό τους ζήτημα ήταν η διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του Ελληνισμού της ΕΣΣΔ.

Το 1983 άρχισε η λειτουργία Ελληνικών Τμημάτων Νεολαίας με εκδηλώσεις σε εκθέσεις ζωγραφικής, μουσικά συγκροτήματα, θεατρικές παραστάσεις και άλλες δράσεις. Τα επόμενα χρόνια οι Έλληνες συσπειρώθηκαν σε εθνοτοπικούς, πανενωσιακούς και περιφερειακούς συλλόγους και οργανώσεις. Τον Ιούλιο του 1989 ιδρύθηκε στη Μόσχα ο «Πανσοβιετικός Σύνδεσμος των Ελλήνων της ΕΣΣΔ» με πρόεδρο το Γ. Ποπόφ. Ταυτόχρονα, ιδρύθηκαν παραρτήματα σε όλες τις περιοχές όπου υπάρχουν συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί και εκδόθηκε μια ελληνική εφημερίδα ευρείας κυκλοφορίας, δημιουργήθηκε εκδοτικός οίκος για την έκδοση ελληνικών σχολικών βιβλίων, επιστημονικών και λογοτεχνικών. Επίσης οργανώθηκαν ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές και πλήθος μορφωτικών και πολιτιστικών προγραμμάτων⁴⁰.

Ο Ποπόφ προτείνει τη δημιουργία ενός κράτους Αυτόνομης Ελληνικής Δημοκρατίας. «Στη διοικητική σφαίρα το ελληνικό αυτό μοντέλο θα μπορούσε να έχει Ενιαίο Εθνικό Συμβούλιο με δικαιώματα Αυτόνομης Δημοκρατίας σε δύο τομείς, στην εκπαίδευση και τον πολιτισμό. Μπορεί να δημιουργηθούν και δύο αντίστοιχα υπουργεία που θα έχουν τα ερευνητικά τους Ινστιτούτα, τα τυπογραφεία και τα θέατρά τους. Έτσι, θα δημιουργηθεί η βάση για την ανάπτυξη της εθνικής κουλτούρας και γλώσσας. Η εξίσωση του Συμβουλίου σε Αυτόνομη Δημοκρατία θα παρέχει το δικαίωμα εκλογής λαϊκών βουλευτών του και κατάρτισης δικού του προϋπολογισμού»⁴¹. Η επίλυση του προβλήματος των Ελλήνων της ΕΣΣΔ θα σταματήσει την αναχώρησή τους από τη Σοβιετική Ένωση και θα βοηθήσει στην αποκατάσταση των σχέσεων με την Ελλάδα και τους υπόλοιπους Έλληνες της Διασποράς, σύμφωνα με τις πεποιθήσεις του Ποπόφ⁴².

Αργότερα, πραγματοποιήθηκε στη Μόσχα η πρώτη Πανενωσιακή Επιστημονική Συνδιάσκεψη με θέμα: «Οι Έλληνες της ΕΣΣΔ- Ιστορία και σύγχρονη εποχή». Στο συνέδριο συμφώνησαν αρχικά την επαναλειτουργία των ελληνικών

⁴⁰ Κ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 152 – 153

⁴¹ Νέα της Μόσχα, Μάιος 1989, σελ. 16ν

⁴² Κ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 154 – 155

εκκλησιών, την επαναλειτουργία των ελληνικών σχολείων, του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και των τεχνικών σχολών. Επίσης, έγινε επανασύσταση όλων των μορφών εθνικοεδαφικής αυτονομίας σε περιφέρειες με συμπαγή ελληνικό πληθυσμό. Αποφασίστηκε και η εξασφάλιση ασφαλών συνθηκών για εθελοντική επιστροφή όλων των εκτοπισθέντων από τις σταλινικές αρχές. Σε πνευματικό επίπεδο αποφασίστηκε και η εισαγωγή των Ελλήνων στα Πανεπιστήμια δίχως εξετάσεις. Τέλος, σχετικά με την ψυχαγωγία, αποφάσισαν την ίδρυση μουσείων, επιστημονικών Ινστιτούτων και θεάτρων, αλλά και την έκδοση εφημερίδων και περιοδικών⁴³.

Τα προβλήματα ήταν αρκετά και οι συνθήκες διαβίωσης δύσκολες για του Έλληνες της παρευξείνιας ζώνης, αλλά παρ' όλα αυτά έχοντας συνηθίσει να ζουν και προσαρμοσμένοι στον ρωσικό πολιτισμό προσπάθησαν με κάθε τρόπο να διατηρήσουν τις παραδόσεις, τα έθιμά και τα ήθη τους. Πρώτα πρώτα διατήρησαν την ελληνική γλώσσα γενικότερα και την ποντιακή διάλεκτο ειδικότερα. Πολλές μορφές του νεοελληνικού διαφωτισμού ξεχώρισαν, μερικοί εκ των οποίων ήταν ο Νικηφόρος Θεοτόκης και Ευγένιος Βούλγαρης, στις επιστήμες ξεχωρίζουν ο Καρχανίδης και Κεσσίδης, στην κινηματογραφική και θεατρική παραγωγή πρωταγωνιστούν ο Τριανταφύλλοφ και Μπουμπουρίδης, στη μουσική και το θέατρο μερικά ονόματα διαφωτιστών είναι Δημητριάδης, Φωτιάδης, Αντωνιάδης και Κανονίδης, στις εικαστικές τέχνες επικρατούν έργα του Ποπόφ και στη λογοτεχνία έργα του Κοστοπράβ. Στην πολιτική ξεχωρίζουν ο Ποπόφ, Μαρασλής και Αντρόποφ με την έκδοση και κυκλοφορία εφημερίδων, όπως: «Αργοναύτης», «Ελληνικός Αστήρ», «Ήλιος», «Νέα Ζωή»

Επίσης, βασικό ζήτημα που ταλάνιζε το κράτος την περίοδο εκείνη ήταν το γλωσσικό ζήτημα. Η διασπορά των Ελλήνων ήταν μεγάλη σε ολόκληρη την επικράτεια της Σοβιετικής Ένωσης και ήταν υποχρεωμένοι οι Έλληνες να μάθουν τη ρωσική γλώσσα ή τη γλώσσα του τόπου που εγκαθίστανται ή τις ντοπιολαλιές της εκάστοτε περιοχής εγκατάστασής τους. Η ρωσική γλώσσα ήταν η γλώσσα επικοινωνίας, η οποία μετά τη σταλινική περίοδο με την καταστροφή της ελληνικής παιδείας είχε αντικατασταθεί από την ελληνική γλώσσα ακόμα και σε προσωπικό

⁴³ Β. Αγτζίδης, *Παρευξείνιος και Διασπορά*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 557-580

επίπεδο⁴⁴. Όταν η ΕΣΣΔ άρχισε να διασπάται, το πρόβλημα επιδεινώθηκε λόγω της μεγαλύτερης διάσπασης που προκάλεσε στις επαρχίες όπου διέμεναν Έλληνες αλλά και σε επαρχίες των επιμέρους Δημοκρατιών. Η ανεξαρτησία των μελών της ΚΑΚ άρχισε να γίνεται κατανοητή με αποτέλεσμα να εντείνονται οι εθνικιστικές τάσεις στις κοινωνίες που δεν είχαν σχηματιστεί ολοκληρωτικά αλλά βρίσκονταν στο στάδιο διαμόρφωσης αλλά και το γεγονός ότι οι μικρότερες εθνότητες ασκούσαν μεγάλη πίεση. Οι τοπικές γλώσσες άρχισαν σταδιακά να μη χρησιμοποιούν την *lingua franca* της σοβιετικής και τσαρικής αυτοκρατορίας

Όλα όσα προαναφέρθηκαν προκαλούσαν διαρκώς αλλαγές στην ψυχολογική και πνευματική κατάσταση του ελληνικού στοιχείου, το οποίο είχε δοκιμαστεί με την αποκοπή του από τις εστίες του κατά τη διάρκεια των διαρκών εκτοπισμών και των διωγμών κατά την σταλινική περίοδο. Στα αμιγώς ελληνικά χωριά η γλώσσα, ο πολιτισμός και η παράδοση των Ελλήνων διατηρούνταν ζωντανή και αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητάς τους⁴⁵.

Την άνοιξη του 1986 πραγματοποιήθηκαν ορισμένες διπλωματικές κινήσεις από την πλευρά της ελληνικής κυβέρνησης εξαιτίας των ενεργειών και των αιτημάτων που υπέβαλαν ορισμένες ποντιακές οργανώσεις για την αγωνία που είχαν για την τύχη των Ελλήνων της ΕΣΣΔ. Το Νοέμβριο του 1989 ψηφίστηκε από το Σοβιέτ διακήρυξη για την αναγνώριση παράνομων διώξεων και αποκατάσταση των δικαιωμάτων που είχαν οι Έλληνες. Οι Έλληνες πλέον εκπροσωπούνται από την κυβέρνηση και τα θεσμικά όργανα και είναι ισότιμοι με όλους τους άλλους⁴⁶. Λίγους μήνες αργότερα, τον Ιούλιο του 1989 οργανώθηκε η Α΄ Συνδιάσκεψη από το Ινστιτούτο Μαρξισμού- Λενινισμού για το Εθνικό Ζήτημα, στο οποίο έλαβαν μέρος εκπρόσωποι των Ελλήνων και συζητήθηκε η δημιουργία ενός νομοθετικού πλαισίου με σκοπό τη συνταγματική κατοχύρωση των δικαιωμάτων των Ελλήνων στο πλαίσιο της ένωσης, την ενίσχυση και την ανάπτυξη μικρών εθνοτήτων.

Γενικά, οι προσπάθειες των Ελλήνων για την κατοχύρωση της θέσης τους και της διασφάλισης της πορείας τους στη Σοβιετική Ένωση γινόταν με σκοπό τον εκσυγχρονισμό της κοινωνίας, τον εκδυτισμό της οικονομίας και γενικότερα τον εκδημοκρατισμό των πολιτικών θέσεων. Όσες εξελίξεις ακολούθησαν ξεπέρασαν

⁴⁴ Γ. Ποπόφ- Ι. Ματσουκάτοφ, *Για τα προβλήματα των Ελλήνων που ζουν στην περιοχή της Ρωσικής Δημοκρατίας*, Ελλοπία, αριθ. 7 (Φθινόπωρο 1991), σ. 40-42

⁴⁵ Ι. Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 453-467

⁴⁶ Κ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 151

τους στόχους τόσο των Ελλήνων όσο και των εθνοτήτων της ΕΣΣΔ. Οι εξελίξεις ήταν κρατικής εμβέλειας, διότι στην πορεία άλλαξαν την εκτενή, πολυεθνική και συμπαγή δομή της σοβιετικής αυτοκρατορίας⁴⁷.

---

⁴⁷ Ι. Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 469 - 480

Β' κεφάλαιο

Η οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος στη βόρεια παρευξείνια ζώνη

2.1. Η οργάνωση των σχολείων στη Ρωσία

Οι Έλληνες από την αρχή της εγκατάστασής τους στη Μαριούπολη φρόντισαν να εξασφαλίσουν ποιοτικές συνθήκες ζωής. Έδωσαν ιδιαίτερη φροντίδα στον εκπαιδευτικό τομέα, καθώς δεν υπήρχαν σχολικές μονάδες. Την περίοδο εκείνη η γλώσσα των ελληνόφωνων και ταταρόφωνων σε επίσημο επίπεδο ήταν η ρωσική. Επίσης, ως ελληνική γλώσσα εννοείται η διάλεκτος Ουρούμικη ή Ρουμέικη, ανάλογα με τον τόπο καταγωγής. Στο σχολείο διδασκόταν η ρωσική γλώσσα, εφόσον ήταν η επίσημη, όμως οι περισσότεροι δεν την γνώριζαν και υπήρχε κενό κατανόησης. Σε κάθε περίπτωση οι εκπαιδευτικοί γνώριζαν την ελληνική, δηλαδή την καθαρεύουσα και προσπαθούσαν να τη διδάξουν στους μαθητές χωρίς όμως επιτυχία τις περισσότερες φορές, διότι ήταν δυσνόητη. Επιπλέον, χαρακτηριστική ήταν η έλλειψη οργάνωσης του εκπαιδευτικού συστήματος και των σχολικών εγχειριδίων.

Από το 1917 και μετά την Οκτωβριανή επανάσταση, η κατάσταση βελτιώνεται χάρη στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου. Βελτιώνεται το οικονομικό επίπεδο των κατοίκων, αυξάνεται η γεννητικότητα και συνεπώς ο πληθυσμός. Τα προαναφερθέντα δημιούργησαν τις κατάλληλες συνθήκες για την εκπαίδευση. Σημαντικό ρόλο σε αυτή στην προσπάθεια αυτή διαδραμάτισε η εκκλησία⁴⁸ εξαιτίας των δικαιωμάτων και προνομίων που παραχωρήθηκαν από την κρατική διοίκηση. Υπήρχαν προνόμια στον οικονομικά τομέα που βοήθησαν στην εκπαιδευτική αναβάθμιση. Την περίοδο αυτή δάσκαλος στην εκπαίδευση ήταν ο μοναχός Αγαθάγγελος, με ελληνική καταγωγή που είχε φτάσει εκεί με τους μετοικήσαντες. Το εκπαιδευτικό του έργο ξεκίνησε με τη διδασκαλία γραφής και ανάγνωσης στα

---

⁴⁸ Οι πληροφορίες που υπάρχουν αρχικά σχετικά με το εκπαιδευτικό έργο αναφέρουν πως το 1786 ο Αρχιεπίσκοπος Νικηφόρος διατύπωσε την επιθυμία που είχε στους Έλληνες που ζούσαν στη Μαριούπολη για να ιδρύσουν σχολείο στην περιοχή. Ο Αρχιεπίσκοπος επιζητούσε να διδάσκονται τα παιδιά την ελληνική (ενν. τη διάλεκτο) και τη ρωσική γλώσσα όσοι μαθητές ήταν φτωχοί και ορφανοί να δέχονται ως βοήθεια τρόφιμα και ρούχα που παρείχε το σχολείο. Η διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος παρείχε μαθήματα ανάγνωσης, ομιλίας και γραφή της διαλέκτου. Αργότερα, οι καλύτεροι μαθητές είχαν τη δυνατότητα να συνεχίσουν να σπουδάζουν στη Σχολή της Πολτάβα (Καποερω, 2016). Αξίζει να σημειωθεί πως ο Αρχιεπίσκοπος έκανε πρόταση για να χρηματοδοτηθεί το σχολείο αφού πουλήσουν ζώα και ασημένια σκεύη από την Εκκλησία σε πλούσιους Έλληνες που βρίσκονταν σε εκείνη την περιοχή και επίσης να χρησιμοποιήσουν τα χρήματα του κουμπαρά, στον οποίο ο απλός κόσμος έκανε τις δωρεές, γι' αυτό τον σκοπό.

ελληνόπουλα, αλλά το σχολείο δεν κράτησε για πολύ, καθώς έκλεισε σύντομα. Κι άλλες ομάδες μαθητών προσπάθησαν να συνεχίσουν το εκπαιδευτικό έργο.

Τα επόμενα χρόνια εμφανίστηκαν μονοτάξια σχολεία που σπούδαζαν για τρία χρόνια και το εκπαιδευτικό έργο το αναλάμβανε ένας δάσκαλος και ένας κατηχητής, αλλά και διτάξια σχολεία όπου οι σπουδές διαρκούσαν πέντε χρόνια και δίδασκαν δύο δάσκαλοι και ένας κατηχητής. Τα υποχρεωτικά μαθήματα σε κάθε περίπτωση ήταν γραφή, ανάγνωση, αριθμητική, εκκλησιαστική χορωδία και ο νόμος του Θεού. Το 1795 ιδρύθηκε στη Μαριούπολη ένα σχολείο εκκλησιαστικού τύπου, και οι μαθητές διδάσκονταν και μάθαιναν ρωσική γραμματική από ιερωμένους που έπαιρναν ευθύνη για αυτό το έργο με τη βοήθεια των εκκλησιαστικών εγχειριδίων.

Το 1820-1821 ιδρύθηκαν δύο ενοριακά σχολεία με δύο τάξεις για διδασκαλία στην ελληνική και ρωσική γλώσσα αντίστοιχα. Ο αριθμός των μαθητών κυμαινόταν από τριάντα έως εκατό άτομα, ανάλογα την σχολική μονάδα, τα οποία με την πάροδο του χρόνου μετατράπηκαν σε διτάξια με τέσσερα χρόνια φοίτησης. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα περιελάμβανε τα μαθήματα ελληνική και ρωσική γραμματική, αριθμητική, ιστορία, ζωγραφική, γεωγραφία κι ο νόμος του Θεού.

Λίγο αργότερα, το 1825 ιδρύθηκε εκκλησιαστική σχολή χάρη στη βοήθεια του ιερέα Δ. Μουραφού από τη Σαρτάνα με τέσσερις εκπαιδευτικές τάξεις με διετής φοίτηση και τα μαθήματα που διδάσκονταν ήταν το ελληνικό αλφαβητάριο, οι προσευχές, η καλλιγραφία, η κατήχηση και το ψαλτήρι. Το 1831 η σχολή μεταφέρθηκε στη Μαριούπολη και από το 1857 έγινε γνωστή ως «Πνευματική Σχολή Μαριούπολης». Το 1829 αρχίζει σταδιακά η ελληνική διδασκαλία σε όλα τα σχολεία. Επίσης, το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα ανοίγει ένα εξατάξιο σχολείο και τα παιδιά Ελλήνων σπούδαζαν ελληνικά και ρωσικά.

Από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και στην αρχή του 20^{ου} αιώνα πραγματοποιούνται μεταβολές στον εκπαιδευτικό τομέα στη Μαριούπολη, δημιουργώντας πολυεπίπεδο σύστημα δημόσιας εκπαίδευσης, το οποίο αποτελούταν από εκπαιδευτικά ιδρύματα με διάφορες κατηγορίες, παρέχοντας πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και ειδική ανώτατη εκπαίδευση. Το 1870 εμφανίζονται νέοι τύποι σχολείου, τα «Ζέμστβο»⁴⁹ (zemstvo), οι διτάξιες σχολές του Υπουργείου Δημόσιας Εκπαίδευσης και ορισμένα ιδιωτικά σχολεία. Επίσης, παρατηρήθηκε αύξηση στη

---

⁴⁹ Συμβούλιο τοπικής αυτοδιοίκησης με σκοπό την εκπαιδευτική οργάνωση σε ελληνικά και ρωσικά σχολεία

λειτουργία των ιδιωτικών σχολείων. Γενικότερα, ενώ το 1864 υπήρχαν μόνο έξι σχολεία, αργότερα, το 1900 λειτουργούσαν 21 σχολεία σε όλη την περιοχή.

Η μεταρρύθμιση των «Ζέμστβο» από το 1864 και μετά καθιερώθηκε ένας επιπλέον σχολικός φόρος λόγω της αυξημένης χρηματοδότησης που παρείχαν στις σχολικές μονάδες⁵⁰. Η δράση αυτή βοήθησε ουσιαστικά στην ομαλή λειτουργία και σχολική οργάνωση με αποτέλεσμα την αύξηση των μαθητών και γενικότερα την αναδιοργάνωση της εκπαίδευσης. Τότε, για πρώτη φορά τίθεται στην ημερήσια διάταξη το ζήτημα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και επέκτασης του δικτύου των λαϊκών σχολείων και, όπως είχε προβληθεί.

Τα σχολεία των «Ζέμστβο» είχαν μια μορφή αυτονομίας και όριζαν με το δικό τους τρόπο τις ώρες λειτουργίας της σχολικής μονάδας⁵¹. Δινόταν επιπλέον, η δυνατότητα στους γονείς να παρακολουθήσουν τον τρόπο διδασκαλίας των μαθημάτων που παρέχονταν για τα παιδιά τους. Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο της γονικής παρουσίας, ήταν ο ρόλος τους στη χρηματοδότηση των δασκάλων⁵². Οι ελληνικές κοινότητες, οι οποίες πλέον είχαν αυξημένο βιοτικό επίπεδο χρηματοδοτούσαν καλύτερα τις σχολικές μονάδες και τους εκπαιδευτικούς. Τα μαθήματα που διδάσκονταν ήταν ρωσική γλώσσα, φυσικές επιστήμες, μαθηματικά, γεωμετρία, γεωγραφία, καλλιγραφία και θρησκευτικά. Από το 1893 προστέθηκε στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα και η γυμναστική.

Όμως, το μεγαλύτερο και βασικότερο πρόβλημα στα σχολεία αυτά ήταν το πως θα διδασκόταν η ελληνική γλώσσα. Παρόλο που η παρουσία σχολείων στα χωριά αυτά, τα ελληνικά δεν διδάσκονταν λόγω της κυβέρνησης, η οποία εφάρμοσε μια πολιτική εξάπλωσης της ρωσικής γλώσσας, αλλά και λόγω της έλλειψης των αναγκαίων τεχνικών και σχολικών βιβλίων της ελληνικής γλώσσας, με συνέπεια τον περιορισμό της ελληνικής γλώσσας, τη φθορά και εν τέλει την εξαφάνισή της.

Μεγάλο μέρος των παλιών δασκάλων αναχώρησαν για την Ελλάδα, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν πολλά κενά και έλλειψη εκπαιδευτικού προσωπικού.

⁵⁰ Η χρηματοδότηση γινόταν για σχολικές επισκευές και θέρμανση εσωτερικών χώρων.

⁵¹ Παραδειγματικά, η έναρξη της σχολικής χρονιάς πραγματοποιούνταν την πρώτη Σεπτεμβρίου και μπορούσε να τελειώσει στις 5 ή 10 Μαΐου. Η έναρξη των μαθημάτων γινόταν στις 8 ή 8.30 το πρωί και η λήξη τους σημειωνόταν στις 15.30 ή 16.00. Η διάρκεια των μαθημάτων ήταν από 30 λεπτά έως 1 ώρα. Σε ορισμένες σχολικές μονάδες παρείχαν και υλικό ασκήσεων.

⁵² Οι γονείς και τα εκπαιδευτικά στελέχη στα «Ζέμστβο» καταλάβαιναν ότι ο δάσκαλος διαδραματίζει τον σημαντικότερο ρόλο στην εκπαίδευση. Οπότε, το «Ζέμστβο» της Μαριούπολης έδινε όλο και περισσότερα χρήματα στους δασκάλους που ήταν στα σχολεία προσελκύνοντας με αυτόν τον τρόπο το καλύτερο εργατικό δυναμικό για τα σχολεία της περιοχής. Επίσης, οι δάσκαλοι που εργάζονταν στα σχολεία του Ζέμστβο κάθε χρόνο αυξάνονταν όλο και περισσότερο.

Από τους 300 Έλληνες δασκάλους υπολογίζεται ότι μόνο 20 γνώριζαν τέλεια την δημοτική και οι υπόλοιποι μιλούσαν και έγραφαν έναν συνδυασμό καθαρεύουσας, δημοτικής, ρωσικής και τουρκικής. Η ανάγκη σε διδακτικό προσωπικό ήταν επιτακτική πιο πολύ από ποτέ. Σε πρώτη φάση διορίζονταν δάσκαλοι όσοι γνώριζαν γραφή και ανάγνωση, έπειτα από σύντομο σεμινάριο μεθοδολογίας διάρκειας τριών έως έξι μηνών και έπειτα αναλάμβαναν διδακτικό ρόλο σε ελληνικά σχολεία χωριών. Όμως, οι δάσκαλοι μεσαίας και ανώτερης βαθμίδας εκπαιδούνταν στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες που ονομάζονταν Παιδαγωγικά Τσέχνικουμ ή Παιδ-Τσέχνικουμ και Ελληνικά Διδασκαλεία που είχαν δημιουργηθεί στις συμπαγείς ελληνικές περιοχές. Στον Καύκασο, η μεγαλύτερη Παιδαγωγική Ακαδημία βρισκόταν στο Σοχούμι και η δεύτερη μεγαλύτερη στη Μαριούπολη.

Οι ηλικίες που γίνονταν αποδεκτοί οι φοιτητές ήταν μεταξύ 17-35 ετών. Όσοι τύχαινε να μην έχουν ολοκληρώσει τις σπουδές τους στο 7τάξιο Γυμνάσιο διδάσκονταν ένα υποχρεωτικό σεμινάριο προκειμένου να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους. Οι Ακαδημίες πρόσφεραν στους φοιτητές τροφή και στέγη έχοντας ως υποχρέωση την καλή συμπεριφορά και απόδοση στα μαθήματα. Ήταν επίσης υποχρεωμένοι να καλλιεργούν κτήματα που είχαν παραχωρηθεί στην Ακαδημία από τα κολχόζ, ώστε να καλύπτουν ένα μέρος των εξόδων τους. Στους χώρους των Ελληνικών Παιδαγωγικών Τέχνικουμ δημιουργήθηκαν αίθουσες που οι φοιτητές είχαν τη δυνατότητα να διαβάζουν εφημερίδες, περιοδικά και να παίζουν επιτραπέζια παιχνίδια. Ολοκληρώνοντας τις σπουδές τους, οι απόφοιτοι είχαν εξασφαλίσει δουλειά στα ελληνικά χωριά και κατά τη διάρκεια της θητείας τους ελέγχονταν για την κοινωνική τους συμπεριφορά και σε περίπτωση που διατύπωναν αντισοβιετική στάση απολύονταν από τη θέση τους.

Η πρώτη Ελληνική Παιδαγωγική Ακαδημία ιδρύθηκε στο Κρασνοντάρ και έξι χρόνια αργότερα λειτούργησε στη Μαριούπολη. Αρχικά τα μαθήματα γίνονταν στα ρώσικα, λόγω της έλλειψης βοηθημάτων. Λίγους μήνες αργότερα, η διδασκαλία γινόταν στην ελληνική γλώσσα. Το διδακτικό πρόγραμμα ήταν τριετές και στόχευε στην εκπαίδευση δασκάλων για τα ελληνικά χωριά της παραζοφικής περιοχής. Το μεγαλύτερο όμως πρόβλημα των ελληνικών διδασκαλείων ήταν η έλλειψη έμπειρου διδακτικού προσωπικού.

Ένας από τους βασικότερους στόχους των παιδαγωγικών Ακαδημιών ήταν η εκπαιδευτική αυτονομία των Ελλήνων της Σοβιετικής Ένωσης από τα κέντρα ελληνισμού. Για την επιμόρφωση των δασκάλων γίνονταν διαρκή συνέδρια με

ανάλυση των διδακτικών μεθόδων και συζήτηση των προβλημάτων που αντιμετώπιζαν στην αίθουσα. Γίνονταν επίσης και συγκεντρώσεις εκπαιδευτικών με κύριο στόχο την επεξεργασία και τη συζήτηση αποφάσεων του κόμματος για την εκπαίδευση και της γενικότερης ανάγκης της κομμουνιστικής προπαγάνδας. Απαραίτητο καθήκον των εκπαιδευτικών ήταν και η αφομοίωση των κομματικών αποφάσεων. Αναφορικά με τα σχολεία, οι μαθητές ήταν υποχρεωμένοι να προσφέρουν εργασία στα χωράφια ως καθήκον των μαθητών⁵³.

Τον Σεπτέμβριο του 1990 οργανώθηκε η πρώτη τάξη για να διδάξουν τη Νέα Ελληνική γλώσσα, ως δεύτερης γλώσσας σε γυμνάσιο της Μαριούπολης. Μαζί με αυτό, έγινε προσπάθεια για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας με δημόσιες ομιλίες και επιμορφωτικά σεμινάρια σε εκπαιδευτικούς, ώστε να μπορούν να τη διδάξουν. Προσπάθησαν ακόμα να εμπλουτιστεί η ελληνική βιβλιογραφία και η έκδοση εφημερίδων και βιβλίων των Ελλήνων συγγραφέων στην ελληνική γλώσσα.

Μια ακόμη δράση που πραγματοποιήθηκε μετά το 1990 ήταν η λειτουργία των «Σαββατιανών ή Κυριακάτικων σχολείων» με τμήματα που στόχευαν στο να μάθουν την ελληνική γλώσσα παιδιά ή ενήλικες. Υπήρχαν πολλές δυσκολίες που έπρεπε να αντιμετωπιστούν, κυρίως λόγω της ανεπαρκούς γνώσης της ελληνικής γλώσσας από εκπαιδευτικούς, οι οποίοι δίδασκαν εθελοντικά τον ελεύθερό τους χρόνο και ήταν αυτοδίδακτοι. Οι υποδομές και τα μέσα δεν ήταν κατάλληλα. Ο πρόγραμμα περιελάμβανε τη μετάδοση της ελληνικής ιστορίας και γλώσσας, μουσικής, παραδοσιακών χορών και τραγουδιών.

Η ελληνόγλωσση διδασκαλία σε ουκρανικά εκπαιδευτικά ιδρύματα εξαπλωνόταν διαρκώς λόγω των προσπαθειών που έκαναν ομογενείς δια μέσου της ΟΕΣΟ⁵⁴. Κύριος διδακτικός στόχος ήταν η εκμάθηση και διατήρηση της ελληνικής γλώσσας στις επόμενες γενιές. Όλη τη χρονική διάρκεια λειτουργίας της η ΟΕΣΟ είχε επιδείξει σημαντικό ρόλο στον εκπαιδευτικό τομέα. Η ελληνική γλώσσα στηρίχθηκε και αναπτύχθηκε χάρη στα εκπαιδευτικά προγράμματα που εφαρμόστηκαν και χάρη στη διοργάνωση εκπαιδευτικών διαγωνισμών και εκδηλώσεων.

Σημαντικό ρόλο στην ιστορία της εκπαίδευσης αποτελεί η ίδρυση του Λαϊκού Πανεπιστημίου της Μαριούπολης το 1917, στο οποίο υπήρχε ομάδα μελέτης της ελληνικής γλώσσας με δέκα μέλη. Την περίοδο εκείνη ιδρύεται επίσης το ελληνικό

---

⁵³ Β. Αγτζίδης, *ό. π.*, σ. 368 – 373

⁵⁴ Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων Ουκρανίας

τμήμα του λαογραφικού μουσείου της Μαριούπολης περιείχε μια συλλογή ιστορικού και εθνογραφικού υλικού, το οποίο διαρκώς εμπλουτιζόταν με καινούρια συλλεκτικά στοιχεία μέχρι την περίοδο των διώξεων (1937-1939). Το 1933 πραγματοποιήθηκε η έναρξη του Ελληνικού Θεάτρου στη Μαριούπολη, με πρωτοβουλία του Ρουμαίου ποιητή Γ. Κοστοπράβ⁵⁵, καθώς ο ίδιος είχε γράψει και εξακολουθούσε να γράφει έργα στο σαρτανιώτικο ιδίωμα⁵⁶.

Η εν λόγω πνευματική και καλλιτεχνική κίνηση θα σταματήσει το 1937 με κύμα εκτελέσεων και διώξεων εναντίον των μειονοτήτων και ειδικότερα της ελληνικής μειονότητας με αποτέλεσμα να οδηγηθεί στη στασιμότητα και οπισθοδρόμηση για την ελληνική εκπαίδευση σε μια μακρόχρονη πορεία σχεδόν σαράντα χρόνων.

2.2. Τα σχολικά εγχειρίδια

Τα σχολικά εγχειρίδια τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο είναι πολύ περιορισμένα και σημαντικός εκπαιδευτικός φορέας θεωρείται ο τύπος, καθώς οι εφημερίδες αποτέλεσαν τα εκπαιδευτικά όργανα και συνέβαλαν στην καλλιέργεια και την εκπαιδευτική μόρφωση του ελληνικού πληθυσμού. Η έκδοσή τους γινόταν κυρίως από τις εφημερίδες «Κομμουνιστής» και δευτερευόντως από τις εκδόσεις «Κολεχτιβιστής» για την κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης⁵⁷. Επιπρόσθετα, κυκλοφόρησαν πολλές εφημερίδες στις περισσότερες πόλεις και χωριά που κατοικούσαν Έλληνες, σε σχολικές μονάδες και σε ορισμένες παιδαγωγικές ακαδημίες.

Γενικότερα, οι προσπάθειες που έγιναν για την οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος ήταν κουραστικές και χρειάστηκε να αντιμετωπίσουν αρκετά εμπόδια για να προωθηθεί η εκπαιδευτική πολιτική. Το επίπεδο μόρφωσης των Ελλήνων στην περιοχή, ενώ φαινόταν να είναι ανώτερο από τις υπόλοιπες εθνικές ομάδες που είχαν

---

⁵⁵ Τη δεκαετία του 1930 στα ελληνικά χωριά της Μαριούπολης οι μαθητές διάβαζαν τα "Διαθήκη" του Ταράς Σεβτσένκο, "Το Τραγούδι για τον Προάγγελο της Θυέλλας" του Γκόρκι, τα ποιήματα των Πούσκιν, Μαγιακόβσκι, Μαξίμ Ρίλσκι, Βλαντίμιρ Σοσιούρα όχι μόνο στην πρωτότυπη γλώσσα, αλλά και στην μετάφρασή τους στην ελληνική, την οποία έκανε ο Γιώργης Κοστοπράβ. Το έργο του Κοστοπράβ συγκίνησε πολύ τους συμπατριώτες του, διότι η γλώσσα που τους αποκάλυψε ήταν μέχρι τότε περιορισμένη και τη χρησιμοποιούσαν στην καθημερινότητά τους, με ποιητικά στοιχεία διάπλασης.

⁵⁶ Πρόκειται για διάλεκτο που χρησιμοποιήθηκε στην περιοχή της Σαρτής, η οποία βρίσκεται στην περιοχή της Κεντρικής Μακεδονίας της Ελλάδας.

⁵⁷ Β. Αγτζίδης, ό. π., σ. 374

εγκατασταθεί στην Αζοφική, στην πραγματικότητα ήταν πολύ χαμηλότερο κυρίως λόγω του αγροτικού χαρακτήρα των ελληνικών κοινοτήτων. Δεν υπήρχαν βιβλία στην ελληνική ή ταταρική διάλεκτο, με αποτέλεσμα ο ελληνικός πληθυσμός να στερείται την ελληνική ανάγνωση⁵⁸.

Το 1921 άρχισε η έκδοση της εφημερίδας «Κολεχτιβιζτίς» στο Ροστόφ του Ντον από Έλληνες της Αζοφικής και του Εύξεινου Πόντου και το 1930 άρχισε να εκδίδεται στην Μαριούπολη. Η εφημερίδα συνέβαλε ουσιαστικά στην διάσωση και καλλιέργεια της ελληνικής γλώσσας με την έκδοση βιβλίων. Βασικά θέματα που αναφέρονταν αφορούσαν τη σοσιαλιστική ιδεολογία και την ελληνική ιστορία και πολιτισμό⁵⁹. Η γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε σε πρώτη κυρίως φάση ήταν η δημοτική με στοιχεία της τοπικής διαλέκτου και αργότερα η Μαριουπολίτικη διάλεκτος. Η εφημερίδα γραφόταν με βάση τους κανόνες της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης που είχε ψηφιστεί το 1926 και στηριζόταν στο φωνητικό αλφάβητο που περιελάμβανε 20 γράμματα της αλφαβήτου. Επίσης, την ίδια χρονική περίοδο πραγματοποιήθηκε η έναρξη της λειτουργίας στη Μαριούπολη μεγάλο ελληνικού τυπογραφείου, το εκδοτικό «Κολεχτιβιζτίς», το οποίο εξέδωσε περιοδικά «Νεότητα», «Πιονέρος», λογοτεχνικά και σχολικά βιβλία στη δημοτική και στη μαριουπολίτικη διάλεκτο⁶⁰.

Το 1924 ιδρύθηκαν οι κρατικές Παιδαγωγικές Ακαδημίες « Παιδ- Τέχνικουμ» ή « Ελληνικών Διδασκαλείων» και στη Μαριούπολη. Αρχικά λειτούργησαν ετήσια Παιδαγωγικά Τμήματα για την κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών με στόχο την εκπαίδευση κατάλληλων δασκάλων για τον επαναπροσδιορισμό της σοσιαλιστικής εκπαίδευσης. Στην Παιδαγωγική Ακαδημία της Μαριούπολης γίνονταν προσπάθειες για μετάφραση από την ουκρανική γλώσσα προκειμένου να διαμορφωθούν σχολικά εγχειρίδια. Ως επίσημη γλώσσα διδασκαλίας είχαν οριστεί τα ρουμέικα, αν και η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας γινόταν στη ρωσική και ουκρανική, διότι δεν υπήρχαν βοηθήματα γραμμένα στις διαλέκτους που μιλούσαν, αλλά στην πορεία καθιερώθηκε ως επίσημη γλώσσα για τη διδασκαλία η ελληνική.

Το 1926-1927 στο χωριό Τσερντακλί χρησιμοποιήθηκε ένα αλφαβητάριο με την παλιά ορθογραφία και η έκδοσή του έγινε από τον γεωργιανό εκδοτικό οίκο. Σχολικά εγχειρίδια δεν υπήρχαν, καθώς υπήρχε έλλειψη εκπαιδευτικού σχεδίου και

⁵⁸ Σ. Δημόπουλος, *ό. π.*, σ. 126- 132

⁵⁹ Β. Αγζίδης, *ό. π.*, σ. 278-285

⁶⁰ Ι. Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 428-443

δεν προβλέπονταν πολλές ώρες πρακτικής της γλώσσας⁶¹ και οι εκπαιδευτικοί δε χρησιμοποιούσαν όλα τα μέσα για τον έλεγχο των γνώσεων των μαθητών, ενώ οι περισσότεροι χρησιμοποιούσαν τη μετωπική μέθοδο διδασκαλίας μόνο με διαλέξεις. Στη θέση των εκπαιδευτικών εγχειριδίων χρησιμοποιούσαν εφημερίδες, στις οποίες μπορούσαν να εξασκηθούν στην ανάγνωση και τη γραφή.

Το 1926 έγινε προσπάθεια έκδοσης βιβλίων στις τοπικές διαλέκτους και αργότερα άρχισαν σταδιακά να εκδίδονται εγχειρίδια στην μαριουπολίτικη και ποντιακή διάλεκτο και αργότερα στο σαρτανιώτικο ιδίωμα της Κριμααιοαζοφικής διαλέκτου που επικράτησε. Το 1928 μπήκε στο σχολικό πρόγραμμα και η ταταρική διάλεκτος και στη Συμφερόπολη εκδίδονται τα πρώτα σχολικά εγχειρίδια στη γλώσσα αυτή. Το 1927 άρχισε να διανέμεται το βιβλίο του ελληνικού εκδοτικού οίκου του Ροστόφ «Η Νέα Ζωή» με νέα ορθογραφία⁶².

Προτάθηκε επίσης, η παραγγελία των αναγκαίων σχολικών εγχειριδίων είτε στην Κωνσταντινούπολη είτε στην Αθήνα. Όμως, το ελληνικό κράτος δεν μπορούσε να καλύψει τον όγκο των αναγκαίων σχολικών εγχειριδίων και η μεταφορά ήταν δύσκολη λόγω απόστασης και γραφειοκρατικών κωλυμάτων. Η σύνταξη όλων των εγχειριδίων για μαθητές και ενήλικες που φοιτούσαν στα σχολεία των αγραμμάτων έγινε από Έλληνες διανοούμενους που μορφώθηκαν στον Πόντο και μετά τη Μικρασιατική καταστροφή βρέθηκαν στη Σοβιετική ένωση⁶³.

Για τον ελληνισμό της Σοβιετικής Ένωσης εμφανίστηκε γλωσσικό ζήτημα υψίστης σημασίας με διάρκεια άνω των δώδεκα ετών. Προφανώς, το γλωσσικό ζήτημα δημιουργήθηκε από τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στον εκπαιδευτικό τομέα με την χρήση των τοπικών διαλέκτων αλλά και εξαιτίας της πολυγλωσσίας. Οι περισσότεροι Έλληνες ήταν αγρότες στο επάγγελμα και η ομιλούμενη διάλεκτος ήταν η ποντιακή συνδυαστικά με τη γλώσσα του τόπου εγκατάστασής τους. Παραδειγματικά, στην περιοχή της Τσάλκας, στην Κεντρική Γεωργία η γλώσσα επικοινωνίας ήταν η τουρκική, ενώ στη Μαριούπολη μιλούσαν τη μαριουπολίτικη διάλεκτο, ιδίωμα ελληνικό με πολλά δάνεια. Όπως προαναφέρθηκε, ένα μέρος του ελληνισμού της Μαριούπολης μιλούσε το ταταρικό ιδίωμα της Κριμαίας. Τέλος, στις

⁶¹ Τα θεωρητικά μαθήματα αποτελούσαν το 77% των συνολικών ωρών.

⁶² Μ. Καρπόζηλου, *Ελληνική Εκπαίδευση στη Σοβιετική Ένωση (1917-1937)*, Ιωάννινα 1991, σ. 25-36

⁶³ Ι. Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 41 – 44

παιδαγωγικές ακαδημίες η διδασκαλία των μαθημάτων γινόταν στη δημοτική γλώσσα, ενώ η γλώσσα επικοινωνίας μεταξύ των φοιτητών ήταν η ποντιακή.

Η γλώσσα της εκπαίδευσης για μεγάλο χρονικό διάστημα ήταν η καθαρεύουσα, γεγονός που επέτεινε τη σύγχυση. Η πολυγλωσσία δημιούργησε προβλήματα που δεν άργησαν να φανούν στο χώρο της εκπαίδευσης, αλλά και στο γραπτό λόγο περισσότερο. Υπήρχε δυσκολία στην ακριβή διατύπωση και επεξήγηση των όρων, με αποτέλεσμα τις περισσότερες φορές να δημιουργείται σύγχυση με τη χρήση διαφορετικών λέξεων για να εκφράσουν την ίδια έννοια ή λέξεις που χρησιμοποιούνταν και δεν απέδιδαν την ακριβή έννοια.

Στον επιστημονικό τομέα, το γλωσσικό ζήτημα δημιούργησε μεγάλο χάσμα μεταξύ των Ελλήνων διανοούμενων με επέκταση του προβληματισμού σχετικά με την επιλογή της μορφής της ελληνικής γλώσσας και της αντικατάστασης της δημοτικής διαλέκτου από την ποντιακή. Η μαριουπολίτικη διάλεκτος μιλιόταν από το μεγαλύτερο μέρος των Ελλήνων της Αζοφικής επηρέασε το γλωσσικό ζήτημα. Δημιουργήθηκε μια σύγκρουση με μεγάλο αριθμό εκπαιδευτικών να συμφωνεί με την αλλαγή της καθαρεύουσας, άρση της ιστορικής ορθογραφίας αντιδρώντας έντονα σχετικά με την εισαγωγή της ποντιακής διαλέκτου στον εκπαιδευτικό τομέα. Δημιουργήθηκε επίσης ένταση και υπήρξαν αντιδράσεις στην ομάδα της εφημερίδας Κομμουνιστής και προωθούσε την αντικατάσταση της ποντιακής διαλέκτου στην εκπαίδευση. Υπήρχε έλλειψη γενικότερων κανόνων για τη χρήση της γλώσσας με αποτέλεσμα να θεωρείται η ελληνική γλώσσα παρόμοια με άλλες.

Για τη μελέτη και αντιμετώπιση αυτού του σύνθετου προβλήματος δημιουργήθηκε η ΠΚΕΝΑ⁶⁴. Μέλη της αποτέλεσαν Ρώσοι ελληνοιστές και διανοούμενοι και επισήμαναν ότι οι περισσότεροι Έλληνες μιλούσαν τη δημοτική και την ποντιακή διάλεκτο εμφάνιζε σημαντικές διαφοροποιήσεις στα ιδιώματα. Η επιτροπή κατάφερε να λάβει αποφάσεις σχετικά με τις θέσεις των διανοούμενων για τη φωνητική ορθογραφία. Με αυτόν τον τρόπο, κατήργησαν τα περιττά στοιχεία του ελληνικού αλφαβήτου που επιβίωναν από την αρχαιότητα και προσάρμοσαν τον γραπτό λόγο με βάση την χρήση του προφορικού λόγου. Οι νέοι φωνολογικοί κανόνες και μορφολογικοί της νεοελληνικής κωδικοποιήθηκαν και αποτυπώθηκαν στη Νεοελληνική Γραμματική που έγραψε ο Κ. Τοπχαράς.

---

⁶⁴ Πανενοσιακή Κεντρική Επιτροπή του Νέου Αλφάβητου

Ο Κώστας Τοπχαράς (Κώστας Κανονίδης) παρουσίασε τους προβληματισμούς της ελληνικής διανόησης την περίοδο της Σοβιετικής Ένωσης. Ο ίδιος ήταν δάσκαλος στην Ελληνική Παιδαγωγική Ακαδημία του Κρασνοντάρ, στη Γραμματική της Νεοελληνικής Γλώσσας. Αναφέρθηκε την καθαρεύουσα και την ιστορική ορθογραφία, η οποία κατέστρεφε την ελληνική γλώσσα χωρίς να της αφήνει περιθώρια δημιουργικής εξέλιξης. Λίγα χρόνια αργότερα γίνεται ο γνωστότερος εκπρόσωπος της ριζοσπαστικής τάσης⁶⁵.

2.3. Τα βιβλία για ενήλικες

Τα πρώτα χρόνια δεν υπήρχαν βιβλία εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας για τους ενήλικες, υπήρχαν ελάχιστα αλφαβητάρια που είχαν κύριο στόχο την εξάλειψη του αναλφαβητισμού. Ήταν εύχρηστα εγχειρίδια και μπορούσαν να τα χρησιμοποιούν σε καθημερινό επίπεδο. Επίσης, για την εξάσκησή τους στην ανάγνωση χρησιμοποιούσαν εφημερίδες, οι μπροσούρες και κάποια εκλαϊκευμένα έντυπα. Το 1927 στη Μόσχα έγινε μια πρώτη προσπάθεια να γραφούν βιβλία για ενήλικες με στόχο να καταπολεμηθεί ο αναλφαβητισμός και εκδόθηκε το βιβλίο «Κόκινες αχτίδες: Αλφαβητάριο για τυς ιλικιομένυς αγράματυς⁶⁶»

Τα ρουμαίικα γράμματα, η λογοτεχνία των Ελλήνων της Αζοφικής ήταν σε πρώτη φάση προφορικά και αποτελούσαν ενιαίο τμήμα της ελληνικής δημοτικής ποίησης. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα εξής: «Του νεκρού αδερφού», «ο Δράκος και το νερό», αλλά και γενικότερα κλέφτικα της ξενιτιάς, χριστουγεννιάτικα τραγούδια και κάλαντα, παροιμίες κ.λπ. Τα λογοτεχνικά έργα των Ελλήνων της Αζοφικής άρχισαν σταδιακά να καταγράφονται και ο Αλέξανδρος Ασλά βοήθησε σε μεγάλο βαθμό στο έργο καταγραφής. Στο βιβλίο του, «Τα Μαριουπολίτικα», το οποίο κυκλοφόρησε το 1999 από τις εκδόσεις Δωδώνη, περιγράφει τα αισθήματα των Ελλήνων της Αζοφικής «Είναι παράξενο πράγμα να είσαι Έλληνας και να μην ξέρεις την ελληνική γλώσσα. Είναι άσχημο να μην ξέρεις πως βρέθηκες σ' αυτόν τον τόπο. Όμως πόσο πικρό είναι να ακούς να σου λένε: «Εντάξει, ίσως και να είσαι Έλληνας», όχι όμως πραγματικός. Οι γνήσιοι υπάρχουν μόνο στην Ελλάδα». Τότε σε πιάνει απελπισία γιατί δεν βρίσκεις ούτε την παραμικρή

⁶⁵ Β. Αγτζίδης, *ό. π.*, σ. 376 – 385

⁶⁶ Ι. Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 28 – 32

δικαιολογία. Ο ίδιος καθώς και οι συμπατριώτες του εμφανώς απελπισμένοι μετατράπηκε σε δημιουργικό έργο. Επισκέφθηκε τα 36 χωριά της Νοτιοανατολικής Ουκρανίας και κατάφερε να μαζέψει εμπλουτισμένο υλικό λαογραφίας και ποιήματα, τα οποία δημοσιεύτηκαν σε βιβλίο και CD με τίτλο «Η ποίηση των Ελλήνων της Αζοφικής (Οι Ρωμαίοι από τη Μαριούπολη και τα γύρω χωριά απαγγέλουν τα ποιήματά τους)», το οποίο κυκλοφόρησε το 2003 από τις εκδόσεις Κάκτος.

Η λογοτεχνία των Ελλήνων της Αζοφικής περιλαμβάνει λογοτεχνικά έργα όπως ποίηση, πεζογραφία, θεατρικά έργα και λαϊκή λογοτεχνία. Πολλοί από αυτούς τους συγγραφείς εξέφρασαν μέσα από τα έργα τους την συμπάθεια και την επιθυμία της επιστροφής στην πατρίδα τους και τον ελληνικό πολιτισμό, ενώ μερικές φορές αντιμετώπιζαν τις δυσκολίες και τις προκλήσεις που ανέκυπταν από τον πολιτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό περίγυρο. Λόγω της πολυπολιτισμικότητας της περιοχής, η λογοτεχνία της Αζοφικής εμπλέκεται με ποικίλες επιρροές από διάφορες κουλτούρες, προσδίδοντας έτσι μια ξεχωριστή χαρακτηριστική ποικιλία.

Από το τέλος του 19^{ου} αι. έως τα μέσα του 20^{ου} αι. αναδιαμορφώθηκε η παγκόσμια λογοτεχνία με την αποτύπωση πολυσύνθετων προβλημάτων στα έργα, τα οποία απασχολούσαν την κοινωνία. Παραδειγματικά, ο Άντον Παύλοβιτς Τσέχωφ γεννήθηκε στις 29 Ιανουαρίου 1860 στο Τανγκαρόγκ, μια πόλη στις ακτές της Αζοφικής Θάλασσας. Το 1879 αποφοίτησε από το Γυμνάσιο του Τανγκαρόγκ οπότε και βρέθηκε στη Μόσχα και γράφτηκε στην Ιατρική Σχολή. Για βιοποριστικούς λόγους δημοσίευσε τα πρώτα του μικρά διηγήματα. Σύντομα ανακάλυψε πως αυτό ήταν που του ταίριαζε να ακολουθήσει επαγγελματικά. Αποφοίτησε από το Πανεπιστήμιο το 1884 κατακτώντας τον τίτλο του νομιάτρου και την ίδια χρονιά τύπωσε την πρώτη του συλλογή διηγημάτων υπογράφοντας ως Άντον Τσέχωφ. Στο χώρο της λογοτεχνίας διέπρεψε άμεσα και απέκτησε φανατικούς αναγνώστες. Τα παιδικά και φοιτητικά του χρόνια τα έζησε σε συνθήκες φτώχειας και αγωνίστηκε για τη ζωή του⁶⁷.

Σε ορισμένα έργα του όπως: *Ο Βυσσινόκηπος* (1904), *Οι Τρεις Αδελφές* (1901), *Θείος Βάνιας* (1897), *Ο Γλάρος* (1895) αποτυπώνει την αγάπη του για τον άνθρωπο και τον συνάνθρωπο και το έργο του χαρακτηρίζεται από ανάλαφρο χιούμορ, καλοσύνη, συμπόνια, πίστη και ελπίδα. Αγωνιζόταν ενάντια στη

⁶⁷ Α. Τσέχωφ, *Ο Γλάρος – Θείος Βάνιας – Πρόταση Γάμου – Η Αρκούδα*, Αθήνα 2014, τ. Α', σ. 13 – 24

σκληρότητα και τον συντηρισμό με θάρρος και τιμιότητα. Περιγράφεται η απλή και καθημερινή ζωή των ανθρώπων με πρόσωπα όχι ηρωικά, αλλά απλούς καθημερινούς ανθρώπους που αγωνίζονται για αξιοπρεπή επιβίωση. Συνήθως οι ήρωές του έχουν κάποια επιθυμία ή κάποιο όνειρο που δεν γίνεται πραγματικότητα. Τα έργα του γράφτηκαν σε μια εποχή που ο ρωσικός λαός ζούσε σε δύσκολες συνθήκες φτώχειας και αμάθειας. Ο ίδιος ένιωθε βαθιά συμπόνια για τον άνθρωπο που έχει πίστη στα όνειρά του και στην προσπάθειά του να τα πραγματοποιήσει. Η κατανόηση και η συμπόνιά του για τους ανθρώπους προήλθε από την ιατρική του εκπαίδευση. Στα έργα του αποτυπώνεται επίσης, η πίστη του για ένα καλύτερο μέλλον μετατρέποντας το μερικό σε καθολικό και το ορατό σε ιδεατό. Με την επαγωγική αυτή μέθοδο προσπαθεί να οδηγήσει τον άνθρωπο στη γνώση και στη λύτρωση, στο θάρρος, την δικαιοσύνη, την αισιοδοξία και την καλοσύνη. Ο άνθρωπος ελέγχεται στα έργα του Τσέχωφ με τις πράξεις του για τη γνησιότητα και την ωφελιμότητά του στα έργα του. Για τον λόγο αυτό οι άνθρωποι παρουσιάζονται πολύτιμοι και απαραίτητοι.

Ο Τσέχωφ κατέκτησε κορυφαία θέση στην ιστορία του πολιτισμού του 20^{ου} αιώνα αποτυπώνοντας στα έργα του την ομορφιά, τον πλούτο της ζωής, την προσφορά και την αγάπη στον συνάνθρωπο. Διαβάζοντας τα έργα του μας μαθαίνει να σεβόμαστε, μας διδάσκει τη σημασία της ανιδιοτελούς προσφοράς και να κυνηγάμε τα όνειρά μας⁶⁸.

Σχετικά με τα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής αντλούνται δεδομένα της λαογραφίας, εθνογραφίας και γραμματολογίας. Το παραμύθι ξεχωρίζει από τα άλλα είδη λαογραφικών κειμένων λόγω του μυθολογικού του χαρακτήρα με απώτερο στόχο τη διασκέδαση και τη διδαχή. Σχετίζεται με την προφορική μετάδοση ιστοριών που προκύπτουν από τη νοητική και επικοινωνιακή συμπεριφορά του ανθρώπου. Επίσης, αντλούνται στοιχεία για τις συνήθειες, τις παραδόσεις, τα ήθη, τα έθιμα και το λεξιλόγιό ενός πολιτισμού. Ξεχωρίζει το φανταστικό στοιχείο και προσδίδει διασκεδαστικό χαρακτήρα στο έργο. Στόχος του αφηγητή είναι να επηρεάσει συναισθηματικά τον ακροατή και να τον βοηθήσει να διαμορφώσει τις ηθικές του αξίες σε μια ευνομούμενη κοινωνία.

Ειδικότερα, τα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής καταγράφηκαν σε συνεντεύξεις με προφορικούς ομιλητές. Αντλούνται πολύτιμες πληροφορίες γλωσσικού και εξωγλωσσικού χαρακτήρα για μια «εθνογραφική προσέγγιση» του

---

⁶⁸ Α. Τσέχωφ, *ό. π.*, σ. 22 - 40

έργου. Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο από τους κοινωνιολόγους κατά την διαδικασία επιτόπιας έρευνας που απαιτεί την ένταξη του κοινωνιολόγου στην κοινωνία- ομάδα που ερευνά. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα στην καταγραφή του καθημερινού τρόπου ζωής και των γενικότερων χαρακτηριστικών τόσο του πολιτισμού χώρου όσο και του πολιτισμού γενικότερα.

Το αυξημένο ενδιαφέρον της ελληνικής λαϊκής παράδοσης των Ελλήνων της Αζοφικής (Ρουμαίων) οφείλεται τόσο στην αύξηση της εθνικής συνείδησης των Ελλήνων της Ουκρανίας αναζητώντας την ιστορική του πατρίδα μέσα από τη μελέτη της εθνικής ιστορίας, του πολιτισμού και της γλώσσας τους, όσο και στο ενδιαφέρον των Ελλήνων της μητρόπολης για τη μελέτη της ελληνικής διασποράς ορίζοντας τα κοινά στοιχεία και συγκρίνοντας τις διαφορές τους με στοιχεία μιας άλλης κοινότητας. Το παραμύθι δύναται να μεταβεί από γενιά σε γενιά διατηρώντας μια κοινή διεθνής βάση και αποκτώντας ορισμένα διεθνή χαρακτηριστικά. Αποκαλύπτεται ο κοινωνικός χαρακτήρας σε σχέση με κοινωνικούς παράγοντες.

Τα ελληνικά παραμύθια ταξινομούνται στα μαγικά παραμύθια, νουβελιστικά παραμύθια και παραμύθια για ζώα. Σχετικά με τη θεματολογία τους πρώτον, τα μαγικά παραμύθια αποτυπώνουν τη θεωρία του κόσμου, τα έθιμα και τις παραδόσεις των προγόνων μας και τα βασικότερα πρόσωπα μάχονται και τελικά ηττούνται. Έχουν σύνθετη πλοκή και αυστηρή μορφολογική δομή. Δεύτερον, τα νουβελιστικά παραμύθια αποτυπώνουν ορισμένα θέματα, όπως παραδείγματος χάριν το δίκαιο να νικάει το άδικο, την αντιπαλότητα πλούσιων και φτωχών κ.α. σχετικά με τη δομή και τη μορφολογία τους ακολουθούν την ίδια βάση με τα μαγικά παραμύθια, απλώς στα νουβελιστικά απουσιάζει το μυθολογικό στοιχείο. Τρίτον, τα παραμύθια για ζώα έχουν ως πρωταγωνιστή κάποιο ζώο συνήθως πουλί ή έντομο γενικότερα και παρουσιάζονται ανθρωπομορφικά, παραδείγματος χάριν ζώα να παρουσιάζονται σε κάποια δίκη. Στόχος αυτών των παραμυθιών είναι να αποτυπώσουν τον ανθρώπινο μόχθο, τη ζήλεια, την τσιγγουνιά κ.α. Από τα τρία αυτά είδη περισσότερο ξεχωρίζει το πρώτο, δηλαδή τα μαγικά παραμύθια στηριζόμενα στην αρχαία παράδοση. Ένα παραμύθι που ανήκει σε αυτή την κατηγορία είναι το « Η αγάπη για τα τρία κίτρα». Ακολουθούν τα νουβελιστικά παραμύθια με ευτράπελες διηγήσεις όπως « Η αλήθεια πάντα νικά» και «Οι δώδεκα κλέφτες και το έξυπνο αγοράκι». Τέλος από τα παραμύθια για ζώα ξεχωρίζει «Ο Μπεσσαλχίμς» και το διεθνώς διαδεδομένο «Puss in boots» («Ο παπουτσωμένος Γάτος»).

Σε λεξιλογική ανάλυση των παραμυθιών στις αφηγήσεις χρησιμοποιούνται αρχικά ρωσικά και ουκρανικά δάνεια, τα οποία σταδιακά αυξάνονται με αποτέλεσμα να δημιουργείται μείωση της διαλέκτου των Ελλήνων της Αζοφικής. Σχετικά με την αφήγηση υπάρχουν τρεις εξωδιηγητικές λειτουργίες που αποτελούν βασικό γνώρισμα της λειτουργίας του κειμένου του παραμυθιού. Πρώτον η ιδεολογική λειτουργία, κατά την οποία ο αφηγητής λειτουργεί ως ιδεολογικό κέντρο και το ακροατήριο κρίνει με βάση τις αντιλήψεις του για ζητήματα όπως η ηθική, η δικαιοσύνη, η αλήθεια, το ψέμα, τον ηρωισμό κ.α. Δεύτερον, η επικοινωνιακή λειτουργία σχετίζεται με τη σύναψη ειλικρινών σχέσεων μεταξύ αφηγητή και ακροατών για προσέλκυση του ενδιαφέροντος των ακροατών. Σε αυτή την κατηγορία, ο αφηγητής μιλάει σε μια σπάνια γλώσσα, η οποία βρίσκεται σε φάση συρρίκνωσης και πρέπει να επιβεβαιώνεται διαρκώς ότι το ακροατήριο αντιλαμβάνεται τα λόγια του. Τέλος, η πιστοποιητική λειτουργία του αφηγητή επιβεβαιώνεται με την έξοδο του αφηγητή σε εξωδιηγητικό επίπεδο, δηλαδή εστιάζει στην πραγματικότητα του ακροατηρίου, ώστε να γίνει κατανοητή η μη πραγματικότητα των γεγονότων που αφηγείται.

Τα παραμύθια εμφανίζονται με μια συγκεκριμένη δομή και επιτελούν ορισμένες λειτουργίες. Σύμφωνα με τον V.Propp, το μοτίβο που υπάρχει συνήθως είναι το εξής: κάποιο από τα μέλη της οικογένειας απουσιάζει από το σπίτι και στον ήρωα επιβάλλεται μια απαγόρευση, η οποία παραβιάζεται. Ο ανταγωνιστής προσπαθεί να τον ανιχνεύσει, ο εχθρός τιμωρείται, ο ήρωας παντρεύεται και εκθρονίζεται. Το μοντέλο αυτό διαμορφώθηκε για την ανάλυση ρωσικών παραμυθιών, αλλά χρησιμοποιήθηκε για την αφηγηματική δομή παραμυθιών και άλλων λαών.

Εν κατακλείδι, η μελέτη και η καταγραφή των παραμυθιών των Ελλήνων της Αζοφικής αποτυπώνει την προφορική λαϊκή τους παράδοση, η οποία εξελίσσεται με την πάροδο του χρόνου ανάλογα με τις ανάγκες της. Στα ελληνικά χωριά συμβαίνουν διάφορες κοινωνικές και γλωσσικές αλλαγές. Τα πρώτα δείγματα ελληνικής παράδοσης προφορικού λόγου της Αζοφικής δημοσιεύτηκαν στις μελέτες ιστορικοεθνογραφικών έργων του F.Kharatakhaj (1864) και του V. Grigorovich (1874). Αργότερα, κατά τη δεκαετία του 1920 τα στοιχεία της προφορικής λαϊκής παράδοσης των Ελλήνων της Αζοφικής καταγράφηκαν από τους D.Spiridonov,

Κ.Κοσταν και Ι.Σοκολον⁶⁹. Ο ρόλος των εκπαιδευτικών στην καταγραφή και διάσωση της λαϊκής προφορικής παράδοσης είναι υψίστης σημασίας, διότι έχουν γνώση της κατάστασης και επίγνωση ότι οι πνευματικές δημιουργίες ενός λαού πρέπει να καταγράφονται άμεσα. Στα ελληνικά χωριά της Αζοφικής ακόμα γίνονται προσπάθειες για καταγραφή της ελληνικής λαϊκής παράδοσης. Τα περισσότερα παραμύθια έχουν διεθνή χαρακτήρα και έχουν καθοριστεί κατά το σύστημα Aarne-Thompson. Ως προς την καταγωγή του διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: τα ελληνικά παραμύθια, τα τουρανικά, δηλαδή τα τουρκικά και κριμαιοταταρικά, τα ρωσικά και ουκρανικά. Η γλωσσική οργάνωση των παραμυθιώντων Ελλήνων της Αζοφικής οφείλεται τόσο στην αποτύπωση του προφορικού ύφους των αφηγητών όσο και στις ενδοδιαλεκτικές διαφορές του λεξιλογίου. Σχετικά με τα εξωγλωσσικά συμφραζόμενα αντλούνται στοιχεία για την πραγματική λειτουργία του λόγου που έχει το παραμύθι. Ως ιδανικός τρόπος ανάλυσης του παραμυθιού παρουσιάζεται ο εξής: αρχικά εντοπίζεται το μοντέλο της αφηγηματικής δομής του παραμυθιού, έπειτα καθορίζονται τα μέσα συνοχής του κειμένου καθώς και οι παραδοσιακές λογοτυπικές εκφράσεις που διασφαλίζουν τη συνοχή και τη συνεκτικότητα του παραμυθιού. Έστερα εντοπίζονται οι αφηγηματικές και εξωδιηγητικές λειτουργίες του αφηγητή και τέλος καθορίζεται ο τρόπος οργάνωσης του λόγου των αφηγητών στο παραμύθι, δηλαδή πως χρησιμοποιείται ο ευθύς και άμεσος προφορικός λόγος σε κάθε περίπτωση. Οι εξωδιηγητικές λειτουργίες του παραμυθά – αφηγητή, οι οποίες είναι η πιστοποιητική, η ιδεολογική και επικοινωνιακή λειτουργία αποτυπώνουν την προσωπικότητά του. Οι εξωδιηγητικές λειτουργίες εμφανίζονται κατά ζεύγη και η γλώσσα του αφηγητή – παραμυθά παρουσιάζει διαφορές, ανάλογα με τη μορφή του κειμένου που έχει το παραμύθι, δηλαδή αν είναι γραπτή ή προφορική εκδοχή του παραμυθιού. Επίσης, ο παραμυθάς- αφηγητής στοχεύει να επισυνάψει φιλικές σχέσεις με το ακροατήριό του με στόχο να προσελκύσει το ενδιαφέρον τους κατά την αφήγηση. Τα πιο διαδεδομένα μέσα συνοχής είναι οι επαναλήψεις και οι λογοτυπικές εκφράσεις. Η διάκριση των παραμυθιών σε γλωσσοπραγματολογικό επίπεδο χωρίζεται σε δύο κατηγορίες, η πρώτη αφορά τα τυπωμένα κείμενα παραμυθιών, τα οποία διακρίνονται για το χαμηλό επίπεδο στερεοτυπίας και η δεύτερη κατηγορία

---

⁶⁹ V. Grigorovich, *Οι σημειώσεις ενός αρχαιολόγου για το ταξίδι του στον ποταμό Κάλκα και Κάλμιους (Zapiski antikvara o poezdke ego na Kalku I Kalmius)*, Odessa 1874

αφορά τα παραμύθια που έχουν καταγραφεί πιστά από τους παραμυθάδες διατηρώντας στοιχεία του προφορικού λόγου⁷⁰.

Γ' Κεφάλαιο

Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Μαριούπολη

3.1 Τα σχολεία

Οι προσπάθειες που έγιναν για να μαθευτεί η ελληνική γλώσσα στα σχολεία ήταν πολυάριθμες, όμως οι συνθήκες πολύπλοκες και δύσκολες. Πάγιο αίτημα των Ελλήνων ήταν η οργάνωση των σχολικών εκπαιδευτικών μονάδων για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Οι εκπαιδευτικοί προσπαθούσαν να πείσουν τους Έλληνες αρχικά για την πορεία της ελληνικής γλώσσας στις χώρες αυτές προκειμένου να καταπαύσουν τις προσπάθειές τους, όμως στη συνέχεια άρχισαν να αλλάζουν στάση οι δεύτεροι και να κατανοούν τη σπουδαιότητα της διατήρησης του ελληνικού στοιχείου στις περιοχές αυτές.

Στις 16 Φεβρουαρίου 1980 ξεκίνησαν στη Μαριούπολη τα πρώτα προαιρετικά μαθήματα νεοελληνικής γλώσσας στο Μεταλλουργικό Ινστιτούτο. Την ίδια χρονιά μάλιστα γιορτάστηκε η εθνική επέτειος της 25^{ης} Μαρτίου με πληθώρα πολιτιστικών εκδηλώσεων. Από το 1981 άρχισαν να γίνονται μαθήματα στη Γεωργία επίσης σε διάφορα σχολεία και έγινε μάλιστα εκτύπωση βιβλίων στις τοπικές διαλέκτους. Επίσης, την ίδια χρονιά οργανώνεται το 1^ο σεμινάριο για Έλληνες δασκάλους και η Κεντρική Επιτροπή της Μόσχας αναθέτει στη Μ. Α. Ρίτοβα την προσπάθεια να επαναφέρει την ελληνική εκπαίδευση στις σχολικές μονάδες, τη συγγραφή εγχειριδίου για την διευκόλυνση στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας κατά τη διδασκαλία, καθώς και μεθοδολογικές υποδείξεις για τους δασκάλους της ελληνικής γλώσσας.

Με τον τρόπο αυτό έγινε μια πρώτη προσπάθεια για οργανωμένη διδασκαλία σε σχολικές μονάδες για τα παιδιά των Ελλήνων της Αζοφικής, χωρίς όμως να

---

⁷⁰ Ι. Κούτνα, *Τα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής, Καταγωγή, γλώσσα, αφηγηματικές και υφολογικές δομές*, Αθήνα 2013, Παράρτημα 17, σ.52-59

εξετάζεται το ενδεχόμενο της διγλωσσίας και οι ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούσαν. Γενικότερα ήταν βιβλία που αποσκοπούσαν στην ιδεολογική καθοδήγηση ενός κόμματος παρά στην προώθηση και τη γνωριμία του ελληνικού πολιτισμού.

Με την πάροδο του χρόνου άρχιζαν σιγά σιγά να κατανοούν τη σπουδαιότητα της διατήρησης και της διάδοσης της διαλέκτου. Συγκεκριμένα, όταν τον Μάρτιο του 1991 πραγματοποιήθηκε το στο 1ο Πανερωσιακό Ιδρυτικό Συνέδριο Ελλήνων στο Γελεντζίκ δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην ανάγκη αναγέννησης της ελληνικής γλώσσας και διατήρησης της εθνικής κουλτούρας των Ελλήνων της ΕΣΣΔ⁷¹. Η ίδρυση εκπαιδευτηρίων από τις εθνότητες πραγματοποιήθηκε με τη διακήρυξη της 1^{ης} Νοεμβρίου 1991 περί Δικαιωμάτων των Εθνοτήτων και καθιερώθηκε ως επίσημη γλώσσα η μητρική τους. Ζητήθηκαν ακόμα κονδύλια ενίσχυσης της εκπαιδευτικής παιδείας και του πολιτισμού για αποκατάσταση των ιστορικών ελληνικών εθνικών ονομάτων.

Ένα κέντρο υψίστης σημασίας για την ελληνική παιδεία ήταν η Μαριούπολη στην Αζοφική. Ήδη από το 1820 οι Έλληνες που μετοίκησαν εκεί από την Κριμαία ίδρυσαν ελληνικά σχολεία τα οποία βασιζόνταν στη διδασκαλία της καθαρεύουσας. Αργότερα όμως, το 1880 με την προώθηση του πανσλαβικού σχεδίου τα ελληνικά σχολεία κλείνουν λόγω έλλειψης εκπαιδευτικού προσωπικού. Ιδρύθηκαν στη Μαριούπολη δύο ρωσικά γυμνάσια και η ελληνική γλώσσα άρχισε να συρρικνώνεται, το ελληνικό λεξιλόγιο περιορίζεται και εμπλουτίζεται με ουκρανικές και ρωσικές λέξεις.

Τον 19^ο αιώνα και κυρίως μέσα προς τέλος του αιώνα, η Μαριούπολη⁷² αναπτύσσεται μαζί με τα ελληνόφωνα χωριά Σαρτανά, Τσεμαρλίκ, Καρακούμπα, Βολνοβάχα, Κωνσταντινουπόλ, Γιανισόλ, Γιάλτα, Ουρζούφ αλλά και χωριά με μικτό πληθυσμό Ελλήνων- Τατάρων, όπως το Στάρι Κριμ, Μπέσσεβο, Μάνγκους κ.α. μεγάλη ανάπτυξη γνωρίζει και το εμπόριο χάρη στην παραγωγή αγροτικών και κτηνοτροφικών προϊόντων, τα κεραμοποιεία, τα εργοστάσια και οι φούρνοι ήταν χώροι που δραστηριοποιούνταν επαγγελματικά οι Έλληνες. Δε δέχθηκαν την εφαρμογή της πολιτικής του πανσλαβισμού και αντιδρούν δυναμικά ενισχύοντας τα

⁷¹ Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών

⁷² Πόλη της θάλασσας (από το λατινικό mare) ή αλλιώς Πόλη της Παναγίας

ελληνικά σχολεία, τα οποία άρχισαν να ιδρύονται από το Οικουμενικό Πατριαρχείο το 1890⁷³.

Στην ευρύτερη περιοχή της Ουκρανίας λειτούργησαν σχολεία στο Κίεβο, Νιέζιν, Χάρκοβο, Οδησσό και Λβοβ. Το ελληνικό σχολείο στο Κίεβο έθεσε έναρξη της λειτουργίας του το 1620, ξεχωρίζοντας η πόλη Νιέζιν τον 17^ο αιώνα για την έμφαση στην ελληνική παιδεία και την εξέλιξη του ελληνικού λαϊκού πολιτισμού. Η ελληνική βιβλιοθήκη με πλούσιο υλικό καθώς και η ελληνική σχολή του Κ. Μπουμπά αναγνωρίστηκαν το 1657 με αυτοκρατορικό Ουκάζιο⁷⁴. Επιπλέον, στο Νιέζιν οι Έλληνες έκτισαν ελληνική εκκλησία το 1679, όπου τελούσαν τη λειτουργία στα ελληνικά και αργότερα ίδρυσαν στην αυλή της σχολείου και οικοτροφείο για τα παιδιά των Ελλήνων της περιοχής.⁷⁵

Στην Ελληνολατινική Ακαδημία του Κιέβου και στα σχολεία πολλών μοναστηριών καλλιεργούνταν τα ελληνικά γράμματα. Το 1760 λειτούργησε στην Κριμαία υπό την αιγίδα του μητροπολίτη το δημοτικό σχολείο, όπου φοιτούσαν διακόσιοι μαθητές και η διδασκαλία στηριζόταν σε ένα πρόγραμμα που δεν είχε σχολικό χαρακτήρα, εστιάζοντας στη μελέτη εκκλησιαστικών βιβλίων. Στην Οδησσό, το 1794 στη θέση του χωριού Χατζημπέη λειτουργούσε ελληνικό σχολείο με εβδομήντα δύο μαθητές. Την ίδια χρονιά, ο Έλληνας μητροπολίτης Γαβριήλ θεμελίωσε τους ναούς του Αγίου Νικολάου, της Αγίας Τριάδος, της Αγίας Αικατερίνης και το ναό των ιδρυτών της Φιλικής Εταιρείας⁷⁶. Το 1808 ιδρύθηκε η Γραικορωσική Συντροφία των Ασφαλειών από τους Έλληνες εμπόρους της Οδησσού. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1814-1817 διέθεσαν 14.018 ρούβλια για την Ελληνοεμπορική σχολή, με σκοπό ίδρυσης: *«... το ελληνικόν εμπορικόν σχολείον των Γραικών εν Οδησσώ να έχει κύριον σκοπόν την μάθησιν της πατρικής υμών γλώσσης. Όθεν δια αυτής να διδάσκονται οι νέοι τα ιερά της αμωμήτου ημών πατρίδος δόγματα, όλα τα εγκύκλια μαθήματα, την φιλοσοφίαν στοιχειωδώς και τας εις το εμπόριον απαραίτητους αναγκαίας γνώσεις. Από τας ξένας γλώσσας να διδάσκονται προς το παρόν η ρωσική και η ιταλική, ως αναγκαία δια το εμπόριον. Μετέπειτα δε και άλλη τις*

⁷³ Κ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 133 – 172

⁷⁴ Οι αυτοκρατορικοί ουκάζιοι θεωρούνταν απόλυτα σεβαστοί και συχνά αντιμετωπίζονταν με ιδιαίτερο σεβασμό. Η επίσκεψη ή η προσκύνηση σε αυτούς τους τόπους θεωρείτο συχνά ευεργετική και μπορούσε να φέρει ευλογίες ή προστασία από τον αυτοκράτορα.

⁷⁵ Κ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 162 – 163

⁷⁶ Κ. Φωτιάδης, *Οι Έλληνες της Ρωσίας*, διαθέσιμο στο: Εφημερίδα Καθημερινή 26.6.1994, σ. 36

αν κριθεί αναγκαία και ωφέλιμος. Να δέχονται και μαθητές (sic) όμως από οποιοδήποτε έθνος...»⁷⁷

Σε κάθε περίπτωση η εισαγωγή της ελληνικής γλώσσας στο εκπαιδευτικό σύστημα αποδείχθηκε περίπλοκη υπόθεση. Η καθαρεύουσα, η δημοτική και οι διάλεκτοι⁷⁸ επιζητούσαν και διεκδικούσαν την αναγνώρισή τους ως επίσημες γλώσσες για διδασκαλία. Το γλωσσικό πρόβλημα έπρεπε να λυθεί άμεσα, οπότε και την περίοδο 1917-1937 προκλήθηκε ανταγωνισμός για την διαμόρφωση και επιβολή της Κοινής γλώσσας των Ελλήνων της ΕΣΣΔ. Καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της γλώσσας διαδραμάτισε ο ποντιακός ελληνισμός της νότιας Ρωσίας και του Καυκάσου, οπότε το δίλημμα για την επιλογή της γλωσσικής διδασκαλίας αυξανόταν. Οι Έλληνες διανοούμενοι περιέγραφαν με φόβο τα αποτελέσματα από μια τέτοια επιλογή για ένταξη της ελληνικής γλώσσας στα σχολεία. Όμως, η ρωσική γλώσσα χαρακτηριζόταν ως γλώσσα της διανόησης και όποιος μιλούσε ρωσικά θεωρούνταν μορφωμένος⁷⁹.

Σύμφωνα με τον Σάββα Γιάλι⁸⁰, τα ελληνικά της Μαριούπολης ήταν η γλώσσα των φτωχών. Γενικότερα, η κατάσταση στην Αζοφική με το γλωσσικό ζήτημα γινόταν όλο και πιο δυσχερές, διότι δημιουργήθηκε χάσμα εξαιτίας της ετερογένειας. Από τη μια, οι Έλληνες της Μαριούπολης που πρότειναν να τεθεί επίσημη γλώσσα η Μαριουπολίτικη διάλεκτος και από την άλλη οι Έλληνες του Ροστόφ, οι οποίοι υποστήριζαν την Ποντιακή διάλεκτο, με αποτέλεσμα να προκληθεί δυσχέρεια που εκδηλώθηκε στα συνέδρια, αλλά και μέσω του τύπου «Κολεχτιβιστις» και «Κομουνιστίς»⁸¹. Ένα ακόμη ζήτημα που δημιούργησε κωλύματα στην κατάρτιση του εκπαιδευτικού προσωπικού και των γλωσσικών μεταρρυθμίσεων, ήταν το ζήτημα της γλώσσας για τη διδασκαλία των ταταρόφωνων, διότι υποστήριζαν περισσότερο τη ρωσική γλώσσα.

Αναφορικά με τη γλωσσική διδασκαλία στα σχολεία αποφασίστηκε να χρησιμοποιείται «η γενικώς παραδεδεγμένη καθαρεύουσα εθνική γλώσσα», στο

⁷⁷ Κ. Παπουλίδης, *Οι Έλληνες της Ρωσίας τον 19^ο και αρχές του 20^ο αιώνα. Βαλκανικά Σύμμεικτα*, 4, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 120

⁷⁸ Ποντιακή και ρουμέικη

⁷⁹ Μ. Καρπόζηλου, *Ελληνική εκπαίδευση στη Σοβιετική Ένωση (1917-1937)*, Ιωάννινα 1991, σ. 214 - 307

⁸⁰ Έλληνας διανοούμενος, θύμα των διώξεων του 1937

⁸¹ Πάππου - Ζουραβλιόβα, *Γλώσσα και Πολιτισμός των Ελλήνων της Αζοφικής, Η συμβολή των μεταφράσεων στα Μαριουπολίτικα. Η περίπτωση του Α.Π. Τσέχωφ*, Θεσσαλονίκη: 2009, σ. 312-319

Συνέδριο των Ελλήνων της Ρωσίας⁸². Όμως, η καθαρεύουσα ήταν δύσχρηστη για τους εργάτες και τους χωρικούς, οι οποίοι δυσκολεύονταν στην κατανόησή της και πρότειναν την αντικατάστασή της από τη δημοτική. Η επίσημη εκπαιδευτική γλώσσα μέχρι το 1926 ήταν η καθαρεύουσα. Με την αντικατάστασή της με τη δημοτική γλώσσα, τα προβλήματα εξακολουθούσαν να υπάρχουν, διότι πολλοί προτιμούσαν τη μαριουπολίτικη διάλεκτο και δυσκολεύονταν να κατανοήσουν ακόμη και τη δημοτική γλώσσα. Η πολυγλωσσική σύγχυση επεκτάθηκε και μεταξύ των δασκάλων, διότι διαπιστώθηκε ότι οι περισσότεροι χρησιμοποιούσαν ένα κράμα καθαρεύουσας, δημοτικής, τοπικής και ρωσικής- ουκρανικής διαλέκτου⁸³.

Το 1926 πραγματοποιήθηκε η Πανσυνδεδεσμένη Σύσκεψη των Ελλήνων διανοούμενων στη Μόσχα και προτάθηκε η δημιουργία νέου αλφαβήτου για την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας, ως επίσημη γλώσσα της εκπαίδευσης. Στα σχολεία των ενηλίκων αγράμματων καθιερώθηκε η ποντιακή ή μαριουπολίτικη διάλεκτος. Επίσης, αποφασίστηκε η δημιουργία μιας αλφαβήτου, πιο απλοποιημένης, συμπεριλαμβάνοντας πέντε φωνήεντα (α, ε, ι, ο, υ) και 15 σύμφωνα (β, γ, δ, ζ, θ, κ, λ, μ, ν, π, ρ, σ, τ, φ, χ)⁸⁴.

Στην προσπάθεια της καθιέρωσης της δημοτικής γλώσσας ως επίσημης, προκλήθηκαν αντιδράσεις, διότι θεωρούσαν ότι θα δημιουργούσε ένα κλίμα πολιτικής σκλαβιάς, θα στερούσε τη μόρφωσή τους και θα υποτάσσονταν οι Έλληνες της ΕΣΣΔ στη χρήση της δημοτικής γλώσσας. Για αρκετά χρόνια υπήρχαν έντονες συζητήσεις γύρω από αυτό το θέμα στον ελληνόφωνο σοβιετικό τύπο. Τελικά, η απόφαση του Επιστημονικού Συμβουλίου της Πανερωσιακής Κεντρικής Επιτροπής Νέου Αλφαβήτου (ΠΚΕΝΑ) στην πρώτη Πανερωσιακή Ελληνική Σύσκεψη στη Μόσχα όριζε την καθολική αποδοχή της δημοτικής αλλά και τη χρήση τοπικών ελληνικών διαλέκτων προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι δυσκολίες που προέκυπταν από τη χρήση της δημοτικής γλώσσας. Επιπλέον, αποφάσισαν να δημιουργηθεί τμήμα ελληνικών στο Παιδαγωγικό Πανεπιστήμιο της Μόσχας για τη μελέτη της ελληνικής γλώσσας. Το γλωσσικό ζήτημα συνέχισε να απασχολεί τους μελετητές της ελληνικής γλώσσας χωρίς να δημιουργεί πλέον προβλήματα στην επικοινωνία⁸⁵.

⁸² Τανγκαρόγκ το 1917

⁸³ Ι. Χασιώτης, *ό. π.* 127-132

⁸⁴ Μ. Καρπόζηλου, *ό. π.*, σ. 214 – 307

⁸⁵ Σ. Ηλιάδου-Τάχου, *Ιχνηλατώντας την εκπαίδευση στην «Ελλάδα τις κοινότητες»: Πόντος, Ρωσία, Σοβιετική Ένωση*, Θεσσαλονίκη 2016, σ. 242-247

Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας πραγματοποιείται στα σχολεία της Ουκρανίας ως ξένη γλώσσα και δεν υπάρχουν αμιγώς ελληνικά σχολεία. Η έλλειψη επίσημων δημογραφικών και εθνολογικών στοιχείων, αλλά και η ενσωμάτωση του ελληνικού πληθυσμού μέσω των μεικτών γάμων, δεν επέτρεψε το σχηματισμό μιας σαφούς εικόνας για το μέγεθος του ελληνικού πληθυσμού που είχε απομείνει. Οι μαθητές που ενδιαφέρονταν για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας διαρκώς ελαττώνονταν. Ωστόσο, είχαν γνώση πως η επιθυμία τους ή η αποθάρρυνσή τους για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας ήταν εξαρτημένη σε μεγάλο βαθμό από τις ευκαιρίες που τους δίνονταν στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Η επίγνωση της κατάστασης οδήγησε σε διάφορες ενέργειες από ορισμένους φορείς προκειμένου να προσφερθεί ελληνόγλωσση εκπαίδευση με τα καλύτερα δυνατά μέσα. Παραδειγματικά δημιουργήθηκαν σχολεία με στόχο την ειδική εκμάθηση της Ελληνικής Γλώσσας, τα οποία είχαν εντάξει την υποχρεωτική διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στο ωρολόγιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα διδασκαλίας. Επίσης, υπήρχαν σχολεία και ορισμένα Λύκεια με προαιρετική ή υποχρεωτική εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας τόσο για παιδιά όσο και για ενήλικες. Ένα Λύκειο που προσέφερε αυτή τη δυνατότητα στους μαθητευόμενούς του ήταν το Λύκειο του Κρατικού Πανεπιστημίου του Ντονιέτσκ. Δημιουργήθηκε επίσης, τμήμα δημιουργικής απασχόλησης του Δήμου Μαριούπολης «Ζαμπαντί», αλλά και στο Οικοτροφείο και Αθλητικό (Οικοτροφείο) της Μαριούπολης δόθηκε η δυνατότητα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας σε πολλά τμήματα. Επιπλέον, στο Πολιτιστικό κέντρο του Συλλόγου Ελλήνων της Μαριούπολης «Μαιώτιδα» δημιουργήθηκε τμήμα ενηλίκων εκμάθησης της Ελληνικής γλώσσας (ΤΕΓ). Τέλος, στο Κυριακάτικο σχολείο Μέσης Εκπαίδευσης στη Μαριούπολη και στην ευρύτερη περιοχή (Οδησσός, Ντονιέτσκ) οι μαθητές και οι μαθήτριες όλων των ηλικιών έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν μαθήματα ελληνικής γλώσσας και να διδαχθούν παραδοσιακούς χορούς, την ελληνική ιστορία, μουσική, θέατρο, αλλά και γενικότερες δράσεις που αφορούν την γνώση και κατανόηση του ελληνικού πολιτισμού⁸⁶.

Το 1917 ιδρύεται στη Μαριούπολη το ελληνικό τμήμα του Λαογραφικού Μουσείου της Μαριούπολης με πλούσια συλλογή ιστορικού και εθνογραφικού υλικού. Εξίσου σημαντική ήταν και η ίδρυση του Λαϊκού Πανεπιστημίου της

---

⁸⁶ Χ. Χρίστου, *Η γλώσσα των Ελλήνων της Αζοφικής. Ενδείκτης*, (15), Κύπρος 2006, σ. 27 – 39

Μαριούπολης, την ίδια χρονιά, στο οποίο υπήρχε και ενεργή ομάδα μελέτης της ελληνικής γλώσσας.

Γενικότερα, υπάρχει έντονο ενδιαφέρον για τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας τόσο των Ελλήνων, όσο και διάφορων μειονοτήτων. Η έντονη κινητικότητα, που είναι χαρακτηριστικό αυτής της εποχής, ωθεί την ίδρυση σχολείων και διδασκαλείων. Πιστεύεται ότι η διδασκαλία κάθε μητρικής γλώσσας θα ωθήσει στην πνευματική και κοινωνική ανέλιξη κάθε ατόμου⁸⁷.

3.2. Το πανεπιστήμιο της Μαριούπολης: Η πορεία του από την ίδρυση έως σήμερα

Όπως προαναφέρθηκε, έγιναν πολλαπλές προσπάθειες για την προσφορά μιας ουσιαστικής εκπαίδευσης για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στην ευρύτερη περιοχή της Μαριούπολης. Όμως, το εκπαιδευτικό προσωπικό δεν ήταν αρκετό, όχι τόσο από άποψη πλήθους, αλλά από άποψη εκπαίδευσης και γνώσεων, καθώς οι περισσότεροι – αν όχι όλοι – ήταν αυτοδίδακτοι χωρίς διδακτική επάρκεια και εμπειρία, αλλά με έντονο ενδιαφέρον για μεταλαμπάδευση των γνώσεών τους. Ο δημοκρατικός μετασχηματισμός της ανεξάρτητης πλέον Ουκρανίας με την υποστήριξη του Κρατικού Πανεπιστημίου του Ντονιέσκ και του Δημαρχείου, αλλά και του Ελληνικού Συλλόγου της Μαριούπολης ίδρυσε το 1991 στη Μαριούπολη το Ινστιτούτο Ανθρωπιστικών Σπουδών, το οποίο μετεξελίχθηκε στο Κρατικό Πανεπιστήμιο Ανθρωπιστικών Σπουδών Μαριούπολης (ΚΠΑΣΜ) και σήμερα πλέον Κρατικό Πανεπιστήμιο Μαριούπολης (ΚΠΜ).

Σε πρώτη φάση υπήρχαν στο Ινστιτούτο πέντε τμήματα, τα οποία αναπτύχθηκαν και εξελίχθηκαν σε οχτώ⁸⁸ μέχρι το 1999. Φοιτούσαν εκατόν είκοσι φοιτητές και δίδασκαν δώδεκα καθηγητές⁸⁹. Τα μαθήματα που διδάσκονταν ήταν Αρχαία και Νέα Ελληνική γλώσσα, Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Ιστορία της Ελλάδας και τα αγγλικά ως δεύτερη γλώσσα. Ο αριθμός των φοιτητών αυξανόταν

⁸⁷ С. А. Калоеров, *Документы по истории греков Приазовья. Т. 4: В Советское и постсоветское время (1918-2011)*, Харьков 2017, т. 4, σ. 30-37

⁸⁸ Ελληνικής Φιλολογίας, Ρωσικής Φιλολογίας, Ουκρανικής Φιλολογίας, Αγγλικής Φιλολογίας, Γερμανικής Φιλολογίας, Νομικής, Νηπιαγωγών, Ιστορίας και Διεθνούς Οικονομίας.

⁸⁹ Ανάλογα με το πρόγραμμα σπουδών, η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας γινόταν για τέσσερα χρόνια και 16- 18 την εβδομάδα. Κατά την περάτωση των σπουδών, στο πτυχίο όλων των αποφοίτων αναγραφόταν η ειδίκευση στην «ελληνική γλώσσα». Με τον τρόπο αυτό τους δινόταν το προνόμιο εργασίας ως εκπαιδευτικοί στη Δημοτική και Μέση εκπαίδευση αλλά και ως μεταφραστές.

διαρκώς και όταν άρχισε να λειτουργεί και το Τμήμα Ελληνικής Γλώσσας και Μετάφρασης.

Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως ξένης στην Ουκρανία είχε ιδιαίτερο κύρος, καθώς διδασκόταν σε δεκατέσσερα Πανεπιστημιακά ιδρύματα και σε τριάντα εννέα πανεπιστημιακά τμήματα με τη συνδρομή εξήντα οκτώ διδασκόντων και τη συμμετοχή φοιτητών ως υποχρεωτική εκμάθηση δεύτερης γλώσσας⁹⁰.

Οι δράσεις του Πανεπιστημίου της Μαριούπολης ήταν εξ αρχής πολυπληθείς. Κατά το πρώτο Πανεπιστημιακό Συνέδριο Σοβιετικών Ελλήνων, που πραγματοποιήθηκε το 1991 έγινε μια πρόταση περί ίδρυσης Ομοσπονδίας και βρήκε θετική ανταπόκριση, οπότε και πραγματοποιήθηκε το 1995. Συγκεκριμένα, ιδρύθηκε η Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων Ουκρανίας στη Μαριούπολη αποτελώντας ισχυρό στήριγμα για τους Έλληνες όχι μόνο της Μαριούπολης, αλλά γενικότερα της Ουκρανίας. Η εκπροσώπηση των Ελλήνων της Ουκρανίας γίνεται χάρη στη βοήθεια συλλόγων, οι οποίοι ξεπερνούν τους εκατό στους δεκαεννέα νομούς, οι οποίοι ενώθηκαν με την Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων Ουκρανίας (Ο.Ε.Σ.Ο), από το 1995 που ιδρύθηκε⁹¹. Πρόεδρος της Ομοσπονδίας Ελληνικών Συλλόγων Ουκρανίας διατελεί επί σειρά πολλών ετών έως και σήμερα η Αλεξάνδρα Προτσένκο Πιτσατζή.

Βασικό μέλημα της Ομοσπονδίας Ελληνικών Συλλόγων Ουκρανίας είναι η καλλιέργεια της γλωσσικής εκπαίδευσης. Η δράση της επικεντρώνεται στη διατήρηση και εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και ειδικότερα των διαλέκτων «ρουμέϊσκι» και «ουρούμσκι», οι οποίες έχουν έντονη τάση εξάλειψης, καθώς οι ομιλητές είναι υπερήλικες πλέον. Ωστόσο η προσπάθεια της Ο.Ε.Σ.Ο για τη διατήρηση και μετάδοση της γλωσσικής, ιστορικής και πολιτισμικής κληρονομιάς του ελληνικού πληθυσμού δεν περιορίζεται στο διδακτικό πλαίσιο. Γίνονται προσπάθειες με την έκδοση λεξικών αλλά και έργων κυρίως των ντόπιων Ελλήνων ποιητών και συγγραφέων. Βασική πηγή διατήρησης και διάδοσης της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού αποτελεί η εφημερίδα «Έλληνες της Ουκρανίας», αλλά εκδίδονται και οι εφημερίδες «Χρόνος», «Καμπάνα» και «Οδησός», με την υποστήριξη της Ο.Ε.Σ.Ο και των ελληνικών συλλόγων της

⁹⁰ Π. Κοτσιώνης, *Η οργάνωση της Ελληνόγλωσσας Εκπαίδευσης στην Ουκρανία (Αζοφική- Κριμαία) και γενικότερα στην Κεντρική και Αν. Ευρώπη. Ελληνική Διεθνής Γλώσσα*, Ε' (5), χ.τ. 2000, σ. 446 - 451

⁹¹ Κ. Μπαλαμπάνωφ, *Τα πιο σημαντικά στάδια της ιστορικής ανάπτυξης των Ελλήνων της Ουκρανίας: εμπειρία, προβλήματα, προοπτικές*, Ιωάννινα 2009, σ. 1 – 24

Ντονιέτσκ, της Οδησσού και της Μαριούπολης. Επίσης, με πρωτοβουλία της Ο.Ε.Σ.Ο πραγματοποιούνται στη Μαριούπολη Πανουκρανικά σεμινάρια για δασκάλους που ασχολούνται με τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. Συμμετέχουν επίσης και αποσπασμένοι εκπαιδευτικοί από την Ελλάδα, καθηγητές και καθηγήτριες του Κρατικού Πανεπιστημίου της Μαριούπολης. Επιπλέον, κάθε δύο χρόνια διεξάγεται ο διαγωνισμός «Ο δάσκαλος της χρονιάς» με βασικό διοργανωτή την Ο.Ε.Σ.Ο και σε συνεργασία με το επιστημονικό- μεθοδολογικό κέντρο της διεύθυνσης παιδείας του δημοτικού συμβουλίου της Μαριούπολης. Ο διαγωνισμός αυτός ωθεί στην επιθυμία των δασκάλων για διαρκή επαγγελματική ανέλιξη.

Το Κρατικό Πανεπιστήμιο Ανθρωπιστικών Σπουδών Μαριούπολης έκλεισε το φθινόπωρο του 2006, 15 χρόνια λειτουργίας συμβολίζοντας τη δημοκρατική μεταρρύθμιση της Ουκρανίας. Ξεκίνησε τη λειτουργία του κάτω από δυσμενείς συνθήκες οικονομικής και κοινωνικής κρίσης, διαθέτοντας ελάχιστες υλικοτεχνικές υποδομές και εξειδικευμένο προσωπικό και μηδενικές διεθνείς σχέσεις. Χάρη στην αποφασιστικότητα για εξέλιξη του εκπαιδευτικού προσωπικού που διέθετε το Πανεπιστήμιο, αλλά και χάρη στη συνδρομή ομογενών της Ουκρανίας και του εξωτερικού, το ΚΠΑΣΜ αναδείχθηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα πανεπιστήμιο με αίγλη και κύρος τόσο στην Ουκρανία όσο και στο εξωτερικό. Με βασικό στόχο την ποιοτική εκπαίδευση και κατάρτιση φοιτητών και ειδικότητες περιζήτητες⁹² στην αγορά εργασίας.

Ειδικότερα, το ΚΠΑΣΜ ξεκίνησε τη λειτουργία του με δύο έδρες και δώδεκα μέλη εκπαιδευτικού προσωπικού. Σήμερα απαρτίζεται από έξι σχολές, 20 έδρες και 17 τμήματα, ενώ ο αριθμός των φοιτητών ξεπερνά τους τρεις χιλιάδες. Επίσης, το πανεπιστημιακό προσωπικό απαρτίζεται από 300 άτομα και πλέον, όχι μόνο του ΚΠΑΣΜ αλλά και εθνικών Πανεπιστημίων του Κιέβου, της Ελλάδας, της Κύπρου, της Γερμανίας και άλλων χωρών. Σε χρονικό διάστημα 15 ετών κατάφερε να αναδειχθεί σε πολιτιστικό, εκπαιδευτικό και επιστημονικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής του Ντονέτσκ.

Οι στόχοι του πανεπιστημίου εστίαζαν στην πνευματική αναγέννηση των Ελλήνων της Ουκρανίας, στην ανάπτυξη του ελληνισμού και στην εδραίωση σχέσεων φιλίας και συνεργασίας με χώρες του εξωτερικού και ειδικότερα με την Ελλάδα και

⁹² Δίκαιο, διεθνείς σχέσεις, διοίκηση επιχειρήσεων και δημόσιων οργανισμών, δημοσιογραφίας, φιλολογίας, διεθνούς οικονομίας, ιστορίας, παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, αλλά και διαχείρισης επίσημων εγγράφων.

την Κύπρο. Αξίζει να αναφερθεί ότι είναι το μόνο πανεπιστήμιο της Ευρώπης, εξαιρουμένων της Ελλάδας και της Κύπρου, που διδάσκεται η ελληνική γλώσσα, η ιστορία και ο ελληνικός πολιτισμός διδάσκονται. Στο ΚΠΑΣΜ έχει ιδρυθεί τμήμα ελληνικής φιλολογίας περιλαμβανομένης της Έδρας Ελληνικής Φιλολογίας και της Έδρας Ελληνικής Γλώσσας και Μετάφρασης. Επίσης, με το πέρασμα των χρόνων εκδηλώνεται έντονο ενδιαφέρον από νέους για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και πολιτισμού.

Το πανεπιστήμιο σε συνεργασία με την Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων της Ουκρανίας και το Γενικό Προξενείο της Ελλάδας υποστηρίζει τη διατήρηση και διάδοση της ελληνικής γλώσσας και πολιτισμού τόσο σε φοιτητές όσο και μαθητές. Το 2005 γράφτηκαν 76 φοιτητές στη Σχολή ελληνικής φιλολογίας, οι οποίοι δεν προέρχονταν μόνο από την περιοχή του Ντονέτσκ, αλλά και από άλλα μέρη της ευρύτερης περιοχής, καταγόμενοι από άλλες εθνότητες. Κατά αυτόν τον τρόπο δίνεται το έναυσμα για τη δημιουργία φιλικών σχέσεων και συνεργασίας μεταξύ των λαών που έχουν κοινές πολιτιστικές και πνευματικές βάσεις. Την ίδια χρονιά πάνω από 6 χιλιάδες μαθητές εκδήλωσαν ενδιαφέρον για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας σε 103 σχολικές μονάδες της Ουκρανίας. Η διδασκαλία των ελληνικών πραγματοποιήθηκε από 117 δασκάλους, εκ των οποίων οι περισσότεροι είχαν φοιτήσει στο ίδιο Πανεπιστήμιο.

Οι ελληνικοί σύλλογοι δραστηριοποιούνται με τη λειτουργία συγκροτημάτων χορού, μουσικής και γενικότερης καλλιτεχνικής εμβέλειας. Συγκεκριμένα, λειτουργούν τριάντα καλλιτεχνικά συγκροτήματα τραγουδιού, είκοσι οχτώ καλλιτεχνικά συγκροτήματα χορού, πέντε μουσικά συγκροτήματα και πέντε θέατρα. Γιορτάζουν επίσης, την εθνική αναγέννηση της Ελλάδας, την ημέρα του «ΟΧΙ», το πανουκρανικό φεστιβάλ του ελληνικού πολιτισμού «Μέγα Γιορτή» και την Παγκόσμια Ημέρα Ελληνικής Γλώσσας⁹³. Από το 2008 και εξής η Ο.Ε.Σ.Ο άρχισε να εκδίδει βιβλία για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας με χαρακτηριστικό τίτλο «Ελληνική Γλώσσα» προσφέροντας πλούσια διδακτικό υλικό για τους μαθητές των σχολείων της Ουκρανίας, αν και οι ανάγκες τους δεν καλύπτονται πλήρως, διότι το επίπεδο γλωσσομάθειας είναι υψηλό και οι ανάγκες διαφορετικές για την εκάστοτε πόλη.

---

⁹³ Κ. Μπαλαμπάνωφ, *Η Εμπειρία της Εκπαιδευτικής, Επιστημονικής και Πολιτιστικής συνεργασίας της Ουκρανίας και της Κυπριακής Δημοκρατίας τη σύγχρονη περίοδο*, Λευκωσία 2010, σ. 214 – 227

Η Ο.Ε.Σ.Ο κάθε χρόνο διοργανώνει Ολυμπιάδες μαθητών σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο της Μαριούπολης. Στην Ολυμπιάδα λαμβάνουν μέρος πάνω από 700 μαθητές και διαγωνίζονται από περιοχές της Ουκρανίας και της ΑΔ Κριμαίας και διαγωνίζονται στα εξής: τραγούδι, μουσική, χορός, θέατρο, ζωγραφική, ιστορία, γλώσσα και απαγγελία ποιημάτων. Σε κρατικό επίπεδο, η Πανουκρανική Ολυμπιάδα πραγματοποιήθηκε το 2015 υπό την αιγίδα του Ουκρανικού Υπουργείου Παιδείας. Η καθιέρωση της Πανουκρανικής Ολυμπιάδας Ελληνικής Γλώσσας ωθεί σε μεγάλο βαθμό μαθητές και φοιτητές να λαμβάνουν μέρος και να διαπρέπουν σε διαγωνισμούς παγκοσμίως. Όλες αυτές οι ενέργειες που πραγματοποιούνται στη Μαριούπολη και στα γύρω ελληνικά χωριά συμβάλλουν ουσιαστικά στην πνευματική αγωγή της νέας γενιάς και διατηρούν τον ελληνικό πολιτισμό στις διάφορες πόλεις της Ουκρανίας⁹⁴.

Στον πανεπιστημιακό χώρο προσκαλούνται για διαλέξεις επιφανείς επιστήμονες και διπλωμάτες, εκπονούνται διδακτορικές διατριβές και δίνεται η δυνατότητα στους φοιτητές να παρακολουθήσουν διαλέξεις ειδικού εκπαιδευτικού προσωπικού από τα Πανεπιστήμια της Ουκρανίας, της Ελλάδας, της Κύπρου, της Ιταλίας, των Η.Π.Α και της Γερμανίας. Πραγματοποιείται επίσης προσπάθεια από την πλευρά της ελληνικής κυβέρνησης σχετικά με την οργάνωση της διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας, του πολιτισμού και της ιστορίας. Εργάζονται μόνιμα στο πανεπιστήμιο εκπαιδευτικοί αποσπασμένοι από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων της Ελλάδας, οι οποίοι δείχνουν ιδιαίτερη αφοσίωση και ζήλο για την διατήρηση της ελληνικής γλώσσας. Κάθε χρόνο περίπου 20 εκπαιδευτικοί λαμβάνουν μέρος σε προγράμματα των ελληνικών πανεπιστημίων στοχεύοντας στη συλλογή υλικού για τις μεταπτυχιακές τους εργασίες και τη γνωριμία με τη σύγχρονη μεθοδολογία για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας.

Επιπρόσθετα γίνεται προσπάθεια για την υλοποίηση της Σύμβασης της Μπολόνια, στην οποία συμμετέχει ενεργά και το ΚΠΑΣΜ έχοντας δημιουργήσει ένα συμβούλιο από πρυτανικές αρχές και διακεκριμένους ακαδημαϊκούς. Για πρώτη φορά συνήλθε το συμβούλιο στις 19 Ιουνίου 2005, στην Ουκρανία και ειδικότερα στο ΚΠΑΣΜ. Συμμετείχαν οι καθηγητές F. Roversi-Monaco, πρόεδρος του Συμβουλίου, πρώην πρύτανης του Πανεπιστημίου της Μπολόνια, L. Smith (Πανεπιστήμιο του Όσλο), J. Bricall, πρώην πρόεδρος του Δικτύου Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων

⁹⁴ Π. Γεωργογιάννης – Σ. Γουρουτίδου, (2000), *Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στις Δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Προβλήματα και Προοπτικές*, Εισήγηση στο: 2ο Διεθνές Συνέδριο Η Ελληνική ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα: Μια διαπολιτισμική προσέγγιση, Πάτρα 2000, σ.128-136

(Πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης), A. Barblan, γενικός γραμματέας του Συμβουλίου (Ελβετία) και άλλοι επιστήμονες, συντάκτες και ιδρυτές της Σύμβασης της Μπολόνια. Οι δραστηριότητες του Πανεπιστημίου στον τομέα των διεθνών σχέσεων αξιολογήθηκαν και εκτιμήθηκαν σε μεγάλο βαθμό από τους συμμετέχοντες.

Το εκπαιδευτικό προσωπικό του ΚΠΑΣΜ στηρίζει τις διεθνείς σχέσεις και συνεργασίες στα ανθρωπιστικά ιδρύματα του εξωτερικού, στα Υπουργεία Παιδείας και Εξωτερικού. Η πρακτική αυτή έχει αποδειχθεί ορθή και επιτυχής. Εκατοντάδες φοιτητές και μέλη του εκπαιδευτικού προσωπικού του Πανεπιστημίου συμμετέχουν σε διάφορα προγράμματα⁹⁵ σε χώρες του εξωτερικού⁹⁶. Το 2005 πάνω από 240 φοιτητές και καθηγητές έλαβαν μέρος σε αυτά τα προγράμματα. Η ποιοτική εκπαίδευση, το υψηλό επίπεδο γνώσεων και η συγκροτημένη παρουσία των φοιτητών επιβεβαιώνονται διαρκώς από τους ξένους εταίρους. Η δράση τους επεκτείνεται με τη συμμετοχή σε εκπαιδευτικά και πολιτιστικά προγράμματα, σεμινάρια, φεστιβάλ και επικοινωνία με συναδέλφους σε συναντήσεις στο εξωτερικό λειτουργώντας ως αρωγοί του ουκρανικού πολιτισμού και συμβάλλοντας στη δημιουργία σχέσεων φιλίας και συνεργασίας.

Το ΚΠΑΣΜ συνεργάζεται επίσης με την Κυπριακή Δημοκρατία. Από το 1983 ως το 1993, ο Ιακώβου, Υπουργός Εξωτερικών της Κύπρου διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο με την ουσιαστική του συμβολή για την επίλυση του Κυπριακού προβλήματος. Ειδικότερα, το 1990 υπήρξε πρόεδρος του Εθνικού Ιδρύματος Υποδοχής και Αποκατάστασης Απόδημων και Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων και υποστήριξε τους Έλληνες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης μέσω προγράμματος. Η προσφορά του για τη διατήρηση και διάδοση του ελληνικού πολιτισμού στην Ουκρανία υπήρξε μεγάλη. Με δράσεις στο Πανεπιστήμιο της Μαριούπολης και την Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων Ουκρανίας, τις επισκέψεις τα ελληνικά χωριά της Ουκρανίας δραστηριοποιήθηκε με την προσωπική του συνεισφορά.

Η διαρκής συνεργασία του Πανεπιστημίου με ιδρύματα του εξωτερικού ωθεί στην εξέλιξη του πανεπιστημίου και στην επίλυση πολλών προβλημάτων. Το βασικό πρόβλημα της οργάνωσης για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας εξακολουθεί να υφίσταται ακόμα και σήμερα. Γίνονται όμως σοβαρές προσπάθειες, μέσω δραστηριοτήτων για την βελτίωση της διδασκαλίας στο μέγιστο βαθμό, δίνοντας τη

⁹⁵ Εκπαιδευτικά, επιστημονικά, πολιτικά, κ.α.

⁹⁶ Ειδικότερα σε: Κύπρο, Ελλάδα, Ιταλία, Γερμανία, Η.Π.Α, Αυστρία, Πολωνία, Ολλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο κ.α.

δυνατότητα στους φοιτητές – ειδικότερα των φιλολογικών τμημάτων- να αποκτήσουν τα απαραίτητα εφόδια για τη μετέπειτα εργασία τους⁹⁷.

Επίλογος

Η εκπαίδευση των Ελλήνων της Αζοφικής και ειδικότερα στη Μαριούπολη της Ουκρανίας- για την οποία γίνεται αναφορά στο μεγαλύτερο μέρος της έρευνας είχε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση, την υλοποίηση και την αξιολόγηση τόσο των εκπαιδευτών όσο και των εκπαιδευόμενων. Έγινε αναφορά στο εκπαιδευτικό υλικό, το ωρολόγιο πρόγραμμα, και τη μέθοδο ή τις μεθόδους διδασκαλίας που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης ξένης γλώσσας.

Οι Έλληνες της Μαριούπολης επιζητούσαν τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, διότι θεωρούσαν πως είναι ένα στοιχείο, με το οποίο μπορούσαν να αποδείξουν την ταυτότητά τους. Στις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης γενικότερα, η γνώση της ελληνικής αποτελούσε αποδεικτικό στοιχείο της ελληνομάθειάς τους. Με την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας προσπάθησαν να διατηρήσουν την ελληνική γλώσσα αφενός και να πείσουν τους ντόπιους για την ταυτότητά τους αφετέρου. Η διδασκαλία τους δεν περιοριζόταν μόνο στην εκμάθηση της γλώσσας, αλλά στηριζόταν γενικότερα στην εκμάθηση του ελληνικού πολιτισμού και την ιδεολογία της ελληνικότητας, η οποία τους διαμορφώνει τον τρόπο που βλέπουν τα πράγματα γενικότερα.

Η εκπαίδευσή τους στηρίχθηκε στην ελληνική είτε με τη μορφή της δημοτικής είτε με τη μορφή της καθαρεύουσας, αλλά τη ρωσική διάλεκτο, η οποία παρουσίαζε διαφοροποιήσεις κατά τόπους. Η διγλωσσία αποτελούσε και αποτελεί τον γενικό κανόνα για τους Έλληνες της Αζοφικής. Γενικότερα, αισθάνονται υπερήφανοι για την καταγωγή τους με τους γονείς και τους δασκάλους να διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση και την εξέλιξή τους. Η έντονη επιθυμία τους να μάθουν τα παιδιά τους την ελληνική γλώσσα και η συνεργασία με τους δασκάλους να οργανώσουν τα μαθήματα και τα σχολικά τμήματα είχε ως αποτέλεσμα να διατηρήσουν την ελληνική γλώσσα ζωντανή σε εκτεταμένη χρονική περίοδο.

Η εκπαίδευση των Ελλήνων της Αζοφικής συνδέεται με την καταγωγή τους, την μετακίνηση και εγκατάστασή τους στα εδάφη της Αζοφικής και κυρίως της Μαριούπολης. Ο ελληνισμός αντιμετώπισε πολλά προβλήματα, κυρίως λόγω των

⁹⁷ Κ. Μπαλαμπάνωφ, *Το Πανεπιστήμιο Ανθρωπιστικών Σπουδών Μαριούπολης ως στήριγμα της ανάπτυξης του Ελληνισμού στην Ουκρανία*, στο: ενδείκτης, Ιούλιος 2002, τ. 15, σ. 52 – 60

πολλών εχθρικών μετώπων όπως οι βόρειοι λαοί⁹⁸, κατά την περίοδο των βυζαντινών χρόνων, το 1223 του Μογγολοτάταρους, και αργότερα οι Ούννοι, Γότθοι, Άβαροι κ.α. και οι νέοι έποικοι ενίσχυναν το δημογραφικό πληθυσμό με αποτέλεσμα να εκχριστιανιστούν πολλοί ντόπιοι ιθαγενείς⁹⁹.

Η γλώσσα των Ελλήνων της Αζοφικής θεωρείται συνδυασμός γλωσσών, διαλέκτων και ιδιωμάτων που χρησιμοποιούνταν διαφορετικά στην εκπαίδευση και στην καθημερινή ζωή. Για τους Έλληνες που εγκαταστάθηκαν στη Μαριούπολη και στα γύρω χωριά τους απασχόλησε το μείζον γλωσσικό θέμα της μετάβασης από τη μονογλωσσία στη διγλωσσία. Δηλαδή στα χωριά που μιλούσαν τη ρουμείκη ή την ουρούμικη διάλεκτο, στην πορεία χρησιμοποίησαν τις διαλέκτους σε συνδυασμό με την Κοινή Ελληνική γλώσσα που διαμορφώθηκε, δηλαδή την καθαρεύουσα συνδυαστικά με τη δημοτική αναλόγως των συγκυριών. Ο ελληνισμός της περιοχής διακρίνεται από αυτή την ιδιαιτερότητα με αποτέλεσμα να προκύπτουν διάφορες δυσκολίες κατά την εκπαιδευτική διαδικασία. Η επιλογή τόσο της γλώσσας της εκπαίδευσης, όσο και της καθημερινής γλώσσας παρουσίαζε ιδιαιτερότητες, όπως και ο πληθυσμός της. Η γλώσσα της διδασκαλία παρουσίαζε πολλές δυσκολίες στον καθορισμό της, διότι δεν μπορούσε να ταυτιστεί με την ομιλούμενη γλώσσα όλων των οικογενειών. Επομένως, το βασικότερο ζήτημα για την εκπαιδευτική, πολιτική και κοινωνική οργάνωση αποτελούσε ο καθορισμός της γλώσσας.

Η Μαριούπολη και τα γύρω ελληνικά χωριά προσφέρουν πλούσιο υλικό για μελέτη σχετικά με τον ελληνισμό της Ουκρανίας. Οι περιοχές αυτές δοκιμάζονται σκληρά στις μέρες μας από πολεμικές συγκρούσεις που γίνονται στα χωριά ή σε πολύ κοντινή απόσταση με αυτά. Εξαιτίας των συγκρούσεων και των ταραχών από τις οποίες δοκιμάζεται η περιοχή η προσπάθεια που γίνεται για τη διατήρηση του ελληνικού στοιχείου είναι ακόμη δυσκολότερη και πιο σημαντική.

---

⁹⁸ Χαζάροι, Ούννοι, Μαγιάροι, Ρως

⁹⁹ Κ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 23 – 37

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Δημοσιευμένες πηγές

Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών Αθήνα – ΑΥΕ/ΚΥ/1919/Β/ΑΑΚ/4

2. Εφημερίδες

Νέα της Μόσχα, Μάιος 1989, σελ. 16ν

Φωτιάδης Κ., *Οι Έλληνες της Ρωσίας*, στην: Καθημερινή, 26.6.1994

3. Εισηγήσεις σε συνέδρια

Γεωργογιάννης Π., & Γουρουτίδου Σ., *Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στις Δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Προβλήματα και Προοπτικές*, στο: Εισήγηση στο 2ο Διεθνές Συνέδριο: Η Ελληνική ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα: Μια διαπολιτισμική προσέγγιση, Πάτρα 2000

Δαμανάκης Μ., *Εθνοπολιτισμική Ταυτότητα και Εκπαίδευση στην Ελληνική Διασπορά. Ελληνόγλωσση Εκπαίδευση στο Εξωτερικό*, στο: Εισήγηση στο Πανελλήνιο – Πανομογενειακό Συνέδριο, Ρέθυμνο 1998

Δαμανάκης Μ., & Σκούρτου, Ε. (2000). *Ζητήματα Ορολογίας σχετικά με τη διγλωσσία και δίγλωσση εκπαίδευση*, στο: Μ. Βάμβουκας, & Α. Χατζηδάκη (Επιμ.), *Μάθηση και Διδασκαλία της Ελληνικής ως Μητρικής και ως Δεύτερης Γλώσσας*. Πρακτικά συνεδρίου Β', Ρέθυμνο 2000

Saenko R. I., *‘Revizskie skazki g. Mariupolia i Mariupol’skogo uezda kak istoricheskii istochnik (Οι απογραφές της Μαριούπολης και της περιοχής της ως ιστορικές πηγές)*, στον τόμο: Ukraina- Gretsia: Istorii ta suchasnist’: Tezy mizhnarodnoi konferentsii, Kyiv, 29-30 veresnia 1993 (Ουκρανία – Ελλάδα: Ιστορία και σύγχρονη εποχή. Περιλήψεις των εισηγήσεων ου διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου, Κίεβο, 29- 30 Σεπτεμβρίου 1993), Κίεβο 1993

B. Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Αγτζίδης Β., *Παρευξείνιος Διασπορά. Οι ελληνικές εγκαταστάσεις στις βορειοανατολικές περιοχές του Εύξεινου Πόντου*, Θεσσαλονίκη 1997

Αγτζίδης Β., *Παρευξείνιος Διασπορά . Οι ελληνικές εγκαταστάσεις στις βορειοανατολικές περιοχές του Εύξεινου Πόντου*, Θεσσαλονίκη 2001

Αγτζίδης Β., *Ποντιακός Ελληνισμός. Γενοκτονία σταλινισμός περεστρόικα*, Θεσσαλονίκη

Αγτζίδης Β., Κόκκινος Γ. & Λεμονίδου Ε., *Το τραύμα και οι πολιτικές της μνήμης. Ενδεικτικές όψεις των συμβολικών πολέμων για την ιστορία και τη μνήμη*, Αθήνα 2010

Αιλιανός Μ. Χ., *Το έργο της ελληνικής περιθάλψεως*, Αθήνα 1921

Δαμανάκης Μ., *Θεωρητική προσέγγιση της κοινωνικοποίησης των ελληνοπαίδων της διασποράς. Προλεγόμενα Αναλυτικού Προγράμματος για την Ελληνόγλωσση Εκπαίδευση στη Διασπορά*, Ρέθυμνο 2001

Δημόπουλος Σ., *Το εθνικό ζήτημα στην Ε.Σ.Σ.Δ. την περίοδο του μεσοπολέμου. Το παράδειγμα των ελληνικών κοινοτήτων της Αζοφικής*, Αθήνα 2007

Ηλιάδου-Τάχου Σ., *Ιχνηλατώντας την εκπαίδευση στον "Ελλήνων τις κοινότητες": Πόντος, Ρωσία, Σοβιετική Ένωση. Μια Ιστορικό-Συγκριτική προσέγγιση*, Θεσσαλονίκη 2016

Καλαμbrέζος Δ., *Ο ελληνισμός και οι εξελίξεις στη Ρωσία και στις άλλες χώρες της τ. ΕΣΣΔ μετά το 1991. Κρίσεις, ελληνικές παρεμβάσεις, προοπτικές (Διδακτορική διατριβή)*, Αθήνα 2015

Καρπόζηλος Α., *Οι Έλληνες της Μαριούπολης (Ζντάνοφ) και η διάλεκτός τους*, τ. 40, 1985

Καρπόζηλος Α. & Καρποζήλου Μ., *Τα ελληνοποντιακά βιβλία στη Σοβιετική Ένωση. Το εκδοτικό Κομμουνιστίς στο Ροστόβ του Δον*, 1988-1989

Καρπόζηλου Μ., *Ελληνική εκπαίδευση στη Σοβιετική Ένωση (1917-1937)*, Ιωάννινα 1991

Κοτσιώνης Π., *Η οργάνωση της Ελληνόγλωσσης Εκπαίδευσης στην Ουκρανία*, στο: Π. Κοτσιώνης, *Ελληνική Διεθνής Γλώσσα*, Ε', 2000

Κούτνα Ι., *Τα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής. Καταγωγή, γλώσσα, αφηγηματικές και υφολογικές δομές*, Αθήνα 2013

Μπαλαμπάνωφ Κ., *Το Πανεπιστήμιο Ανθρωπιστικών Σπουδών Μαριούπολης ως στήριγμα της ανάπτυξης του Ελληνισμού στην Ουκρανία*, στο: Ενδείκτης, τ. 15, 2002

Μπαλαμπάνωφ Κ., *Το Πανεπιστήμιο Ανθρωπιστικών Σπουδών Μαριούπολης ως στήριγμα της ανάπτυξης του Ελληνισμού στην Ουκρανία*, στο: Ενδείκτης, τ. 15, Κύπρος 2006

Μπαλαμπάνωφ Κ., *Τα πιο σημαντικά στάδια της ιστορικής ανάπτυξης των Ελλήνων της Ουκρανίας: εμπειρία, προβλήματα, προοπτικές*, Ιωάννινα 2009

Μπαλαμπάνωφ Κ., *Η Εμπειρία της Εκπαιδευτικής, Επιστημονικής και Πολιτιστικής συνεργασίας της Ουκρανίας και της Κυπριακής Δημοκρατίας τη σύγχρονη περίοδο*, Λευκωσία 2010

Νοβικοβά Σ., *Η οικονομική ανάπτυξη της Μαριούπολης τον 19ο αιώνα*, στο: Σ. Νοβικοβά, *Οι Έλληνες της Αζοφικής 18ος–αρχές 20ου αιώνα*, Αθήνα 2015

Παπαδόπουλος Α., *Αναμνήσεις και νοσταλγήματα από τον αλησμόνητό μας Πόντο : Τραπεζούντα, Ματσούκα, Αργυρούπολη, Έδεσσα* 1962

Παπουλίδης Κ., *Οι Έλληνες της Ρωσίας τον 19ο και στις αρχές του 20ού αιώνα. "Βαλκανικά Σύμμεικτα"*, 4, Θεσσαλονίκη 1992

Πάππου-Ζουράβλιοβα Α., *Γλώσσα και πολιτισμός των Ελλήνων της Αζοφικής. Η συμβολή των μεταφράσεων στα μαριουπολίτικα: Η περίπτωση του Α. Π. Τσέχωφ*, Θεσσαλονίκη 2011

Ποπόφ Γ. & Ματσουκάτοφ Ι. , «*Για τα προβλήματα των Ελλήνων που ζουν στην περιοχή της Ρωσικής Δημοκρατίας*», Ελλοπία, αριθ. 7 (Φθινόπωρο 1991).

Σιφναίου Ε. & Χαρλαύτη Τ., *Το Ταϊγάνιο των Ελλήνων: Ελληνική επιχειρηματικότητα στην παραμεθόριο του διεθνούς εμπορίου*, στο: *Οι Έλληνες της Αζοφικής 18ος – αρχές 20ου αιώνα*, Αθήνα 2015

Φωτιάδης Κ., *Ο ελληνισμός της Ρωσίας και της Σοβιετικής Ένωσης*, Αθήνα 1999

Φωτιάδης Κ., *Ο ελληνισμός της Κριμαίας. Μαριούπολη, δικαίωμα στη μνήμη*, Αθήνα 1990

Χασιώτης Ι., *Οι έλληνες της Ρωσίας και της Σοβιετικής Ένωσης. Μετοικεσίες και εκτοπισμοί – οργάνωση και ιδεολογία*, Θεσσαλονίκη 1997

Χρίστου Χ., *Η γλώσσα των Ελλήνων της Αζοφικής*, στο: Ενδείκτης, (15), Κύπρος 2006

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Chekhov A., *Ο γλάρος – Θείος Βάνιας – Πρόταση γάμου - Η αρκούδα*, τ. Α', (Λ. Καλλέργης, Μεταφρ.) Αθήνα 2014

Grigorovich V., *Οι σημειώσεις ενός αρχαιολόγου για το ταξίδι του στον ποταμό Κάλκα και Κάλμιους (Zapiski antikvara o puezdke ego na Kalku I Kalmius)*, Odessa 1874

Petsalis-Diomidis N., *Hellenism in Southern Russia and the Ukrainian Campaign: Their effect on the Pontus Question (1919)*, Θεσσαλονίκη 1972

Καλοερωβ С., *Документы по истории греков Приазовья. Т. 4: В Советское и постсоветское время (1918-2011)*, τ. 4, Харьков 2017

Παράρτημα

Πίνακας 1: Ο πληθυσμός του Βόρειου Καυκάσου και της Υπερκαυκασίας στις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Κυβερνεία (Gubernii)	Σύνολο κατοίκων	Πρωτεύουσα
Τιφλίδα	1.150.000	Τιφλίδα&
Σταυρούπολη	1.200.000	Σταυρούπολη
Κουταΐδα & επαρχ. Σοχούμ	1.125.000	Κουταΐδα
Εριβάν	1.000.000	Εριβάν
Μπακού	1.000.000	Μπακού
Μαύρη Θάλασσα	125.000	Νοβοροσίσκ
Τερέκ	1150.000	Βλαδικαυκάς
Κουμπάν &επαρχ. Γείισκ	2.500.000	Αικατερινοντάρ
Νταγκεστάν	670.000	Τεμίρ- Χαν- Σουρά
Καρς	370.000	Καρς
Βατούμ	170.000	Βατούμ
Ελισαβετούπολη	1.000.000	Ελισαβετούπολη
Γενικό σύνολο	11.460.000	

Πηγή: Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών Αθήνα – ΑΥΕ/ΚΥ/1919/Β/ΑΑΚ/4.

Πίνακας 2: ο ελληνικός πληθυσμός της Διοίκησης της Αντιβασιλείας του Καυκάσου στις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Διοικητική περιφέρεια	Έλληνες Κάτοικοι	Εκκλησιαστικοί ναοί	Ιερείς	Ελληνικά σχολεία	Δάσκαλοι ελληνικών σχολείων	Σύνολο
Κυβερνείο Καρς	48994	67	67	78	123	370.000
Κυβερνείο Τιφλίδας	50306	26	27	24	29	1.150.000
Κυβερνείο Μ.Θαλάσσης	16682	3	3	7	11	125.000
Κυβερνείο Κουμπάν	28300	6	6	14	26	2.500.000
Κυβερνείο Κουταΐδας & Διοίκηση Σοχούμ	20095	14	14	18	25	1.125.000
Διοίκηση Βατούμ	7469	2	4	2	10	170.000
Κυβερνείο Σταυρούπολης	2801	1	2	1	2	1.200.000
Κυβερνείο Μπακού	1500	-	-	-	-	1.000.000
Κυβερνείο Εριβάν	2210	3	3	3	6	1.000.000
Κυβερνείο Ελισαβετούπολης	661	-	-	-	-	1.000.000
Κυβερνείο Τερέκ	950	1	1	1	2	1.150.000
Κυβερνείο Νταγκεστάν	155	-	-	-	-	670.000
Σύνολα	180.123	123	127	148	234	11.460.000

Πηγή: Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών- Αθήνα ΑΥΕ/ΚΥ/1919/Β/ΑΑΚ/4

Πίνακας 3: Ο ελληνικός πληθυσμός των ρωσικών χωρών το 1919.

Αρμενία

Καρς (πόλη και περίχωρα)	4.500
Σαρήκαμς (8 χωριά)	1.500
Καγισμάν (6 χωριά)	1.450
Χοροσάν (9 χωριά)	5.400
Όλτι (7 χωριά)	2.100
Γκιόλια (13 χωριά)	6.950
Αρνταχάν (7 χωριά)	6.000
Αλεξανδρούπολη (πόλη και περίχωρα)	2.100
Εριβάν (πόλη)	350
ΣΥΝΟΛΟ	30.350

Βόρειος Καύκασος και Νότια Ρωσία

Βλαδικαυκάς και Γκρόζνυ	10.000
Σταυρούπολη- Πετιγκόρσκ	20.000
Κουμπάν	30.000
Κυβερνείο Μαύρης Θάλασσας	25.000
Κριμαία	70.000
Μαριούπολη	170.000
Ροστόβ και Τανγκαρόγκ	15.000
Χερσόνα- Νικολάιεφ- Οδησσός	35.000
ΣΥΝΟΛΟ	375.000

Πηγή: Μιχαήλ Χρ. Αιλιανός, Το έργο της Ελληνικής Επιτροπής Περιθάλψεως, Αθήνα 1921, σ.90-94

Πίνακας 4: Οι επαγγελματικο-κοινωνικές τάξεις των κατοίκων της Μαριούπολης στα τέλη του 18^{ου} αιώνα.

Επαγγελματικο-κοινωνικές τάξεις	Άρρενες	Θήλειες	Σύνολο	Άρρενες	Θήλειες	Σύνολο
Έμποροι	144	99	243	125	108	233
Μικροαστοί	213	191	404	469	400	869
Τεχνίτες	1149	1090	2239	785	703	1488
Κλήρος	63	43	106	15	17	32
ΣΥΝΟΛΟ	1569	1423	2992	1394	1228	2622

Πηγή: R. I. Saenko, 'Revizskie skazki g. Mariupolia i Mariupol'skogo uezda kak istoricheskii istochnik (Οι απογραφές της Μαριούπολης και της περιοχής της ως ιστορικές πηγές), στον τόμο: Ukraina-Gretsiia: Istorii ta suchasnist': Tezy mizhnarodnoï konferentsii, Kyiv, 29-30 veresnia 1993 (Ουκρανία – Ελλάδα: Ιστορία και σύγχρονη εποχή. Περιλήψεις των εισηγήσεων ου διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου, Κίεβο, 29- 30 Σεπτεμβρίου 1993), Κίεβο 1993, σελ. 132.

Πίνακας 5: Ο ελληνικός πληθυσμός της Ευρωπαϊκής Ρωσίας κατά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα.

Επαρχίες	Έλληνες κάτοικοι
Αστραχάν	20
Βεσαρβία	3353
Ekaterinoslav	32633
Ποδολία	50
Ταυρίδα/ Κριμαία	5462
Χερσώνα	3500
Chernigov	1791
ΣΥΝΟΛΟ	46733

Πηγή: R. G. Latham, The Native Races of the Russian Empire, Λονδίνο 1854, σελ. 298 κ.ε., 314, 318, 335-340

Περίληψη

Η παρουσία των Ελλήνων στην Αζοφική έχει ιστορική σημασία. Η μετοίκηση και η εγκατάστασή τους ήταν δύσκολο έργο. Προσπάθησαν να διατηρήσουν την εθνική τους ταυτότητα και να διαδώσουν τον ελληνικό πολιτισμό. Η γλώσσα των ταταρόφωνων και των ελληνόφωνων ήταν η ρωσική. Στην εκπαίδευση κυριαρχεί η διγλωσσία και το μη καταρτισμένο εκπαιδευτικό προσωπικό. Αργότερα, ιδρύθηκε η Ελληνική Παιδαγωγική Ακαδημία με σκοπό την κατάρτιση του εκπαιδευτικού προσωπικού για ορθή διάδοση της ελληνικής γλώσσας. Ο αριθμός σχολικών εγχειριδίων ήταν περιορισμένος και οι εφημερίδες «Κομμουνιστής» και «Κολεχτιβιστής» χρησιμοποιούνταν για τη διδασκαλία. Τέλος, το Πανεπιστήμιο της Μαριούπολης προσφέρει μαθήματα για την ελληνική γλώσσα.